

ANKARA ULUSLARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

June/Haziran 2024 | Volume/Sayı 13

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

USDAD

Uluslararası Sosyal Bilimler Programları
Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

AUSBD / AIJSS
ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR/PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

Cilt/Volume: 7 Sayı/Number: 13 Yaz/Summer 2024
e-ISSN: 2651-3064

AUSBD – Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AIJSS – Ankara International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Summer and Winter.

SAHİBİ / OWNER

USDAD

Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği
International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Meşrutiyet Cad. Bayındır-2 Sok. No: 54/16 Çankaya

6420 Ankara - TÜRKİYE

Tel: + (90)312 211 0281-82

Elmek / Email: ausbdergi@gmail.com

Genel Ağ / Web: <http://usdad.org/#>

KAPAK TASARIM/COVER DESIGN BY

Muhammed KARAKAŞ

© Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

©International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

ANKARA-2024

YAYIN YÖNETMENİ / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Doç. Dr. Tekin ÖNAL

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Tekin ÖNAL

ALAN YAYIN YÖNETMENİ / FIELD EDITOR

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Prof. Dr. Sayim TÜRKMAN Doç. Dr. Tekin ÖNAL

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

İngilizce / English

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Tekin ÖNAL

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Doç. Dr. Tekin ÖNAL

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Doç. Dr. Tekin ÖNAL

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Doç. Dr. Tekin ÖNAL

YAZI İŞLERİ / EDITORIAL ASSISTANCE

Doç. Dr. Tekin ÖNAL

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa TURAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Hülya TAŞ-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA- Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Fuat KEYMAN-Sabancı Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Derviş KILIÇNKAYA-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Nuri YAVUZ-Artvin Çoruh Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Seyfettin EROL-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Necdet HAYTA-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Selma YEL-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Yakup Mahmutov-Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
- Prof. Dr. Ali AKAR-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet KANKAL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Kenan OLGUN-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Şamil YÜKSEL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Ziya ÖNİŞ-Koç Üniversitesi
- Prof. Dr. Maria Pia Pedani-Venedik Ca' Foscari University
- Prof. Dr. Yusuf SARINAY-TOBB ETÜ
- Prof. Dr. Zafer TOPRAK-Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Tayyar ARI-Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Ömer TURAN-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma Üniversitesi
- Prof. Dr. Fırat PURTAŞ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Refik TURAN-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Nedim İPEK-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan Amerikan Üniversitesi
- Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
- Prof. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Pr. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksandr Sotniçeno-St. Petersburg Devlet Üniversitesi
- Doç. Dr. Esmâ REYHAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Alper ALP-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksander Fotic-Belgrad University
- Doç. Dr. Nasrullah UZMAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Tatjana KATİC-Belgrad Tarih Enstitüsü
- Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ-Hacettepe Üniversitesi
- Doç. Dr. Abdullah ÖZDAĞ-Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Arda BAŞ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Tekin ÖNAL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Dr. Ökkeş NARİNÇ-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Said Abdul Samad MOSHTAQ ve Zabihullah ASADI.....	1-8
Seyyid Jamaluddin Afgani Düşüncelerinde Modernleşme/The Discourse Of Modernization In The Thought Of Sayed Jamaluddin Afghan	
Dilek KELEŞ.....	9-24
Being A Woman In The Union Movement In Terms Of The Issue Of Equality: An Evaluation On The Perspectives Of Hak-İş's Female Managers/Bir Eşitlik Meselesi Olarak Sendikal Harekette Kadın Olmak: Hak-İş'li Kadınların Bakış Açısına İlişkin Bir Değerlendirme	
Aysel ÇELİK SONAR.....	25-48
1845 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Çamardı Kazası/Çamardı District According To The Census In 1845	
Bora İYİAT.....	49-58
National Intelligence In The Turkish War Of Independence/Türk Kurtuluş Savaşında Milli İstihbarat	
Hakan ALKAN.....	59-66
İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Yunan İlişkileri Bağlamında 20 Kur'a Nafia Askerleri Kararı/20 Kur'a Nafia Soldiers Decision In The Context Of Turkish-Greek Relations In The Second World War	
YAYIN İLKELERİ.....	67-68

SEYYİD JAMALUDDİN AFGANİ DÜŞÜNCELERİNDE MODERLEŞME

*Said Abdul Samad MOSHTAQ**
*Zabihullah ASADI***

Özet

Afganistan ünlü düşünürü Seyyid Jamaluddin Afgani, 20. yüzyıl İslam dünyasının en etkili entelektüel figürlerinden biridir. O, Afganistan'da reform hareketleri ve modernleşme düşüncesinin kurucusu olarak gerçek İslam'a dayanarak Müslüman toplumlarına yeni bir kimlik kazandırma yolunda çaba göstermiştir. Seyyid Jamaluddin Afgani, Müslüman toplumların modernleşmesi için, Batı modernleşme modelinden farklı, aynı zamanda modern değerlerle tutarlı bir modernleşme modelini tanıtmaya çalışmıştır.

Seyyid Jamaluddin Afgani, İslam dünyasındaki düşünce inhitatını modernleşmenin önündeki en büyük engel olarak vurgulamıştır. O, İslam öğretilerini yeniden yorumlama, Müslüman toplumlar arasında zihinsel birliği oluşturma, bilim ve rasyonellik yaratma, düşünce inhitatını ortadan kaldırma konularını İslam dünyasının modernleşmesine yol gösterici araçlar olarak düşünmüştür. Bu makalede, Seyyid Jamaluddin Afgani'nin düşüncesinde modernleşme söylemi ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: İslam, Batı, Modernleşme, Akıl, Bilim, Zihinsel birlik

THE DISCOURSE OF MODERNIZATION IN THE THOUGHT OF SAYED JAMALUDDIN AFGHAN

Abstract

Sayyid Jamalludin Afgani, as the famous thinker of Afganistan, is one of the most influential intellectual figures of the 20th century in the Islamic world. As the founder of reform movements and the idea of modernization, he endeavored to give a new identity to Muslim societies based on real Islam. Sayyid Jamalludin Afgani has tried to introduce a modernization model for modernization in Muslim societies that is different from the Western modernization model, but also consistent with modern values.

Sayyid Jamalludin Afgani emphasized the idea of inhibition of thought as the biggest obstacle to modernization in the Islamic world. He thought of new interpretations of Islamic doctrines, establishing mental unity among Muslims and creating science and rationality, as euthanizing tools to eradicate this thought inhabitant and lead to its modernization in the Islamic world. In this article, Sayyid Jamalludin will focus on the discourse of modernization in Afghan thought.

Keywords: Islam, West, Modernization, Reason, Science, Mental unity

* Kabil Eğitim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü akademik üyesi
abdulsamad.moshtaq@gmail.com

** Kabil Eğitim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü akademik üyesi

Giriş

XIX. yüzyıl, İslam dünyasıyla Batı modernliği arasındaki yüzleşmenin doruk noktasıdır. İslam dünyasının sorunlarına çözümler bulmaya ve Batı modernizmiyle nasıl başa çıkılacağına yönelik, İslam dünyasında iki farklı düşünce akımı ortaya çıkmıştır. Birisi, Batılı deneyimleri takip ederek müslüman toplumları Batılılaştırmaya çalışan modernist ve Batıcı bir hareket. Bu akım, Batı'daki modernleşme modellerini kullanarak toplumların geleneksel inançları, tutumları ve kurumlarını biçimsel bir şekilde modernleştirmeye çalışmıştır. İran'da Malek Han, Ahunzadeh, Talibov ve Takizadeh, Hindistan'da Seyyid Ahmet Han, Arap dünyasında Tahtavi, Şabli Şamil ve Taha Hussein bu hareketin öncülerindedir. Hümanist dünya görüşünden etkilenen söz konusu kişiler, sekülerizm, materyalizm, rasyonalizm ve ilerlemecilik gibi düşüncelerin yayılması için çalışmışlardır. (İddialı bir söylem dipnot)

İkincisi akım, dini reformcu düşünce akımıdır. Bu akımda, reformcular dini yaklaşımı ve hedeflerle Müslüman toplumların modernleşmesini öne sürmüşlerdir. Bu hareket, dini ve geleneksel temellere dayanarak Müslüman toplumların dejenerasyonunu ortadan kaldırmaya ve onları modernleşmeye yönlendirmeye çaba göstermiştir. Seyyid Jamaluddin Afgani, Abduh, İkbâl Lahûrî, Seyyid Kutb, Mevdûdî, Ali Şari'atî, Talukanî ve Mutahharî gibi öncüler bu akımda yer almaktadırlar. Bu hareket, gerçek İslam'a dönmek, din ile siyaset arasında ilişki, akıl ile inanç arasında uyum sağlamak ve Batılı sömürgeciliğine karşı Müslümanların birliği gibi konuları kendi mücadelelerinin temeli olarak vurgulamışlardır (Muvasaki, 1991: 222).

İkinci akım, amaçlarına ve düşünsel niteliklerine göre iki farklı akıma ayrılır. Biri Muhammed bin Abdul Wahhab'ın önderliğinde gelişen Selefî denilen köktenci eğilimlerden ve yönelimlerden oluşan akım diğeri ise Seyyid Jamaluddin Afgani'nin önderliğinde gelişen radikal ve devrimci eğilimlerden ve yönelimlerden oluşan akımdır.

Selefî akımla Afgani'nin önderliğindeki reformcu akım arasında bulunan ortak reformculuk sloganlara rağmen, reformcu akımın akla, felsefeye ve bilimsel yeniliğe önem vermesi, bu akımı Selefî akımdan ayırmıştır. Afgani'nin düşünceleri sayesinde, bu akım belirli bir derinliğe ve zenginliğe sahip olmuştur. Mutahharî'ye göre, "kuşkusuz, son yüzyılın reformcu hareketlerinin kurucusu Seyyid Jamaluddin Afgani idi. O, gerçekçi bir görüşle İslam dünyasını uyandırmaya ve reformun yolunu göstermeye çaba sarfetmiştir." (Mutahharî, 1989: 13-14).

Afgani, Müslüman toplumların İslam'a dayalı modernleşmesini vurgulamıştır. Batı'daki modernleşme modellerinden farklı Müslümanların tarihi, kültürel ve dini koşullarına uyum sağlayan yeni İslami yöntemler ve modeller geliştirmeye çalışmıştır (Muvasaki, 1991:223).

Bu çalışmada, Afgani'nin modernleşme konusundaki fikirleri sistematik bir biçimde sunulmamış olsa da içerik analizi yaklaşımıyla Afgani'nin modernist düşünceleri ele alınmaya çalışılmıştır. Afgani, İslam toplumlarının inhitatı, krizden çıkış yolları, Batı modernleşmesiyle nasıl yüzleşecekleri ve benzeri konular hakkındaki ikna edici bahisleri ortaya koyulmuştur. Çalışma sırasında onun yapmış olduğu bahisler üzerinde odaklanırken onun modernleşme teorisi açığa çıkacak ve İslam dünyasında modernleşme ve gelişme üzerine de yeni bir pencere açılacaktır.

1. Seyyid Jamaluddin Afgani Düşüncesinde Reform ve Modernleşme Gerekliliği

Seyyid Jamaluddin Afgani, reform ve modernleşmenin gerekliliğini İslam dininin temellerine göre öne sürmüştür. Afgani'ye göre, İslam dini zaten ıslah edici ve yolsuzluğa karşı bir dindir. Ona göre

"Müslüman toplumlarda reform yapma ve huzursuzlukları ortadan kaldırma gerekliliği dini öğretilerde kök salmaktadır. Kuran'da reform kavramı, temel bir mesele düzeni ve yolsuzluk ve huzursuzlukla mücadele anlamında kullanılmıştır." (aktaran: Muderris Çahardihi, 1981: 374).

Seyyid Jamaluddin Afgani, İslam dünyasını cehalet, siyasi despotizm ve yabancı sömürgecilik gibi nedenlerden dolayı kötü bir durumda olduğuna inanıyordu. Ona göre, bütün İslam dünyası bu krizden kurtulmak için değişiklik istemektedir.

“Dünyadaki bütün Müslümanlar Doğudan Batıya, Kuzeyden Güneye bir âlimin veya kurtarıcının zuhurunu beklemekte ve bu kişi onların düşüncelerini ve görüşlerini düzelterek mevcut fesadı ortadan kaldıracığına inanmaktalar. Böylelikle Müslüman toplumları yeniden eğiteceğini umuyorlar.” (Asadabadi “Afgani, tarihsiz: 99).

Afgani’ye göre modernleşme aslında, Müslüman toplumlarda din bilginlerinin ve reformcuların önderliğinde, aklın ve reform yapılmış dini düşüncelerin aracılığıyla gerçekleşen temel değişiklikler demektir. Ancak din düşünürleri ve reformcular için reformun ön şartı olarak önemli olan şey, geçmişin ve toplumun geleneklerinin tanınmasıdır. Afgani’ye göre, bir toplumun tarihini ve geçmişini bilmeden o toplumdaki geri kalmışlığın sorunlarını ve sebeplerini kimse anlayamaz. İbn Haldun gibi, Seyyid Jamaluddin Afgani de tarihi sadece bir hikâyeye anlatımı ve haber hikâyesi olarak değil, aynı zamanda toplumsal değişimin yasalarını ve sebeplerini, ulusların hayatta kalmasını ve gerilemesini tanımlamanın ve keşfetmenin bir aracı olarak görür (Movasaki, 1991: 230). Ona göre, Müslüman toplumlar herşeyden önce toplumlarının geçmişinden ve tarihinden haberdar olmalıdır. Konuyla ilgili Seyyid Cemaluddin Afgani şu ifadeleri dile getirmektedir:

“Tarihi inceleyerek geçmiş durumları ve çeşitli evrelerde gerçekleşen geçmişteki değişiklikleri öğreniyoruz. Böylece Doğu uluslarının geçmişte yaşadığı sorunlarının nedenlerini ve gelecekteki gelişmelerinin sırlarını tespit edebiliyoruz. Tarihi incelerken milletlerin nasıl yüksek zirvelere ulaştıklarını ve hangi sebeplerden dolayı geride kaldıklarını ve hatta mahvolduklarını anlıyoruz.” (Asadabadi “Afgani”, tarihsiz: 229).

2. Seyyid Jamaluddin Afgani Düşüncesinde İslam Dünyasının Geri Kalmışlıklarının Nedenleri

Afgani, hayatının çocukluk döneminden itibaren çeşitli İslam ülkelerine yolculuk etmiştir. İslam dünyasının birçok problemi ve gerçekleriyle yakından tanışma fırsatı bulmuştur. İslam ülkelerinin istikrarsız durumu onun düşüncesini güçlü bir şekilde etkilemiştir. Dolayısıyla Afgani, bu huzursuzluğun nedenlerini bilmeye ve onlardan kurtulmak için uygun çözümler aramaya karar vermiştir. Ona göre: *“Doğunun temel derdini teşhis etmek ve tedavisini aramak amacıyla düşüncelerimi adadım. Bu yüzden onları, çevreleyen Batı'nın tehlikesine karşı uyandırmaya çalıştım”* (Karimi ve diğerleri, 2015: 66).

Afgani, İslam dünyasını gözlemleyip inceledikten sonra, İslam dünyasındaki en büyük sorunun “cehalet ve düşünce dejenerasyonu” olduğunu belirtmiştir. Ona göre, bu cehalet ve düşünce inhitatı, bir yandan Batı sömürgeciliğinin hakimiyeti, diğer yandan ise iç siyasal despotizmin İslam ülkelerine hâkim olmasıyla gerçekleşmiştir¹. Afgani, İslam toplumlarının düşünsel açıdan çöküşüne yol açan birçok faktör bulunduğunu, bu faktörler ortadan kaldırıldığında, İslam dünyasında yeni bir kimlik elde edilebileceğini ve modernleşme konusunda Batı modernleşme modellerinden farklı bir model yaratılabildiğini dile getirmektedir.

Peki, İslam dünyası neden cehalete ve düşünce inhitatına maruz kalmıştır? Bu soruyu cevaplamak için Afgani dört ana faktörden bahseder:

- ✓ Bilimsel düşüncenin zayıflığı
- ✓ Dini anlayışın zayıflığı
- ✓ Rasyonalitenin zayıflığı
- ✓ Müslümanlar arasındaki birliğin zayıflığı

Şimdi bu konuların her biri Seyyid Jamaluddin Afgani’nin düşünceleri çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır.

I- Bilimsel Düşüncenin Zayıflığı

¹ Birçok yazara göre Afgani, İslam dünyasında cehalet ve düşünce inhitatını Batı sömürgeciliğinin ve iç siyasal despotizmin sonucu olarak görmüştür. Halbuki gerçek şudur ki, Afgani’ye göre, cehalet ve düşünce inhitatı sömürgecilikle ve despotizmle yol açmıştır. Çünkü sömürgecilik Müslüman toplumlara hükmetmeden önce, cehalet ve düşünce inhitatı vadı.

Afgani'ye göre, İslam toplumlarının cehalete ve yozlaşmalara maruz kalmış olmalarının nedenlerinden biri bilimsel açıdan geride kalmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Afgani, İslam dünyasında çeşitli bilim dallarının bulunmasına rağmen, yine de bilimsel bir geri kalmışlığın olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre İslam ülkelerinde bulunan çeşitli bilim dallarının birbirleriyle mantıklı bir bağlantısı yoktur. Çünkü bu dağınıklık, birbirleriyle bağlantılı olmayan bilim dalları sadece toplumu geliştiremez, aynı zamanda sorunlara da yol açar. Afgani, bu problemin çözüm yolunun “temel bilim”de olduğunu önermiştir. Afgani'nin bakış açısından buradaki “temel bilim”den maksat “bilimlerin genel ruhu ve koruyucusu olarak kabul edilen bir felsefeden” ibaret olmasıdır. Afgani bir felsefi ruhtan söz etmekte ve bu felsefi ruha çok önem vermektedir. Afgani'ye göre, felsefi ruhun bir toplumda yerleşmesi, bilimsel ve medeni gelişmenin temel şartıdır; dolayısıyla toplumların inhitatı da temelde bu ruhun kaybının sonucudur (Gencer, 2017: 480). Seyyid Jamaluddin Afgani bilim ve felsefe konusunda şu ifadeleri dile getirmektedir:

"Genel ruh olarak hafıza gücünün temeli, aslında koruyucu ve hayatta kalmanın nedeni olan bilim, felsefe veya hikmettir. Eğer bir millet felsefe konusunda hakim değilse, bütün millet özel nesnelere dayalı bilimlere âlim olsalar biler, onların hayatta kalmaları mümkün olmayacaktır." (Akt. Ahlak, 2009: 101).

Afgani'ye göre, İslam ülkelerinde böyle bir felsefi ruhun bulunmamasında dolayı Müslümanlar, mevcut bilimler arasında uygun bir uyum sağlayamamışlar, Dolayısıyla bilimsel ilerlemede başarısız kalmışlardır. Bedri Gencer “İslam'da Modernleşme” adlı eserinde, neden İslam ülkelerinde böyle bir felsefi ruhun bulunmadığı sorusuna cevap olarak Seyyid Jamaluddin Afgani'nin görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Afgani'ye göre, Müslüman filozoflar Aristo'dan aldıkları felsefeyi skolastik ve dogmatik hale getirdikleri için İslam dünyası geride kalmıştır. Klasik İslam felsefesi, soyut konuları oldukça teknik ve ağır terminolojilerle dar bir zümreye inhisar ederek gerçek hayatla yabancılaşmış, kendisinden beklenen ve dünyayı daha güzel ve yaşanabilir kılan işlevini ifade etmekten aciz kalmıştır. Hâlbuki felsefenin işi dinamik bir yönelişle gerçek dünyanın problemlerine çözüm bulmaktır" (Gencer, 2017: 480).

Gerçi, Seyyid Jamaluddin Afgani, felsefeden ne kastettiğini açıkça belirtmemiştir ama yazılarından anlaşılacağı üzere Afgani daha çok uygulamalı felsefeye önem vermiştir. Yani, felsefeyi soyut kavramlardan, karmaşık konulardan ve tekrarlı sorulara cevap vermekten uzak tutarak onu gerçek hayata sokmaya çalışmıştır. Afgani bu konuda kendi düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"Müslümanların sefaleti ve üzüntüsünün sebebi nedir? Bu büyük felaketin çaresi var mı? Eğer varsa hangi araçlarla? Eğer kimse bu konular hakkında düşünmüyorsa ve bu sorunları akıllarına sokmuyorsa şüphesiz ona hakim (filozof) denemez." (Asadabadi “Afgani”, 2006: 147).

II- Dini Anlayışın Zayıflığı

Afgani, Müslümanların düşünce çöküşüne yol açan en önemli faktörlerden birinin, İslam dinini doğru düzgün olarak anlamamalarından, Müslümanlardaki dini inançların hurafelerle kirletilmesinden kaynaklandığına inanmaktadır. Afgani, hurafe düşünceleri ortadan kaldırmak ve İslami öğretilere geri dönmek için Müslümanların dini düşüncelerinde reform ihtiyacının altını çiziyor. Afgani, ictihâd ve dinin temel meselelerindeki inovasyon yoluyla, herhangi bir yaş ve zaman ruhuna uyacak yeni bir din yorumunun sunulacağına inanıyordu. Ona göre, "İslam, her çağın ihtiyacını karşılayacak şekilde değiştirilmelidir" (Aktaran: Movasaki, 1991: 228).

Seyyid Jamaluddin Afgani, dini düşüncenin tamamında yeniden düşünmenin gerekliliğini savunur. O, İslam öğretilerine yeni bir yorum yapmasıyla, İslam'ın tarihsel, teolojik ve felsefi konumu ile modern bilimsel düşünceleri uzlaştırmaya çalışmıştır (Tarık, 2012: 342). Afgani, Avrupa'nın ilerlemesinin ve güçlenmesinin dini reformun bir sonucu olduğunu düşünüyor, bu nedenle İslam dünyasını böyle bir konuma getirmek için, dini reformu savunmuştur. Afgani'ye göre, eğer İslam dini gerçekçi bir şekilde uygulanırsa, İslam'ın Batı'daki bilimsel gelişmeler sonucunda elde ettiği şeylerin birçoğunu tahmin etmesine rağmen İslami öğretilerle modern kazanımlar arasında bir tutarsızlık olmayacaktır. Afgani İslam dinini körü körüne taklit eden müslüman toplumlar için şu ifadeleri dile getirmektedir:

“Müslümanlar, Avrupalıları körü körüne taklit etmemeli, çünkü ülkelerinin kapıları onlar için açılacaktır. Bunun yerine kendi başlarına bilgi ve reform sırrını bulmalılar. Dini metinler, özellikle Kuran-Kerim, doğru yorumlanırsa, modern değerlerle tutarlı ve hatta onların öngörüsü olacaktır”(Tarık, 2012: 345).

Seyyid Jamaluddin Afgani, dini kendi yararına göre ölçer ve haklı çıkarmak için başka bir argüman kullanmıyor. O aslında, dinin insan toplumunun inşa edilebileceği medeniyet ve gelişme için bir araç olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Afgani'ye göre, din toplumu düzeltmek için üç önemli ilke veya özellik üretir:

1- Utanç/hayâ: Afgani'ye göre, utanç toplumu birbirine bağlayan bir tutumdur. Hayâ bir grup üyeleri içerisinde birliği korumak için en önemli faktörlerden biridir (Afgani, 1956: 40-44). Ona göre, resmi bir kural olarak ceza, insan işlerini düzeltmek için yeterli değildir. Utanç verici davranışlardan oluşan normlar ve kültürler de olmalıdır, din bu bağlamda oldukça bize yardım etmektedir (Kohn, 2009: 404-406).

2- İşbirliği: Afgani'ye göre, İnsanoğlu yaşadığı sürece dünyada birçok sorun ve felaketten rahatsız oluyor. Tek başına bu sorunların üstesinden gelmek mümkün değildir, bu problemleri sadece diğer insanların işbirlikleriyle aşmak mümkün. Bu nedenle din ortak değerler ve hedefler sağladığı için toplumda insani işbirliği duygusunu artırır (Afgani, 1956: 48).

3- Güven: Afgani'ye göre güven, insan işlemlerinde ve alışverişlerinde temel bir ilkedir. Bir toplumda karşılıklı bir güven olmazsa, tüm insanların ilişkileri yok olacak.

“Bütün muamele ve alışverişlerin ruhu ise, ancak emniyet ve emanettir. Karşılıklı inanç ve güvendir. Aralarında muamele yapanların birbirine inancı ve güveni sarsılır da ortaya emniyetsizlik çıkarsa, aradaki münasebetlerin manevi mabedi yıkılır. İşin hayrı kaçır, nihayet münasebetlerin ipi kopar” (Afgani, 1956: 44).

Afgani'ye göre yukarıdaki üç ilke bir toplumun gelişmesinde ve düzeltilmesinde önemli rol oynayabilir, ama Müslüman toplumlar bu ilkelere çok az özen göstermişlerdir. Afgani, bu üç ilkenin önemini şöyle anlatıyor:

“Gerçek beşeri ve intizamları yerinde tutmak ve halk tekilerinin kepezelikler irtikap etmesini önlemek hususunda şu üç haslet, çeşitli iki yüz kanundan ve binlerce polis ve yasalardan daha tesirli ve elverişlidir” (Afgani, 1956: 41).

Seyyid Jamaluddin Afgani, İslam'ın medeni ve modern bir yüzünü tasvir etmeye çalışmıştır. O, kendisinin “Tabiatçılığı Red” adlı risalesinde, İslam dininin üç önemli ilkeyi öğrettiğini, bu üç ilkenin modernleşme için kılavuz ve model olarak hizmet edebileceğini savunuyor. Ona göre bu üç ilke ve prensip şunlardır:

1. İslam dini, insanın yeryüzünün kralı ve yaratıkların en şerefli olduğunu öğretir.
2. İslam dini, kendi milletinin milletlerin en üstünü ve karşıtlarının sapkınlık ve yanlışlık üzere olduğunu öğretir.
3. İslam dini, müslümanların bu dünyaya geldiklerinden maksat daha yüce ve yüksek bir makama ulaşma konusunda onlara yol gösterici olduğunu öğretir.

Bedri Gencer bu üç prensibi şöyle açıklıyor:

“Afgani burada Müslüman okuyucu kitesine hitaben İslami ve seküler söylemi bir arada kullanır, daha doğrusu İslam'ı söylemle maskeleyerek seküler vizyonunu dile getirir. Mesela Kur'an'da insan için kullanılan “mahlûkların en şerefli” tanımı yanında kullandığı “yeryüzünün kralı” tanımı seküler bir hümanizmi ifade eder. İkincisi, “kendi ulusun ulusların en üstünü ve karşıtların sapkınlık ve yanlışlık üzere olduğu” ifadesi çağımızda Carl Schmitt'in “dost, düşma” ayırımına dayalı politika anlayışını yansıtır. Üçüncüsü inanç tanımı ise İslam'ı “dünyanın ahiretin tarlası” olduğu anlayışından çok natüralist veya deistlerin seküler hümanistik dünya görüşünü yansıtır” (Gencer, 2017: 490).

Dini modern kazanımlarla uzlaştırmaya çalışan Afgani, modern kavramların çoğunu dini edebiyatla açıklamaya çalışır. Örneğin: özgürlüğü, eleştiriyi ve özgür basını "Emri bil-Ma' ruf ve Neh-i 'Ani'l-münker" olarak nitelendirir. Kuran'da vurgulanan Emri Bil-Ma' ruf ve Neh-i 'Ani'l-Münker terimi, toplumların düzeltilmesi için bir yöntem olduğu ifade edilmekte ve Afgani bu terimi, aydınlanmadaki özgürlük ifade anlayışıyla eşdeğer bulmaktadır (Mutahharî ve arkadaşları, 1993: 72).

Böylece, meşrutiyeti, İslam dininde en önemli kavramlardan biri olan "eşitlik veya adalet" kavramı bağlamında görür. Afgani'ye göre adalet, Allah'ın hudutlarını bir milletin bütün insanlarına eşit şekilde yerine getirmesi anlamına gelir (Afgani, 2006: 1). Müslümanların cehaletinden dolayı, İslam dünyasında bu temel ilkeye daha özen gösterilmemiştir. Dolayısıyla toplumlarda otoriter politikaların oluşumuna ve yasaların eşit bir şekilde uygulanmamasına zemine hazırlar. Afgani, İslami ilkelerin Batıda Müslüman olmayanlar tarafından uygulandığını ancak İslam toplumlarında görmezden geldiğini söyleyerek kendi kaygılarını dile getirir.

III- Rasyonalitenin Zayıflığı

Afgani, akla özen göstermenin İslam dininin ana sütunu olduğuna inanıyordu. Afgani'ye göre İslam dini, akıl dışı inançları ve körü körüne taklit etmeyi kınayan ve inananları her zaman akılı kullanmaya davet eden yegâne bir dindir (Afgani, 1956: 121). İnanç kökenlerini ve temellerini rasyonaliteyle arayan Afgani, İslami rasyonellik modern rasyonellik arasında yakın bir bağlantı kurmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, aklın yeni bilimi yönlendireceğini ve toplumların gelişmesine yol açacağını şöyle ifade eder:

“Modern dünyanın bilimsel durumuna uymak için, inançlar akıl ölçüsü ve gerekçesiyle ölçülmelidir. Allah'ın sözleri, siyasi özgürlüğün, ekonomik ihtiyaçsızlığın ve insan haklarının doğrultusunda anlaşılmalıdır. Bu nedenle, inancın hurafelerinden ve önyargularından kurtulan ve dini gerçeklerini farkında olan ve yeni olasılıkları arayan bir Müslüman, yalnızca baskıyı kabul etmekle kalmayacak, aynı zamanda en yüksek güç seviyesine de ulaşacaktır” (Aktaran: Tavana, 2006: 108).

İslam dini bakımından akıl ve onun önemi hakkında birçok açıklama yapan Afgani, Müslüman toplumların inhitatına sebep olan en önemli faktörlerden birinin akıl ile ihmal olduğunu vurgular. Afgani'ye göre, rasyonelliğin yokluğunda, batıl inançlar yeni yeni yanılısama batıl inançlarını geliştiriyor ve yaratıyor, bu yanılısamalar gerçeklerin anlaşılmasını engelliyor (Afgani, 1956: 121-122).

Afgani'ye göre, rasyonelliğin yokluğunda hurafe inançlar yayılır, hurafe inanç yanılısama yaratır ve bu yanılısamalar gerçekleri anlamayı engeller. Sadece aklın yardımıyla dinin gerçek yüzünü örten hurafe inançların (ve çoğu dinler bu hurafe inançlardan yoksun değildir) ortadan kaldırması mümkündür (Afgani, 1956: 121-122). Afgani, bu konuda kendisinin “Tabiatçılığı Red” adlı risalesinde şu ifadeleri dile getirmektedir:

“Şurası muhakkaktır ki akıl bir kez vehimden gelen paslı inançla kirlendi mi, akıl ile vaka halindeki (acık) gerçek arasında kalın bir perde çekilmiş olur. Bu perde aklın vaka halindeki gerçeği olduğu gibi kavramasına engel olur. Belki de hurafe akli fikir sahasında büsbütün olarak hareketten alıkoyar ve bundan sonra onu kendisi gibi masal uydurmaya teşvik eder. Böylece onun her çeşit vehmi kabul ve zannı tasdik etmesini kolaylaştırır” (Afgani, 1956: 119-120).

Nihayet Afgani, tıpkı peygamberlerin vahye dayanarak insanların düşünsel problemlerine yanıt bulmaları gibi, insanların düşünsel problemlerine cevap bulmak için her çağda akla dayanan bir filozofa da ihtiyaç olduğunu dile getirir².

IV- Müslümanlar Arasındaki Birliğin Zayıflığı

Afgani'ye göre, Müslümanların geride kalmalarına ve düşünce inhitatına neden olan bir diğer faktör, İslam toplumlarında dayanışma ve birliğin zayıflamasıdır. Bu yüzden Arwa el-Wasiqi dergisinde, Abduh ile işbirliği içinde pan-İslamist ideolojiye dayalı İslam birliği fikrini ortaya koymuştur. Gerçi Afgani, İslam ülkelerini Osmanlı hilafeti etrafında birleştirmek istiyordu ama daha sonra bu hedefinden vazgeçerek bütün çabalarını sadece bir İslam devleti oluşturmak için değil, Müslümanlar arasında bir düşünce birliği oluşturmak için harcamıştır. Zira Afgani, İslam toplumları arasında dayanışma eksikliğinin, Müslümanlar arasında bir tür zihinsel dağılıma neden olduğuna

² Bu görüş Farabi'nin teorisine dayanmaktadır. Farabi'ye göre dinin ve felsefenin gerçeği aynıdır. Yani ikisi “Aktif Akıl”dan kaynaklanmaktadır. Peygamber, vahiy yoluyla "aktif akıl" ile olan bağlantısının sonucunda gerçeğe ulaşır. Halbuki filozof, düşünce yardımıyla “Aktif Akıl”la bağlanarak gerçeğe ulaşır (İrfanmanış, 2013: 311).

inanıyordu. Bu zihinsel ayrılık, bir yandan Müslümanları gerçek İslam'ı anlamadan uzaklaştırmış, öbür yandan Müslümanları Batı sömürgeciliğine karşı güçsüz kılmıştır.

Afgani'ye göre, nihayetinde Müslüman toplumlar çözülmüştür. Müslümanları birliğe davet eden inançlar, ruhlarından yavaş yavaş kaybolmuş, dini inançların kalıntıları bir sürü dağınık zihinsel form haline gelmiştir. (Afgani, 1979: 34). Ona göre, zihinsel dayanışma, üstünlüğü ve büyüklüğü getiren ortak çıkarlara yönelimli bir bilinçtir (Afgani, 1355: 98). Müslümanlar arasında bu zihinsel dayanışmayı yaratabilecek tek araç din ve ortak inançlardır. Çünkü din, entegrasyon yaratabilecek ahlaki ortak kodları ortaya koymaktadır. İslam'ın ilk günlerinde olduğu gibi bütün Müslümanlar birleşmiş ama şu anda birliği kaybolmuştur (Kohn, 2009: 404).

Seyyid Jamaluddin Afgani, İslam toplumlarındaki düşünce inhitatını ve onu etkileyen faktörleri inceledikten sonra, bu düşünce inhitatının sonucunu otoriter devletlerin oluşumunun iç boyutunda ve Batı sömürge egemenliğinin dış boyutunda olarak değerlendirmiştir. Ona göre, eğer Müslümanlar, örneğin: Kuran-ı Kerim'de zikredilen adalet, eşitlik, güvenlik, özgürlük gibi ahlaki kavramları doğru anlarsa, otoriter yönetimin temelleri sarsılır (Moftahari vd. 1986: 68). Bu şekilde, eğer Müslümanlar zihinsel dayanışmaya ulaşırlarsa, Batı sömürgeciliğini yok edecek bir güç yaratacaklardır. Ayrıca, yeni rasyonelliğin yaratılması ve dini doktorinin yeni bir şekilde yorumlanmasıyla düşünce ve bilimsel güçlerini güçlendireceklerdir. Bilahare, Müslüman toplumlarının modernleşmesi için uygun bir pencere açılacaktır.

Sonuç

Seyyid Jamaluddin Afgani, İslam dünyasında modernleşme ve uyanışın öncülerinden biri olarak kabul edilmiştir. Seyyid Jamaluddin Afgani, Müslüman toplumlarındaki düşünce inhitatının, Müslüman toplumların gelişmesi ve modernleşmesinde en büyük engel olarak görmüştür.

Seyyid Jamaluddin Afgani, İslam dinini anlamak, Müslümanlar arasında bir birlik kurmak, yeni bilimlere ve rasyonelitelere ulaşmak amacıyla, İslami öğretilerin yeni bir yorumuna dayanarak ömrünün sonuna kadar entelektüel mücadelesini sürdürmüştür.

Gerçi, Afgani'nin düşünsel ve siyasi mücadeleleri, başarıya ulaşmamış ve ekonomik, sosyal ve örgütsel açıdan etkili bir hareket yaratamamış, ama onun uyandırıcı düşünceleri Müslüman dünyasında öyle bir heyecan yaratmıştır ki, sözlerinden ve yazılarından yirminci yüzyılın ilk yarısında Arap ve Acem ülkelerde birçok reformcu hareketlere ilham kaynağı olmuştur. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, birçok İslami hareketler, Seyyid Jamaluddin Afgani'nin hedefleri doğrultusunda düzenli bir biçimde ortaya çıkmıştır. Seyyid Jamallüdin Afgani'nin faaliyetlerinden etkilenen ilk bağımlılıktan kurtulma girişimleri, Mısır'daki Ehvan el Müslimin (Müslüman Kardeşler), Hindistan'daki Cemaati İslami (İslam topluluk) ve daha sonra Pakistan'dakilerdi.

Son zamanlarda Seyyid Jamaluddin Afgani'nin düşünceleri, reform ve modernleşme için yorumlanmaktan ziyade Selefî idealleri lehine yanlış yorumlanmıştır. Yani, Selefî gruplarının sonraki nesilleri, Seyyid Jamaluddin Afgani'nin düşüncelerini düzenli olarak teorileştirerek bu reformcu ve modernist düşünürü lehine ele geçirmişlerdir.

KAYNAKÇA

Afgani, Seyyid Cemalüdin, 1956, Tabiatçılığı Red, Çeviren: Aziz Akpınarlı, Ankara: Örnek Mabaası

Arefi, Mohammad Akram, 2004, Cunbiş-i Nev Endişî Dini, Çalışma ve Didgahha, Goftuman-i Nev Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1

Asad Abadi, Sayed Jamallüdin, 2006, Makalati Jamalieh, Abolhassan Jamali çabalarıyla, Tahran: Tolo-i Azadi Yayınları

Asad Abadi, Sayed Jamallüdin, (Tarihsiz), Arwa Al Vosuqi, Çeviren: Zein el-Abedin Kazemi Khalkhali, Tahran: Hacer Yayıncılık

Gencer, Bedri, 20017, İslam'da Modernleşme (1839-1939), 4. Baskı, Ankara: Tarcan Mabaacılık

İrfanmeniş, İman ve arkadaşı, 2013, Vakavi Hudut ve Şahisehayi Realizm-i Almi der Marifet İctimai Seyyed Jamallüdin Asadabadi, Müslüman Sosyal Düşünürleri Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2

Karimi, Ali Reza ve diğerleri, 2015, Berresi Tatbiki Endişe Bidari İslami (Mesele Vehdet) der Arayi Sayed Jamallüdin Asadabadi ve İmam Humeyni, Ahvaz: Şahid Chamran Üniversitesi Jundishapur Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1

Kohn, Margaret, 2009, Afgani On Empire, İslam and Civilization, Political Theory, Volume: 37, N: 3, Published by Sage Publication

Modaresi Çahardihi, Morteza, 1360, Seyyed Jamal al Din ve Endişehayi Ou, Tahran: Parastoo Kitapları

Moftahari, Hossein ve diğerleri, 2016, Tahlil Goftuman-i İslah Marifet-i Dini der Mevaiz Seyyid Jamallüdin, İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 26, Sayfa 59-77

Movasaki, Seyed Ahmad. 1991, Nevsazi ve İslah Dini az Didgah-i Sayed Jamallüdin Asad Abadi, Tahran Üniversitesi, Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesinin Dergisi, Sayı 26, Sayfa: 221-252

Motahhari, Morteza, 1985, Nihzethayi İslami der Sed Sal Ahir, 5. yayın, Tahran, Sadra Yayınları

Tavana, Mohammad Ali, 2006, İslam ve Modernite der Endişe Sayed Jamallüdin Afgani Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergidi, Sayı: 3

Tariq, Malik Mohammad, 2012, Jamal Ad-Din Afgani: A Pioneer of Islamic Modernism, The Dialogue, Volume: VI, N: 4

BEING A WOMAN IN THE UNION MOVEMENT IN TERMS OF THE ISSUE OF EQUALITY: AN EVALUATION ON THE PERSPECTIVES OF HAK-İŞ'S FEMALE MANAGERS

*Dilek Keleş**

Abstract

Women's relationship with trade unions in Turkey has always been limited. The trade union movement has developed in a male dominated space; the mentality that 'trade unionism is a man thing' has always been prevalent in the masculine culture of unions. This is related to the sexist attitude, as a representation of the patriarchal society. Sexism is mostly apparent in decision-making mechanisms. Accordingly, the representation rate of women in the central administrations of labor confederations and affiliated unions in Turkey is 7.4%. However, there is a revival of interest at Hak-İş regarding women workers and women unionists, Hak-İş started to realize the significance of women workers. So with the goal of empowerment within the trade unionist movement, the assignment of women to management positions is regarded as the easiest way to include them. Today, 5 women in total are represented in the headquarters of Hak-İş affiliated unions. But is this step sufficient to enable gender equality in trade unions? What do these women think about trade unions' structure and how do they experience this process? The perspective of women unionists are considered crucial for the revival of women's participation in the trade union movement. Therefore, in the study, the discourse of female unionists affiliated with Hak-İş regarding their own union positions and the significance of this for the union movement was examined. As a result of the study, it was found that the interviewees tend to internalize patriarchal union values and mostly act in accordance with these values.

Keywords: Trade Union, Women Unionists, Discourse Analysis, Gender, Hak-İş.

BİR EŞİTLİK MESELESİ OLARAK SENDİKAL HAREKETTE KADIN OLMAK: HAK-İŞ'Lİ KADINLARIN BAKIŞ AÇISINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Özet

Türkiye'de sendikalarla kadınların ilişkisi daima sınırlı olmuştur. Sendikal hareket erkek egemen bir biçimde gelişmiş; sendikaların eril kültürü içinde "sendikacılık erkek işidir" zihniyeti hüküm sürmüştür. Bu durum ataerkil toplumun bir yansıması olan cinsiyetçi bakış açısıyla ilgilidir. Bugün cinsiyetçilik sendikal hareketin her veçhesinde hüküm sürmekte fakat en belirgin biçimde karar alma mekanizmalarında kendini göstermektedir. Buna bağlı olarak Türkiye'de işçi konfederasyonları ve bağlı sendikaların merkez yönetimlerinde kadınların temsil edilme oranının %7.4 olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Hak-İş'te kadın işçiler ve kadın sendikacılar konusunda son yıllarda bir canlanma söz konusudur. Sendikal alanda güçlenme isteği Hak-İş'in kadın işçileri fark etmesini sağlamış, Hak-İş onlara ulaşabilmenin en kolay yolunu da yönetim mekanizmalarına kadın yöneticileri atamakta bulmuştur. Bugün itibarıyla Hak-İş'e bağlı sendikaların genel merkezlerinde toplam 5 kadın

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-mail: dk.keles@gmail.com,
ORCID: [0000-0003-1477-9951](https://orcid.org/0000-0003-1477-9951)

temsil edilmektedir. Peki, bu adım sendikalarda cinsiyet eşitliğini sağlamak için yeterli midir? Kadınlar sendikaların yapısıyla ilgili ne düşünmekte ve bu süreci nasıl deneyimlemektedir?

Kadın sendikacıların bakış açısının sendikal harekette kadın varlığına ivme katması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmada, Hak-İş'li sendikacı kadınların kendi sendikal konumları ve bunun sendikal hareket açısından anlamı üzerine söylemleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda, görüşmecilerin ataerkil sendikal değerleri içselleştirme eğiliminde olduğu ve çoğunlukla bu değerlere uygun hareket ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sendika, Sendikacı Kadınlar, Söylem Analizi, Toplumsal Cinsiyet, Hak-İş.

Introduction

In Turkey, as well as around the world, trade unions are not viewed as eligible organizations to pursue the class interests and demands of both male and female workers. Restrictions of rights and legal loopholes in women-dominated sectors, family and household responsibilities, and cultural factors, all make trade union membership difficult for women in Turkey. Another determining factor here is the masculine culture of trade unions along with gender discrimination. As a continuous system, gender not only separates women and men by embodying and reproducing differences between them, but also divides on the basis of gender and organizations as hierarchical power dynamics¹ which are deeply embedded in social institutions. This unequal structure of trade unions is revealed in many aspects, from trade unions' parlance and practices, to spatial features.

The discriminatory practices that women are exposed to are most prevalent at the administration level of trade unions, where power relations are most apparent. The representation rate of women today in Turkish labor confederations and the headquarters of their affiliated trade unions is 7.4%. This shows that the masculine mentality in trade unions does not allow for female managers. Rather than taking part in the headquarters, women can be union stewards or delegates, and sometimes members of branch administrations. Yet there are serious obstacles and challenges, based on gender discrimination, to become a member of the central administration. It is possible to suggest in this context that trade unionism in Turkey is regarded as a 'man's thing'. To change the masculine mentality and organizational structure of trade unions is a precondition for the participation of women in union administrations. In the last few years, however, in Hak-İş we see a revival of interest in women workers. Women committees are established both in the confederation and affiliated unions, while ensuring the representation of women administrators in some of these unions. In addition, now there is a focus on a variety of training activities and projects for women. The effort of Hak-İş to include women in the trade union movement is important for sure. But this is not stemming from the desire for an equal union life, and thus, equal working life: Hak-İş wants women participation in the union movement as part of the Islamic ideology it supports and the traditional roles ascribed to women in social life. This situation implies, consequently, that the positions and practices of women are to be determined by men, which in turn means a reinforcement of gender discrimination. But the most important factor that prevents women from becoming members of and working actively in trade unions is this very discrimination based on gender.

With the emergent discourse on unionist women's importance and necessity on the one hand, and the ongoing dominance of the masculine mentality in the trade unions on the other, what do women of Hak-İş think, and how do they experience unionism? Do they consider trade unions egalitarian?

Focusing on women from central administrations of the affiliated trade unions of Hak-İş Confederation, this study aims at revealing the opinions of these women about trade unions and their experiences of being female unionists, based upon their trade union practices. The study is conducted through the consideration of all limitations, problems, and obstacles (already defined in the literature²)

¹ Kevin Stainback, Sibyl Kleiner and Sheryl Skaggs, "Women in Power: Undoing or Redoing the Gendered Organizations?", *Gender&Society*, 30 (1), (2016), pp. 112.

² Barış Seçer, "Kadınların Sendikalara Yönelik Tutumları ile Cinsiyet Ayrımcılığı Algılarının Sendika Üyesi Olma İsteğine Etkisi", *Çalışma ve Toplum*, (2009), 4: 27-59; Yaşar Seymen, *Kadın ve Sendika*, SD Yayınları, Ankara1992.; Gülay Toksöz, ve Seyhan Erdoğdu, *Sendikacı Kadın Kimliği*, İmge Yayınları, Ankara 1998.; Gülay Toksöz, "Kadın Çalışanlar ve Sendikal

that unionist women encounter. Thus, rather than exploring the problems, this study focuses on women's individual opinions in the context of their awareness of gender.

First, the policies of Hak-İş regarding women are explained briefly, then an analysis based on the fieldwork is presented.

1. Hak-İş and Women

Hak-İş was established in 1976 when the National Salvation Party (*Milli Selamet Partisi - MSP*)³ was the coalition partner of the Nationalist Front Government (*Milliyetçi Cephe*). Adopting an Islamic perspective of trade unionism, Hak-İş does not include concepts like democracy, secularism, and republicanism in its founding principles, unlike the other confederations. Instead, the confederation references some doctrines which have an important place in Islamic political thought. These doctrines are still among the main points of reference for the confederation.

With the current decline of trade unions and process of de-unionization, Hak-İş has benefited from sharing a common ground with the political ideology of the government and succeeded in being the second largest confederation of Turkey⁴. The conciliatory trade unionism approach and the influence of employers played a decisive role in this. Legal amendments of the government, particularly the thresholds and sectoral regulations, have paved the way for Hak-İş to flourish in trade unionism⁵. Hak-İş started focusing on women workers with the need for new members in order to preserve or enhance power. Starting in the 2000s, neoliberalism, Turkey's membership to the EU, and a discursive change integrated into globalization have also played a role in this new focus on women workers⁶. The step towards encouraging women members of Hak-İş as a result of these factors was the Women's Committee, established under the confederation in 2009 but started its activities in 2014. After this year, the representation of women administrators –either through election or assignment– was also provided in some of the affiliated trade unions of the confederation.

To reach large groups of women, Hak-İş organizes big events on commemorative days such as March 8. During the March 8 event of 2019, which was the eighth occurrence of this event, the confederation president stressed the necessity of involving non-union women in the struggle and its importance for the confederation; though without any mention of gender equality as a goal⁷. In this context, it is possible to say that Hak-İş also pays attention to the line between conservatism and change, not only in its general union activities but also to the woman question. The perspective of Hak-İş on the woman question draws heavily on Islamic values and patriarchal ideology. The confederation, who has adopted a perspective within the framework of Islamic ideology since its establishment, accordingly shaped its policies and discourse towards women. For example, the theme of the March 8 event of 2019 was 'Difference in Nature, Equality in Rights'. On many platforms, Hak-İş has been emphasizing women's innate characteristics, their maternity and the sacred values

Katılım", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 49 (3), (1994), s. 439-454.; Gülay Toksöz, "Sayımız Çok Az Sendikalarda Kadınlar", Balkan Neşecan ve Sungur Savran (Der.), Neoliberalizmin Tahribatı 2000'li Yıllarda Türkiye, Metis Yayınları, İstanbul 2014, s. 234-253.; Seda Topgül, "Sendika İçi Kadın Örgütlenmeleri Türk-İş ve Hak-İş İçin Bir Değerlendirme", International Journal of Human Sciences, 13(1), (2016), s. 2349-2367.; Betül Urhan, "Görünmezlerin Görünür Olma Mücadeleleri: Çalışan Kadın Örgütlenmeleri", Çalışma ve Toplum, 2, (2009), s. 83-110.; Betül Urhan, "Sendika İçi Kadın Örgütlenmeleri: Karanlık Tablodan Yansımalar", Süalp, M. Nedim ve Aslı Güneş (Der.), Sınıf İlişkileri: Sureti Soldurulmuş Bir Resim mi?, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2011.; Betül Urhan, Sendikasız Kadınlar Kadınsız Sendikalar, Kadav Yayınları, İstanbul 2014.; Betül Urhan, "Sendika İçi Demokrasi ve Sendika İçi Kadın Örgütlenmesi", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 69, (2017), s. 29-58.; Mesut Yeğen, "Sendikalar ve Kadın Sorunu: Kurumsal Gelenekler ve Cari Zihniyetler", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 1-2, (2000), s. 1-39.; Gözde Yirmibeşoğlu, "Turkish Women in Trade Union Leadership", Ekonomik Yaklaşım, 19 (69), (2008), s. 67-88.

³ A political party with Islamic ideology, which was active between 1972 and 1980.

⁴ Türk-İş, which is the largest labour confederation in Turkey, has 973.300 members, Hak-İş has 684.144 members and DİSK has 171.428 members (Ministry of Family, Labour and Social Services, Communiqués on the Number of Workers and the Number of Members of Trade Unions, January 2019 Statistics).

⁵ Zeynep Çelik, "Sendikal Mücadelede Yeni Bir Sayfa: Sendikalar ve Toplu İş Sözleşme Yasası", (2002), <https://sendika63.org/2012/10/sendikal-mucadelede-yeni-bir-sayfa-sendikalar-ve-toplu-is-sozlesme-yasasi-zeynep-celik-73476/>, Erişim tarihi: 27.01.2023.

⁶ Betül Urhan, Sendikasız Kadınlar Kadınsız Sendikalar. Kadav Yayınları, İstanbul 2014, s.38.

⁷ Hak-İş, (2019).

attributed to the family and mother in Islamic doctrine; furthermore, it defines women workers in relation to their traditional roles as mother and spouse. Hence, Hak-İş is aiming to create working conditions for women's employment that would not destroy the family structure, therefore providing training for their women members, intended to reconcile their work and family life.

The patriarchal culture and masculine language dominating the trade unions in Turkey are also apparent in Hak-İş. It seems difficult for women to take part in leadership positions in a hierarchical structure of competition and power. Describing trade union activism as a 'manly business' – which is even being internalized by women – alienates women from trade unions⁸, which in effect causes men to be at the forefront of events that concern women. These events of Hak-İş easily reveal the masculine structure. At these events, mostly male administrators give speeches in a hierarchical manner, emphasizing women's importance in social life and the family, rather than their equal participation in the trade union movement, and relevant policies and implementations. Such gendered discourses reinforce the masculine structure of trade unions and gender-based discrimination.

Currently there are five women administrators in 15 affiliate trade unions of Hak-İş. In addition, Hak-İş and its affiliate trade unions have a total of 16 women's committee presidents. But the women's committees of Hak-İş and its affiliated trade unions do not have separate budgets and committee presidents are not represented in the top positions of the unions. Thus, it is impossible to conclude that women's committees have a direct influence on the activities and the decisions of the trade unions.

2. Method

The study draws on feminist methodology, as it focuses on the opinions and experiences of unionist women through the women's point of view. Researches based on feminist methodology assume that subjective experiences of women and men differ⁹. Conventional social science analysis has only drawn from the experiences of men, posing questions of social experiences that only consider the problems of men. In other words, conventional social research is only aimed at men. But research drawing on feminist methodology is focused on women and views problems in terms of women's experiences¹⁰. By choosing a feminist methodology, this research is based on experiences emanating from the process of political struggle, instead of any usual experience of women. The purpose of similar studies on ideology is to correct the invisibility and irregularity in women's experiences, by putting an end to the inequalities in women's social status¹¹. Thus, this study is based on unionist women's views on the masculine structure of trade unions and gender problems as well as their experiences as women unionists.

There are in total five women head office administrators at the Hak-İş affiliated trade unions. In order to provide data for the study, recorded interviews were conducted with the five women. Feminist methodology sees every woman as valuable in her own uniqueness and accepts her experience as relevant data. For this reason, even the data obtained from a single interviewee is seen as meaningful and worthwhile. While determining the sample of the study, this understanding was taken into consideration. Though the number of female managers in Hak-İş is only five, it is still an effective sample group because this is the totality of available data. This situation can also be considered as a limitation of the study. The semi-structured interview technique was used in the dialogues that took place between March and August 2019; pre-prepared questions were asked and answers were elaborated on with follow-up questions when necessary. Due to ethical practices, real names of the interviewees are not disclosed. However, there is no ethics committee approval for the study, since the

⁸ Seda Topgöl "Sendika İçi Kadın Örgütlenmeleri Türk-İş ve Hak-İş İçin Bir Değerlendirme", *International Journal of Human Sciences*, 13(1), (2016), s. 2362.

⁹ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1*, Yayın Odası, İstanbul 2010, s. 152.

¹⁰ Sandra Harding, "Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?", Çakır, Serpil ve Necla Akgökçe (Der.), *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Sel Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 39-41.

¹¹ John W Creswell, *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*, Sage Publications, California 2007, pp. 26.

data for the study was collected before 2020 and Ethics Committee approval was not requested during this period. However, publication ethics were applied within the study.

As the study focuses on the views and experiences of women working in leadership positions of male-dominated trade unions, the participants were interviewed in line with these two research categories. Themes were determined according to the answers and the related discourse was examined. As a method of analysis, the discourse that plays a role in producing and reproducing gender patterns is related to the processes of establishing various power dynamics in language¹². Hence, discourse analysis is chosen as a method because of its relevance to ideological analysis.

3. Women's Perspectives on Trade Unions and Trade Unionism

The study focuses on the discourse about certain issues while examining interviewees' perspectives on trade unions and trade unionism, including, but not limited to, how they define trade unions, whether they find them egalitarian, the necessity for women executives in trade unions, and their opinions about trade unions in terms of their spatial structure. First, we must note that their perspectives on trade unions and trade unionism is not woman-oriented at all. If not asked specifically, none of the interviewees have either mentioned the masculine structure of trade unions, or referred to the unions in terms of the differences and challenges of being a woman, or expressed the obstacles based on organizational restrictions. The opinions of interviewees on whether or not gender equality is present in trade unions are decisive for this study. It seems that interviewees' lack of awareness of gender inequality leads them to generate contradictory discourse on the equality issue.

3.1. Gender equality in trade unions

Two views came up after asking whether interviewees find trade unions egalitarian or not. The first is that an expectation of equality is irrelevant. According to this view, which draws on Islamic ideology (already a significant reference for Hak-İş), equality is not possible and therefore the goal in trade unions must be justice rather than equality — as Islam is not a religion of equality, but one of justice, and God created the world based on justice rather than equality. Many Islamist authors hold the mentality that the idea of equality is unfair to women because of the natural differences between men and women, and that such an equality is disadvantageous for women. According to this view, women's rights are already afforded by Islam and real equality is therefore to improve skills on the basis of the created nature¹³. One of the interviewees, Elif, made a statement that corresponds with this view:

"No need to push so hard for equality"

"For example, we exaggerate about 'we will be equal.' But we are not. If I feel happier as things are, and my nature adheres to it, I feel free. Don't try to restrict. There is no need to push so hard for equality."

The articulation of such views legitimizes gender discrimination and creates a justification for inequality. The main point here is not whether women and men are biologically identical or different, but whether these differences lead to gender-based discrimination for women. The interviewee confuses two concepts - sex and gender - with each other. From the gender equality viewpoint, the goal is to become socially equal, not biologically. Hence, deliberately or not, the interviewee uses discriminatory discourse. Nevertheless, it is conceived that Islamic ideology and the political environment in Turkey play a role in these views. Sharing common political ideologies with Hak-İş, who increases its organizational power in an era of rising Political Islam¹⁴, The Justice and Development Party also references Islam and – as a party bearing the word 'justice' in its name – constantly emphasizes that men and women cannot be equal. Indeed, the party's leader Erdoğan

¹² Ayşe İnal, Haberi Okumak, Temuçin Yayınları, İstanbul 1996, s. 107.

¹³ İpek Merçil, "İslam ve Feminizm" Direk, Zeynep (Der.), Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 108-109.

¹⁴ Ayşe Buğra, "Labour, capital and religion: harmony and conflict among the constituency of political Islam in Turkey." Middle Eastern Studies, 38 (2), (2002), s.187.

claimed in his speech at the Women and Justice Summit that 'Equality between women and men is against nature'¹⁵; and in another speech he stated: 'You can't put the strong and weak in the same race. Let a man and a woman run a 100m race together. Is that justice? Women run with women, and men with men. That's the way it should be. That's what pertains to creation, to nature.'¹⁶.

"I Think there is equality"

The second view on equality consists of partiality. On the one hand, the interviewees consider the trade unions as patriarchal and unequal and, on the other hand, exclude their own trade unions and confederation from that. The reasons for why they view their own trade unions as egalitarian are reflected through varied discourse. It would be appropriate to deal with the concept of 'value' first. All of the interviewees have pointed out that their confederation and trade union presidents significantly value them and consider women when they make decisions, and therefore there is an equal environment in their trade union. Hak-İş president's positive words in favor of women and the activities towards women in specific periods (such as March 8) are thought to have an effect on these views. Women members of Hak-İş consider the events in which they are hosted in large hotels and receive gifts as an indication of value and equality¹⁷. But generally it is men who give speeches at these events, highlighting women's roles in the household and family based upon their allegedly emotional and compassionate disposition, as well as their necessity for trade unions¹⁸. Women who are not aware of, or who are unwilling to see the inequality, are beyond questioning the masculine culture of trade unions and the events organized by men that are dominated by speeches made by men. Another of the interviewees, Derya, for instance, could not give any other example for the egalitarian approach, except for March 8 events and dinner meetings. A separate interviewee, Gülay, expressed her satisfaction as the following: "I have a chairman who supports the work of the women's committee. (...) So does our Hak-İş Confederation president Mr. Mahmut. You probably know that he supports women's work very well, and always stands by them."

But so far there have been no pro-women projects carried out by the trade union, only March 8 events organized under the confederation and training for women on 'the reconciliation of work and family life'¹⁹. The fact that this training is only provided for women is itself a sign of inequality, since family life is shared in common by both women and men. But Hak-İş considers equality together with natural differences and wants to preserve the traditional roles ascribed to women. This point of view reinforces the conviction that women's primary job is to work for their family and homes. Family-friendly jobs and part-time work are utilised by various countries as a key mechanism for ensuring gender equality. Yet some criticism has been leveled on the basis that such jobs might consolidate the 'male breadwinner' family model and adversely affect women's salary and work opportunities, rather than ensuring gender equality²⁰. In the same vein, given that such training in Turkey is only provided for women, this will reinforce the housewife roles of women and the male breadwinner model. In Turkey, part-time jobs for women generally mean informal and precarious working conditions. Hence, providing training about the reconciliation of work and family life to only women, bears the risk that women turn to part-time work.

"Our women prefer to remain in the background"

Another point of discussion among the interviewees was the view that their own trade unions are egalitarian due to the fact that they hold women responsible. Özge, who thinks that her own trade

¹⁵ BBC News, (2014).

¹⁶ BBC News, (2018).

¹⁷ Dilek Keleş, "Türkiye'de Sendika Kadın İlişkisi: Sendikacı Kadınların Bakış Açıklarına İlişkin Bir Değerlendirme", Çalışma ve Toplum, 4 (59), (2018), s. 2066.

¹⁸ Akit (2019).

¹⁹ Hak-İş, (2015).

²⁰ Gill Kirton, and Anne-marie Greene "Gender, Equality and Industrial Relations in the 'New Europe': An Introduction", European Journal of Industrial Relations, 11 (2), (2005), s. 141-149.; Maria Stratigaki, "The Cooptation of Gender Concepts in EU Policies: The Case of Reconciliation of Work and Family", Social Politics, 11 (1), (2004), s. 30-56.; Sylvia Walby, "Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practise", Social Politics: International Studies in Gender, State & Society, 12 (3), (2005), s. 321-343.

union has an egalitarian structure, assumed a patriarchal attitude when she was reminded of the low number of women in leadership positions:

“I make offers to women, speaking words of encouragement (...) however they don't want to participate. In this sense, our women prefer to remain in the background a little. Honestly, I don't blame men too much here.”

Elmas has a similar point of view: “Our ladies do not feel very active in general. (...) In this sense, in a place where the ladies do not come to the fore, you can not necessarily give an assignment to the lady. I mean, neither the shop steward nor the provincial head.”

These views are frequently expressed by women who have achieved certain positions in trade unions²¹. The interviewees refuse to acknowledge the burden of household and family responsibilities on women and the limitations of trade unions, thus these issues are neglected and women are left alone with all these responsibilities. Therefore, household and family responsibilities mean a ‘double shift’ for women and pose one of the biggest challenges to women's active participation in trade unions²². And beyond this, every person has his/her own subjective conditions. While being a woman or a man does not mean the same in every time and place, the power imposed on individual behavior preferences is always variable²³. Women are forced to be dependent on multiple power structures at various stages of their lives. Thus, women's experiences vary depending on power structures, and particular instances should not be generalized for all women in the trade union movement. Various subjective conditions for different women is a fact that is often neglected by many women.

“We couldn't be here if they didn't want to”

The interviewees who think there is an egalitarian environment in Hak-İş asserted their own position as a justification that men want to see women in leadership positions. For example, Özge stated that “Men generally say that they don't want to see women in trade unions. But, of course, this is not true for our confederation's president and executives. After all, if they had that mentality, we wouldn't have been administrators here now. We are administrators now solely because they care about and appreciate women.” While Gülay pointed out that “the Hak-İş Confederation pays particular attention to this”, Elif stated that “Hak-İş is an organization strongly insisting on women.”

Despite the claim that women are valued at Hak-İş, it is also male-dominated like all the other trade unions, and the current positions of the interviewees does not prove that their affiliated trade union wants to see women in leadership positions. While the support that women get from their fellow male trade union and confederation workers cannot be generalized to the whole trade union movement, the same applies to Hak-İş and its relevant trade unions. These small instances are of course significant in increasing women's presence in the trade union movement, though they are not enough. Above all, women are forced to make an extraordinary effort, work harder than men, and establish themselves in order to reach a certain status in trade unions. Although some of the interviewees have had issues with the viewpoints of male members of trade unions, none of them defined trade unions as inequitable organizations. Only their own position leads them to speak positively.

3.2. Women unionists in masculine spaces

In the scope of the study, the interviewees were asked what they think about the necessity of women administrators in trade unions and the masculinity in trade unions. All interviewees think trade unions need women administrators. However, the goal of an equal trade union life was not mentioned at all as a talking point, but rather they pointed out that a woman administrator is required to understand, support, and help them with their needs. Discourse, again, was based on religious ideology and gender biased views:

²¹ Dilek Keleş, a.g.e. s. 2071.; Seda Topgöl, a.g.e. s. 2358.

²² Betül Urhan, “Görünmezlerin Görünür Olma Mücadeleleri: Çalışan Kadın Örgütlenmeleri”, Çalışma ve Toplum 2 (21), (2009), s. 89.

²³ Caroline Ramazanoğlu, Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri, Pencere Yayınları, İstanbul 1998, s.39.

"How much can you understand us, anyway..."

"Because there is no chance that a man can understand a woman. That's because their nature is quite different. Allah has created each woman and each man with a different nature." (Özge)

"Things are put in order"

"Things are put in order, and regularised. People think carefully on what they say." (Elif)

"A woman provides order in the working environment." (Özge)

"As our ancestors used to say, everything women touch turns into beauty." (Elmas)

The claims that women are intrinsically disposed to the beautiful, good, and to tidiness and order are reflections of the well-known patriarchal culture. The interviewees drawing on this culture legitimise their own existence in trade unions through sexist judgments. However, the masculine language, lewd jokes, and slang talk in union meetings annoy women and cause them to stay away from such environments²⁴ — a factor which contributes to the low participation of women in trade unions. In this context, it is possible to interpret the interviewees' discourse with an underlying meaning that trade unions, despite being male-dominated spaces, are still secure spaces for women. The conservative interviewees tend to be more attentive and self-restraining, even seeing men as sexually dangerous. Thus, these statements emphasise that they feel comfortable in mixed environments; this comfort provides a legitimizing basis for their presence in the trade unions.

Derya draws an analogy between work and household life as the following: "Environments with women are always more decent, and more orderly. (...) You also do the housekeeping. Actually, a woman has been a manager since her birth. If you are decent in your domestic life, so too are you in the work life. Therefore I think women are a big factor."

Derya's discourse differentiates women from men, but links women together and presents the household as the domain of this shared experience. The 'housewife' role of the woman, as *the* person putting the house in order, fulfilling the needs of family members, and doing the housekeeping work, is thus transferred to the trade union. Yet these are jobs imposed on women by patriarchal ideology and that women are forced to learn. Such discourse establishes women in trade unions through sexist practices and renders trade unions as spatial extensions of the household. Therefore, women are not viewed as their identities as trade union workers, members, or administrators, but as their 'housewife' identities. Indeed, whatever women do, they are first conceived as housewives, while the household and domestic work are used as cultural codes in the construct of femininity. Patriarchal ideology imagines the household as a clean and innocent place which is away from the outside world and its dirt. While men are exposed to this world through work, women and children stay at home; that is, this clean and innocent place²⁵. The analogy between the household and trade union in the discourse of the interviewees makes the trade union innocent and secure, also legitimizing women's presence in trade unions.

Gülşay has a similar approach when she said: "This has a family ambiance." Such discourse also adds a different dimension to the relations between female and male workers. As a result, women's roles in the family as wife, mother, or sister are moved to trade unions, removing their sexual identities from women. It is thought that women's concern about being viewed as sexual targets leads to their presence in trade unions and the invisibility of their female identity²⁶. Indeed, women's participation in the public life in Turkey is only possible with their 'asexual' identity isolated from its feminine character²⁷.

²⁴ Seda Topgöl, a.g.e. s. 2362.

²⁵ Aksu Bora, Kadınların Sınıflı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 59-60.

²⁶ Dilek Keleş, Türkiye'de Sendikacı Kadınların Sendikalarda Var Olma Biçimleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2016), s. 167.

²⁷ Deniz Kandiyoti, Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar. Metis Yayınları, İstanbul 2011, s. 160.

4. The Experience of Being a Woman Trade Unionist

The prevailing patriarchal traditions and discourse impact union policies, underlying the inequality in the unions. The struggle based on equality in unions, however, contributes to a more equal working life and, thus, a more equal social life in general. In this context, while the number of women members is important, women's representation in decision-making processes is also a precondition for a democratic trade union struggle. Indeed, democracy in trade unions is an implication of equality and, therefore, it is essential to seek a balance between members and leaders²⁸. Obviously women do not participate equally in the trade union process as do men in Turkey; but how they participate is of crucial importance in terms of the future of trade unions. The next section examines how women experience trade union activities and what they think about the processes.

4.1. Women's leadership and goals

Considering the interviewees' way of being appointed as administrators and their goals, it is almost impossible to conclude that they have deliberately made the effort to take part in the trade unions' decision-making mechanisms. We see that men take the initiative and women obey.

As a worker in a Hak-İş affiliated trade union, Derya became an administrator in another union upon her assignment by the confederation. Gülay and Elmas were offered their positions, and it was even a *fait accompli* for Elmas as she expressed below with surprise: "I really don't have any expectations of myself. (...) Our chairman said, 'Mrs. Elmas, I added you to the administration.' (...) I couldn't believe this for one, one and a half months."

Similarly, Gülay expressed her surprise for the offer she received: "I didn't have many expectations. One day before the general assembly, they asked me if I could participate in the administration. And I was shocked."

The participation in the leadership positions, which is an exceptional situation for the interviewees, can be defined as a story of inclusion and exclusion, to quote Ledwith²⁹. The story of women's long standing subordination to men in trade unions like this has been much debated. This story is one of masculine unionism against inclusive gender politics, and more recently, politics of diversity. It is a story of one step forward and two steps back, or sometimes, of two steps forward and one back. (...) The steps forward can be characterized as structural changes in trade unions which both recognize gender deficits and attempt to put in place explicit remedial measures to arrive at some form of gender equality³⁰. The difference here is that the interviewees are not part of this story. Depending on the development of a male-dominated trade union movement in Turkey, women's lack of knowledge and self-confidence seems like a reinforcing factor in their positions of subordination to men — an aspect also accounting for the low number of women in the trade union movement. The underlying reason why women leave the initiative to men is thought to be the lack of self-confidence, coupled with such a lack of knowledge and experience. Not surprisingly, both Gülay and Elmas pointed out that they hardly had a grip on the matter. The affiliate trade unions of the interviewees enabled direct representation of women, instead of providing consciousness-raising activities to promote and pave the way for them. Therefore, there was no movement or demands from the grassroots level. That being said, for women, the feeling of incompetence or lack of self-confidence still remains. Various strategies have been proposed in order to balance the numbers of women and men and increase the rate of women in leadership positions. First of all, it is argued that it is necessary to encourage participation in the trade unions and ensure that the newly active women members feel that they have a voice in their union. In addition, developing basic skills and setting their own agenda must be provided for women³¹. Such applications may increase women's nomination to be represented in

²⁸ Sue Ledwith and Fiona Colgan, "Tackling Gender, Diversity and Trade Union Democracy", Colgan, Fiona and Sue Ledwith (Ed.), *Gender, Diversity and Trade Unions*, Routledge, London 2002, pp. 4.

²⁹ 2012.

³⁰ Sue Ledwith, "Gender Politics in Trade Unions. The Representation of Women Between Exclusion and Inclusion.", *European Review of Labour and Research*, 18 (2), (2012), pp. 186.

³¹ Michell Kaminski and Elaine K. Yakura, "Women's Union Leadership: Closing The Gender Gap", *Working USA: The Journal of Labor and Society*, 11, (2008), s. 466-471.

decision-making positions and their motivation. Therefore, instead of directly choosing particular women for leadership positions, inclusive work to train women unionists is considered to have more lasting results. Additionally, internalization of patriarchal values by women leads them to take for granted the processes and initiatives of the male trade unionists. The interviewees have made no effort to be part of decision-making bodies. In this sense, their opinions about being at the administrative level are noteworthy. The interviewees, who are put on the list by male administrators, almost show gratitude towards their chairman:

“Our chairman deemed me worthy of this duty. (...) And I am proud of this. Never have I demanded - I mean neither financially nor morally - a position or anything else.” (Elmas)

“My selection as a candidate started when they deemed me worthy of that and put me on the list. (...) I think this is the value they place on me.” (Özge)

The possibility of trade unions based on equality can be achieved by providing women and men equal freedom to elect and be elected for decision-making positions. But it is a fact that the interviewees naturalize the masculine structure and comply with the patriarchal culture of trade unions. In fact, this is also a reflection of women's obedience to the patriarchal culture in general. Indeed, the sexism pervading every aspect of public life — from national assemblies to trade unions, from workplaces to professional chambers — is relevant to women's private lives. The factor impeding women's participation in public life is the way in which their private lives are lived. Their obedience and views of recognition inherent in how women live their private lives are consequences of the modern patriarchal political conceptions³². The obedience of the interviewees to the executive men at trade unions is a result of the obedience to their husbands or fathers at home.

“They did all they could not to elect us...”

Two of the interviewees — Özge and Elif — who are founding members as well as executives of their trade union, have participated in an election, but could only be elected in the third round. Both think that it was because they are women.

“They didn't want me because I am a woman. They did all they could not to elect us.” (Elif)

“The election was tough. It was tough in the sense that (...) our nomination as women annoyed the men because the ratio of women workers was 1%, and we were elected in the third round.” (Özge)

It is possible to say that an ideological association prevails and interviewees tend to favor their own trade unions in any case. Taking into account the general status of women in organizations, it is evident that they are not in positions requiring power and authority, while men, on the contrary, hold managerial positions. Instead of taking place in the hierarchical level, women become workers and find themselves in less powerful and less prestigious organizations³³. The troublesome process of the election period for the interviewees can be viewed in this respect - men do not want to share their power, while women submit to this assertion.

When their goals in trade unions were asked, the interviewees expressed no clear opinion. Although four of the interviewees said they can continue as executives in trade unions, they noted they will not put any effort into maintaining these positions.

“I didn't have ambitious goals...”

“If God will aid me in such a position when I do my job well, I think he will dispatch either someone or something to allow me maintain this position. Therefore, I never had such ambitious goals.”

“If our chairman doesn't want me on that list, I'll never object. (...) Neither will I put effort into this, but if our chairman sees fit and puts me on the list, then why not? Of course I'll continue.” (Elmas)

³² Eser Köker, “Saklı Konuşmalar”, Özbek, Meral (Der.), Kamusal Alan, Hil Yayınları, İstanbul (2004), s. 543.

³³ Rosabeth Moss Kanter, “Women and the Structure of Organizations: Explorations in Theory and Behaviour”, Marcia, Millman and Rosabeth Moss Kanter (Ed.), Another Voice Doubleday, New York 1975, s. 35.

While male unionists blame women for being passive in trade union activities³⁴, women leave these decisions to men. On the other hand, men make women feel insecure by telling them that trade unionism is a 'man's business' or that trade unions do not have any responsibility to empower women. To transform this contradictory situation into an egalitarian trade union environment, the male unionists will need to put in an active effort. Whatever their sex, only when everyone participates in trade union activities will unions gain a more egalitarian base. This entails a transformation of the patriarchal mentality in both men and women. Otherwise, trade unions will continue to be organizations governed through a 'male democracy'³⁵.

4.2. Women in trade union relations

The way interviewees experienced the unionist process and their interactions with male unionists during this process, is an important factor in contributing to the transformation of the male-dominant structure of trade unions. In this regard, interviewees were asked about the meaning of being a woman executive in unions; what they feel about it; what challenges (if any) it poses; how they feel in the spaces of trade unions; and their exchanges with men in the unions. In this context, a crucial point is whether the interviewees consider themselves necessary as women in the managerial positions of trade unions. None of the interviewees have interpreted their own presence in light of the male-dominated structure of unions and the difference of women's experiences. Their lack of awareness about gender segregation makes them less likely to question the unequal structure of trade unions.

"You should put aside gender differences"

"You should put aside gender differences and act according to your managerial skills. I don't want to have a say as a woman. (...) For I think that being a woman only adds aesthetic value through gentle touches." (Özge)

"I think we should think as humans..." (Derya)

"No discrimination between man and woman, every human is necessary. That is, you should come to a place if you know something. In my opinion, this doesn't necessarily entail being a woman." (Elif)

What the interviewees say is something pertaining to an equal social life; but male dominance is prevalent in every aspect of life. Thus, the problem is that men should discard gender discrimination, not women. Interviewees talk as if there is a blind insistence that women must be executives, even without mentioning the problem of the male-dominated structure of trade unions — which is a reflection of a patriarchal perspective. The presence of women being represented in managerial bodies is, however, an important factor to transform the patriarchal structure of trade unions. Indeed, while women in lower positions of organizations reinforces the gender order, their presence in leadership positions can have disruptive effects on this order³⁶. A study conducted in Britain suggests that the presence of women unionists 'serves to dispel the myth that trade unionism is for and about men, creating a "role model" effect' for other women. The study also shows that women challenge men, claiming their own presence in trade unions³⁷. None of the Hak-İş member interviewees have examined their own presence in trade unions in this or any similar aspect.

It is common knowledge that women's problems find little place in trade unions' agendas and that these fade away in the general agenda. Male unionists adopt a masculine perspective even while supporting women's rights, reinforcing segregationist practices. For that reason, women unionists' contribution to creating a specific agenda for women and equal trade union struggle may be enormous.

³⁴ Betül Urhan, a.g.e. s.116.

³⁵ Derya Demirdizen ve Kuvvet Lordoğlu, "Türkiye'de Sendika İçi Demokrasi Ya Da Bir İmkânsızın Arayışı Mı?", V. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Petrol-İş Sendikası Yayınları, İstanbul 2013, s. 240.

³⁶ Kevin Stainback, Sibyl Kleiner and Sheryl Skaggs, a.g.e. pp. 113.

³⁷ Gill Kirton, "Sustaining and Developing Women's Trade Union Activism: A Gendered Project", Gender, Work and Organization, 6 (4), (1999), pp. 217-219.

Some theories suggest that 'women in positions of organizational power may erode gender-linked inequality among subordinates'³⁸.

The interviewees were asked about their feelings and opinions of being at a leadership position. It is thought that women's feelings and opinions, and whether their job satisfies them are important in terms of maintaining women's struggle. Gülay approaches to her own presence pragmatically, expressing her happiness with these words: "I can see my women member's needs more clearly." It can be said that the rest of the interviewees are gender-blind in general.

"I feel flattered."

"There is no difference with male executives. But let me tell you one thing, it is nice. I mean, 3 women among 20 men are really nice. (...) They are kind to you, they are gentle to you. (...) For one thing, this makes women feel flattered. Secondly, you feel you are deemed worthy. For instance, when we organize a dinner party somewhere: "Where should we do it, Mrs. Tuba?" You know, your opinions are actually valued. I think this is an advantage of being one person." (Derya)

The interviewee makes her presence meaningful through men and seems to have adopted the social judgment that it is women's side that needs to be treated politely. The idea that various organizational activities should be managed by women or that their opinions should be taken into account can be viewed completely as a reflection of the patriarchal culture. The mentality here implies that women are more apt to organize social events due to their domestic responsibilities of organizing housekeeping work. Yet it is not surprising that the interviewee who adopted sexist judgments sees the low participation of women in trade unions as an advantage for herself. The lack of collective consciousness is seen as a cause for such thoughts.

"It makes one feel strong outside. But weak inside..."

It is important how the managerial behavior or culture in organizations are affected by the sex ratios of executives. In a place dominated by male executives, a masculine culture would prevail³⁹. The masculine culture of trade unions, as organizations with male domination, is a compelling factor for women members and executives. Furthermore, the functioning of trade unions based on a structure of competition, power and hierarchy either estranges women from unions or entails them to struggle even harder in order to overcome this structure. Elif feels weak in the masculine culture of the trade union:

"It makes one feel strong outside. But weak inside. When looking from outside, a woman is a board of manager member of the trade union. So this has a good, nice force. But inside, you remain single as a woman. In fact, if there is no women-men discrimination, or more precisely, no gender discrimination, then you wouldn't feel yourself alone. But (...) if someone continuously puts an emphasis on things because you are a woman, and tries to keep you away from something, then you feel the disadvantage of being woman pretty well."

Although Elif supports justice instead equality in trade unions, she has experienced gender inequality as a unionist; but her ideological tendency prevents her from specifying the situation clearly. As 'a way of making sense of transactions' or behaviors, gender 'exists not in persons but in transactions'⁴⁰, and gender processes affects behaviors, thoughts and feelings as well as interactions between individuals — and in turn, it has an impact on shaping the structure of social institutions. In this context, gender inequality can be thought of 'as an ordinal hierarchy between men and women in material sources, power, and status'⁴¹. This attribution of trade unions, as the essential actors in the working life, to men in terms of space and activities can be viewed as a reflection of this ordinal hierarchy — in other words, as an indication of men's power. Deliberately or not, women comply with this masculine structure, whose rules are set by men, in order to find a place in the career ladder.

³⁸ Kevin Stainback, Sibyl Kleiner and Sheryl Skaggs, a.g.e. pp. 113.

³⁹ Rosabeth Moss Kanter, "Women and the Structure of Organizations: Explorations in Theory and Behaviour", Marcia, Millman and Rosabeth Moss Kanter (Ed.), Another Voice Doubleday, New York 1975, s. 38.

⁴⁰ Jennifer Coates, Language and Gender: A Reader, Blackwell, Cornwall 1998, s. 12.; Mary Crawford, Talking Difference, Sage Publications, London 1997, s. 12.

⁴¹ Cecilia L. Ridgeway, Framed By Gender. Oxford University Press, New York 2011, s.3.

Women's spatial and personal relations with trade unions and male unionists, in this context, seem to fit into the patriarchal setting. In general, all the interviewees mentioned they have not encountered any challenges to their presence as women executives in trade unions. Even two of them referred with a sexist approach to the advantages of being a woman: "Spatially I feel very content. We have three manager rooms here. For example, they said, they give priority to me. 'Which room will you choose?' they asked." (Elmas)

To let someone choose anything is a matter of courtesy in public life, and the ways of behavior that needs attention (by either men or women) should not be perceived or presented as privileges to women. Indeed, neither is a simple polite behavior an indication of equality nor do women expect trade unions to let them choose their room.

Derya explains the secret of feeling comfortable in the trade union as a female executive: "If many men are there, wear pants then. If many men are there, keep your skirt below your knees."

Women's clothes are never just about themselves and always indicate something. On the other hand, what menswear signifies is not clear all the time⁴². Patriarchal ideology is always a determining factor on women's clothes and a woman is assessed according to what she wears, being ascribed political or moral meanings. A woman's cloth functions as a means of social control upon her, and her decency and outfit are associated. In this respect, while outfit can be defined in terms of being seductive or not, male sexuality is legitimized in accordance and all moral responsibility is left to women. From this viewpoint, Derya's comfort in the trade union is due to her compliance with the masculine order. Though choosing what to wear according to men is a sign of a sexist and unequal situation.

Interviewees' relations with men at trade unions have also sexist contents. While the fact how culture defines biology and its relevant social perceptions specify women as cheerful, compassionate, caring and emotional, men are characterized as serious, tough and rough. These sexist perceptions make Elmas a 'source of joy' at the union, and make Özge to look 'like a flower'.

"You are our source of joy"

"They say "You are our source of joy" because of my cheerful, natural behaviors. (...) A lady brings some more liveliness." (Elmas)

"A lady must be like a flower, I think she is like a flower, I mean, you already make the place beautiful if you be like a flower." (Özge)

It is thought-provoking that women's initial discourses about their presence and relations with men in trade unions are expressed in this way. For it is no duty of women to bring joy or order to any place, or make it look like flowers. Nor are such characteristics inherent in women. These are all acquired attributes, labelled on women by the patriarchal culture. Elmas and Derya's relations with male take the forms of 'elder sister-brother' or 'elder brother-sister': "I told I am elder sister, but no sex difference between siblings should exist. (...) I am one of the elder persons in our organization and among our members. Most of them call me 'sister.'" (Elmas)

"In my union, we are like brothers and sisters. I mean, call my chairman "Brother Zekeriya" (...) 'Yes Sister', he replies." (Derya)

The emphasis of the interviewees on the sister role denotes a situation of suppressed sexuality leading to sexual propriety. This discourse emphasizes a woman freed of her sexuality, laying at the same time all the burden of moral responsibilities of male-female relationships to women. For 'sisterhood' isolates women from their sexual identity and desires, turning women into 'innocent' beings, while placing immorality on the opposite of the sister identity. This viewpoint can also be interpreted as the reflection of protecting oneself morally from external threats and seeking acceptance in public life. Since women's participation in public life in Turkey is only possible with an 'asexual' identity isolated from its feminine character⁴³. Women's emphasis on these roles reproduces the sexist mentality and practices on the one hand, but can also have a subversive effect on power on the other.

⁴² Aksu Bora, a.g.e. s.140-141.

⁴³ Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. Metis Yayınları, İstanbul 2011, s. 160.

Social institutions are domains of political processes and power relations in which gender hierarchies are both created and questioned⁴⁴. Trade unions, like all domains of working life, are seen as men's power domain, and therefore men's aim to make women invisible is realized through this discourse of 'sister' or 'mother'. Indeed, motherhood or sisterhood belong to the private sphere, i.e., the household. Establishing such an affinity in trade unions does also underscore a family ideology. Family is a privileged institution of patriarchal relations; and different hierarchies for men and women, and the separation of spheres of activities for different sexes are inherent in patriarchy. Accordingly, what falls under women's and men's spheres of activities are household for the former and working life for the latter. In other words, women are restrained with the household; and such women are under the control of men⁴⁵. In trade unions which function as men's sphere, the affinity relations subordinate women to men, relegating women to lower rungs of the hierarchical ladder. While Elif opposes this situation, the other interviewees accept to be 'mother' or 'sister', even assuming these roles voluntarily — since the household and affinity/kinship structures are taken for granted as something normal and desirable due to the family ideology. Thus, women's presence is regarded normal in trade unions as family settings. Women legitimizes their passage from the 'proper' family to the 'improper' external world in this way. The family ideology thus serves men by relegating women to lower rungs of the hierarchical ladder on the one hand, while serving women as a legitimizing basis on the other.

Elif criticized interviewees for assuming the roles of 'mother' or 'sister'. However, she has chosen to act like a male in her relations with men, claiming this as a comfort in the trade union.

"I leave aside my femininity."

"Why am I comfortable, it is in fact because I act like a man? At one point I leave aside my femininity. Starting to behave like them, doing like them. (...) I mean, even my sitting position now is different, I'm not sitting like a woman. My speaking, my utterance are like men's. (...) 'Male Elif.'"

Elif, like the other interviewees, has also preferred to accommodate herself to the patriarchal structure and therefore, again there is a tendency towards propriety and seeking acceptance in public life — but this time in a different way. She also relinquishes her femininity, but instead of assuming the sister role, she prefers to act like a man. Whatever the manner, all of these choices will continue to make trade unions male-dominated and women invisible. In light of these points of views, all the interviewees pointed out that it is not difficult to work with men at trade unions; since the interviewees work in trade unions by establishing family relations and conforming to the masculine culture.

Conclusion

In this study, the perspectives of women members of Hak-İş are discussed through the case of equality. It is possible to conclude, in this context, that awareness of gender discrimination is the key determinant. Within the scope of the study, it is seen that the interviewees lack awareness about this subject, and even confuse the concepts of sex and gender. Additionally, it is possible to say that the interviewees — although not explicitly pointed out — accept the masculine culture of trade unions and conform to it. Based on these points of views, the interviewees tend to see trade unions as egalitarian organizations and show their own presence as a proof for this. However, neither is it possible to generalize this situation to the trade union movement, nor can we consider five women executives as an indication of equality. Overlooking the fact that trade unions are unequal organizations — while it is obvious — may prevent any move forward, since problem-solving begins at the very point of recognizing it.

That being said, the effort of Hak-İş to provide representation of women in decision-making mechanisms is of course important at least in terms of bringing women into view in trade unions. But it is not enough to ensure gender equality, because the masculine culture, sexist practices and discourses that dominate trade unions pose the risk of confining women in traditional value judgments and patriarchal practices. Obviously this would impede the accumulation of women experiences in the

⁴⁴ Deniz Kandiyoti, a.g.e. s. 187.

⁴⁵ Caroline Ramazanoğlu, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, Pencere Yayınları, İstanbul 1998, s. 199.

trade union movement, making the specificities of these experiences invisible. And as a result, a formal equality – nothing more than a matter of image – will remain.

Trade unionist women's determination in struggle and critical perspectives to the structure of trade unions are extremely important to overcome the male-dominant unionism. That being said, the increase of women in trade unions would motivate other women to participate in unions and accelerate this process — which in turn will make it easier to set the agenda in relation to women's problems and contribute to the transformation of the masculine culture of unions. But at the end of the study, it is evident — in spite of the interviewees' claims to the contrary — that the existence and aim of an equal trade union life are out of question. The interviewed women have a patriarchal and sexist perspective as much as men. Their discourses reveal that these women have practices and thoughts in line with the masculine culture of trade unions. It is thought that this situation is reinforcing and will reinforce the male-dominated structure of trade unions.

A transformation in the masculine culture of trade unions first entails a transformation in the mentality of male unionists. Equally important is the change of women's mentality. Women need to give up behavioral patterns which conform to the masculine culture and get rid of sexist judgments. Otherwise, the masculine culture will prevail even though the number of women in trade unions increases; thus, women's problems will continue to remain invisible. The most important task here falls to the trade unions: it is crucial to devote extensive work for both women and men in order to raise trade union consciousness and ensure gender equality.

REFERENCES

Akit, “Hak-İş 8 Mart Dünya Kadınlar Günü Kutladı”, (2019), <https://www.yeniakit.com.tr/haber/hak-is-8-mart-dunya-kadınlar-gununu-kutladi-645731.html>, Erişim Tarihi: 03.02.2023.

BBC Haber, “Erdoğan: Kadın Erkek Eşitliği Fıtrata Ters.”, (2014), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfitrati_erdogan, Erişim Tarihi: 03.02.2023.

Bora, Aksu, Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Buğra, Ayşe, “Labour, capital and religion: harmony and conflict among the constituency of political Islam in Turkey.”, *Middle Eastern Studies*, 38 (2), (2002), pp. 187-204. Doi: 10.1080/714004454

Coates, Jennifer, *Language and Gender: A Reader*, Blackwell, Cornwall 1998.

Crawford, Mary, *Talking Difference*, London, Sage Publications 1997.

Creswell, John W, *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*, Sage Publications, California 2007.

Cumhuriyet (2018), “Erdoğan Kadın Erkek Eşitliği İçin Konuştu: Hadi 100 Metreyi Beraber Koşsunlar.”, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/1149027/Erdogan_kadin-erkek_esitligi_icin_konustu_Hadi_100_metreyi_beraber_kossunlar.html (27.01.2020).

Çelik, Zeynep (2012), “Sendikal Mücadelede Yeni Bir Sayfa: Sendikalar ve Toplu İş Sözleşme Yasası”, <https://sendika63.org/2012/10/sendikal-mucadelede-yeni-bir-sayfa-sendikalar-ve-toplu-is-sozlesme-yasasi-zeynep-celik-73476/> (27.01.2020).

Demirdizen, Derya ve Kuvvet Lordoğlu, “Türkiye’de Sendika İçi Demokrasi Ya Da Bir İmkânsızın Arayışı Mı?”, V. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Petrol-İş Sendikası Yayınları, İstanbul 2013, ss. 223-241.

Hak-İş, “Hak-İş 8. Uluslararası Kadın Emegi Buluşması.”, (2019), http://www.hakis.org.tr/haberler.php?action=haber_detay&id=2506 Erişim Tarihi: 27.01.2023.

Hak-İş, “Hak-İş 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nü Kutladı.”, (2019), <https://www.yeniakit.com.tr/haber/hak-is-8-mart-dunya-kadınlar-gununu-kutladi-645731.html>, Erişim Tarihi: 27.01.2023.

Hak-İş, "Hak-İş 4. Kadın Emeği Buluşması.", (2015), http://www.hakis.org.tr/haberler.php?action=haber_detay&id=951, Erişim Tarihi: 27.01.2023.

Harding, Sandra, "Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı?", Çakır, Serpil ve Necla Akgökçe (Der.), Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem, Sel Yayıncılık, İstanbul 1990, ss. 34-47.

İnal, Ayşe, Haberi Okumak, Temuçin Yayınları, İstanbul 1996.

Kaminski, Michell, and Elaine K. Yakura, "Women's Union Leadership: Closing The Gender Gap", Working USA: The Journal of Labor and Society, 11, (2008), pp. 459-475. Doi: 10.1111/j.1743-4580.2008.00219.x

Kandiyoti, Deniz, Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Metis Yayınları, İstanbul 2011.

Kanter, Rosabeth Moss, "Women and the Structure of Organizations: Explorations in Theory and Behaviour", Marcia, Millman and Rosabeth Moss Kanter (Ed.), Another Voice, Doubleday, New York 1975, pp. 34-74. Doi: 10.1111/j.1475-682X.1975.tb00331.x

Keleş, Dilek, "Türkiye'de Sendika Kadın İlişkisi: Sendikacı Kadınların Bakış Açıklarına İlişkin Bir Değerlendirme", Çalışma ve Toplum, 4 (59) (2018), ss. 2047-2082.

Keleş, Dilek, Türkiye'de Sendikacı Kadınların Sendikalarda Var Olma Biçimleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2016.

Kirton, Gill, "Sustaining and Developing Women's Trade Union Activism: A Gendered Project", Gender, Work and Organization, 6 (4), (1999), pp. 213-224.

Kirton, Gill, and Anne-marie Greene, "Gender, Equality and Industrial Relations in the 'New Europe': An Introduction", European Journal of Industrial Relations, 11 (2), (2005), pp. 141-149.

Köker, Eser, "Saklı Konuşmalar", Özbek, Meral (Der.), Kamusal Alan, Hil Yayınları, İstanbul 2004, ss. 539-550.

Ledwith, Sue, "Gender Politics in Trade Unions. The Representation of Women Between Exclusion and Inclusion.", European Review of Labour and Research, 18 (2), (2012), pp. 185-199. Doi: 10.1177/1024258912439145.

Ledwith, Sue and Fiona Colgan, "Tackling Gender, Diversity and Trade Union Democracy", Colgan, Fiona and Sue Ledwith (Ed.), Gender, Diversity and Trade Unions, Routledge, London 2002, pp. 1-27.

Merçil, İpek, "İslam ve Feminizm" Direk, Zeynep (Der.), Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, ss. 106-117.

Neuman, W. Lawrence, Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1, Yayın Odası, İstanbul 2010.

Ramazanoğlu, Caroline, Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri, Pencere Yayınları, İstanbul 1998.

Ridgeway, Cecilia L., Framed By Gender, Oxford University Press, New York 2011.

Stainback, Kevin, Sibyl Kleiner and Sheryl Skaggs "Women in Power: Undoing or Redoing the Gendered Organizations?", Gender&Society, 30 (1), (2016), pp. 109-135.

Stratigaki, Maria, "The Cooptation of Gender Concepts in EU Policies: The Case of Reconciliation of Work and Family", Social Politics, 11 (1), (2004), pp. 30-56. Doi: 10.1093/sp/jxh025.

Toksöz, Gülay ve Seyhan Erdoğan, Sendikacı Kadın Kimliği, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.

Topgül, Seda, "Sendika içi kadın örgütlenmeleri Türk-İş ve Hak-İş için bir değerlendirme", International Journal of Human Sciences, 13 (1), (2016), ss. 2349-2367.

Urhan, Betül, Sendikasız Kadınlar Kadınsız Sendikalar, Kadav Yayınları, İstanbul 2014.

Urhan, Betül, "Görünmezlerin Görünür Olma Mücadeleleri: Çalışan Kadın Örgütlenmeleri", Çalışma ve Toplum, 2 (21), (2009), pp. 83-110.

Walby, Sylvia, "Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practise", Social Politics: International Studies in Gender, State & Society, 12 (3), (2005), pp. 321-343. Doi: 10.1093/sp/jxi018.

1845 TARİHLİ NÜFUS SAYIMINA GÖRE ÇAMARDI KAZASI*

Aysel ÇELİK SONAR**

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Mahmut'un saltanatı dönemine kadar olan süreçte nüfus ve arazi kayıtlarına ilişkin veriler tahrir defterleri aracılığıyla elde edilmiştir. Ancak uzun süre düzenli olarak tutulmayan bu kayıtlardan zamanla sağlıklı veri elde etmek pek mümkün olmamıştır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağını lağveden II. Mahmut yeni kuracağı ordunun asker ihtiyacı ve ülkenin vergi gelirini tespit etmek amacıyla ilk olarak İstanbul'da daha sonra da ülke genelinde nüfus sayımları yaptırmıştır. Günümüzde Niğde iline bağlı bir ilçe olan o dönemde ise Nevşehir Sancağına bağlı bir kaza olan Çamardı kazasında da 1845 yılında kaza merkezi ve köylerini içeren bir sayım yapıldığını tespit etmekteyiz. Bu çalışmada da Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi'nde bulunan Nfs.d 3573 ve Nfs.d 3574 koduyla kayıtlı, 1845 tarihli Çamardı Kazasına ait nüfus defterinin tahlili yapılmıştır. Defterde yer alan veriler günümüz Türkçesine çevrilmiş, ulaşılan bilgilerin daha iyi yorumlanabilmesi için tablolar da kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus sayımı; Nüfus, Çamardı kazası; 19. Yüzyıl; Müslim-gayrimüslim.

ÇAMARDI DISTRICT ACCORDING TO THE CENSUS IN 1845

Abstract

In the Ottoman Empire until the reign of Mahmut II, data on population and land records were obtained through tahrir books. However, it was not possible to obtain reliable data from these records, which were not kept regularly for a long time. In 1826, Mahmut II, who abolished the Janissary Corps, had censuses conducted first in Istanbul and then throughout the country in order to determine the military needs of the new army and the tax revenues of the country. We have determined that a census including the accident center and villages was conducted in 1845 in Çamardı accident, which is a district of Niğde province today and a district of Nevşehir Sanjak at that time. In this study, the population book of Çamardı kaza dated 1845, registered with the codes Nfs.d 3573 and Nfs.d 3574 in the Presidency of the State Archives, Ottoman Archives, was analyzed. The information in the ledger has been translated into today's Turkish and tables have been used for better interpretation of the information obtained.

Keywords: Census; Population; Çamardı District; 19 th century; Muslims and non-muslims.

* Bu çalışma Prof. Dr. Muhittin TUŞ' un danışmanlığında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında Aysel ÇELİK tarafından 2014 yılında tamamlanmış olan "19. Yy. Ortalarında Çamardı Nüfusu (1845 tarihli, 3573-74 Numaralı Nüfus Defteri) isimli Yüksek Lisans Tezinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

**Dr. Aysel ÇELİK SONAR, ayselceliksonar@gmail.com

ORCID No: 0000-0003-0073-3493

Giriş

Nefs, kelimesinden türeyen nüfus, “nefis, can, hayat” manasına gelmekte olup bir coğrafyada yaşayan insanları Arapça tanımlar¹. Nüfus sayımları aracılığıyla bir toplumu oluşturan bireylerin sayı, cinsiyet, yaş, meslek, dil, din ve öğrenim bilgileri hakkında bilgi edilebilir. Ayrıca nüfus sayımlarına ait veriler toplumların sosyolojik, iktisadi ve tarihi verilerini araştırmak isteyenler için son derece önemli bir kaynak grubudur².

Oldukça çeşitli nüfus barındıran Anadolu’ya, 10. yüzyıldan itibaren başlayan Türk akınları yaklaşık iki yüzyıl kadar sürmüştür. Osmanlının Rumeli ve Anadolu’da yürüttüğü fetih hareketleri neticesinde sınırları genişleyerek farklı pek çok kimlik imparatorluğa eklenmiş ve böylelikle 18.yüzyıldan itibaren Osmanlı nüfus yoğunluğunda bir hayli artış olmuştur³. Elbette Osmanlının kısa süre içinde “farklılıklar imparatorluğuna⁴” dönüşmesinde pek çok etken mevcuttur. Bu etkenler genel olarak Osmanlının kurulmuş olduğu coğrafyada, kendinden önceki Türk unsurlarının varlığı, Anadolu’nun içinde bulunduğu iktisadî ve sosyal buhran, Bizans halkının köylerini boşaltmaları, köylerini terk etmeyenlerin de Osmanlıya karşı teslimiyetçi olmaları ve reayaya uygulanan hoşgörü politikası gibi etkenlerdir.

19.yüzyılın ikinci çeyreğine kadar olan süreçte Osmanlı nüfusuna dair bilgileri kabaca tahrir defterlerinden⁵ tespit etmek mümkündür. Bu sayımlarda amaç ülke topraklarında yaşayan kişi sayısını tespit etmekten ziyade ülkenin vergi ve gelir kaynaklarını hesaplamaktır. İlk tahrir sayımının ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte günümüze ulaşan en eski defter 1431 tarihli Arnavid Sancağı Tahrir Defteridir⁶. Bu çalışma tahrir defterinin kaynak olarak kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Buradan da anlaşıldığı gibi Osmanlı Devleti’nin ilk dönem nüfusu ile ilgili başvuru kaynağını tahrir defterleri oluşturmaktadır.

19.yüzyıla gelindiğinde önceki yüzyıllardan devralınan siyasi, askeri, mali ve iktisadi krizlerin bertaraf edilmesi için pek çok çare aranmıştır. Bu çarelerden biri de nüfus-arazi, mal-mülk sayımının tekrar gözden geçirilmesi olmuştur. Osmanlıda modern manada nüfus sayımı ilk olarak II. Mahmud’un saltanatı sırasında uygulamaya konmuştur⁷. 1831 yılında yapılan bu sayımın esas amacı vergi ve insan kaynağını tespit etmektir. Bu dönemde Yeniçeri Ocağı lağvedilmiş (15-16 Haziran 1826) ve yerine Asakir-î Mansure-î Muhammedîye ordusu tertip edilmiştir. Yeni düzenleme ile huzur ve asayişin temin etmek yeni kurulan ordunun asker ihtiyacının karşılanabilmesi ve gayrimüslimlerin şahsi olarak vergilendirilmesi amaçlanmıştır⁸. Sayımlarla sadece nüfus tespiti yapılmamış, mülkiyeti tescil etmek, daha verimli ve sağlıklı verginin hesaplanması ve hesaplanan verginin ödenebilir olduğunu tebliğ

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, s.84; İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, s.1308.

² Alaattin Aköz, Şeyda Karaca, “1831 Nüfus Sayımına Göre Doğanhisar’ın Demografik Yapısı”, *Ulusal Doğanhisar ve Çevresi Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu*, 5-7 Ekim 2012, Konya, s.17.

³ Osmanlının nüfus yoğunluğunda yaşanan artışı Ömer Lütfi Barkan Rumeli topraklarında faaliyet gösteren şeyhlerin, dervişlerin, sufi ve abdalların etkin rol oynamasına bağlamıştır. Yine Enver Ziya Karal Osmanlı nüfusunun artışında temel unsurun “reayaya yapılan iyi muamele”, olarak değerlendirmiştir. Geniş bilgi için bkz; Ömer Lütfi Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s.281; Enver Ziya Kral, *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Nüfus Sayımı 1831*, DİE Matbaası, Ankara 1997, s.5.

⁴ Karen Barkey, *Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar (Bir Karşılaşmalı Tarih Perspektifi)*, Versus Yay., İstanbul 2011.

⁵ Tahrir; bir bölgedeki arazi ve nüfus yazımına denir. Fethedilen bölgelerde idari teşkilatlanma tamamlandıktan sonra ilk iş bölgenin tahririnin yapılmasıdır. İlk dönem nüfus çalışmaları için başvurulacak başlıca kaynak olan tahrir defterlerinde sancakta yer alan kasabalar ve köyler, yaşayan erkek nüfusu, mezralar, çiftlikler, ekilebilir her türlü arazi, bağ ve bahçenin miktarı, elde edilen ürünün cinsi, değirmenler, mevcut sanayi tesisleri, vergilendirilebilir hayvanların bilgisi yer almaktadır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, MEB, Yayınları, Ankara 1983, s. 376; Barkan, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988; Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, I, DİE Matbaası, Ankara 2000, s. 18.

⁶ Halil İnalçık, *Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

⁷ Modern devletin oluşumu II. Mahmud’un nüfus politikasıyla yakından ilgilidir. Zira devletin bu dönemdeki kaygıları arasında adil bir vergilendirme ve hazineye eksiksiz vergi akışının sağlanması, tarımsal üretimi arttırmak, yerel imar projeleri için iş gücü sağlama ve modern bir ordu için askere alımlar vardır. Geniş bilgi için bkz., Selçuk Selçuk Dursun, “Population Policies of the Ottoman State in the Tanzimat Era: 1840-1870” *Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2001, s.5.

⁸ Ümit Kılıç, XIX Yüzyılın İlk Yarısında Pasinler Köylerinin Demografik ve İskân Yapısı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2010, s.241.

etmek için mülk kaydı da tutulmuştur⁹. Sayımlar sırasında aşiret reislerine veya toplumun önde gelen kişilerine başvurulmamış, nüfus memurları¹⁰ kişileri kendi gözleri ile görerek doğrudan kayıt etmişlerdir¹¹. Bu sayım Anadolu’da toprakların tahrir edilmesi amacı gütmeyen yapılan ilk sayım olma özelliğine sahiptir¹². Nüfus istatistiklerinin toplanması ve bununla ilgili bütün konular geçmişteki ihtişamlı günlerde yürürlükte olan sağlam idari uygulamaları geri getirebilecek belirli başlı reformların temelini atmıştır¹³.

İlk sayımdan beklenen sonuçların istenilen düzeyde olmaması, zamanla değişen koşullar, yeni getirilen düzenlemeler ve ilk sayımın sonradan ortaya çıkan eksik yönlerini tamamlamak ve imparatorluğun tamamını kapsamayan bu sayımın ardından 1844’te ikinci bir nüfus sayımı yapılmıştır. Fakat bu sayım çok uzun yıllar sürmüş ve 1861’de tamamlanmıştır¹⁴. Osmanlı tarihinde en kapsamlı sayımlar 1885 ve 1907 yıllarındaki sayımlardır. Bu sayımlar da nüfusun yaşa, cinsiyete, doğum yerine, medeni hâle, mesleğe, etnik kökene, cemaate göre dağılımını ayrıntılı olarak veren ilk ve son sayımlardır. Bu sayımların amacı bir nüfus sicili ve kütüğü çıkarmak olmuş ve demografik endişeler ağır basmıştır¹⁵.

1. 1845 Nüfus Sayımına göre Çamardı Kazası

Günümüzde Niğde iline bağlı bir ilçe konumunda olan Çamardı, Niğde İli’nin güneydoğusunda, Toros Dağları’nın eteklerinde yer almaktadır. Niğde Merkez İlçe, Bor, Ulukışla ve Adana ili civarındadır. İlçenin yüzey şekilleri coğrafi açıdan oldukça engebeli ve dağlıktır. İlçenin sınırları içinde Torosların en yüksek zirvesi olan Demirkazık (3756 m) Dağı da yer almaktadır. Arazinin 1/3’ü de yayladır. Oldukça engebeli olan ilçede tarım sınırlı ölçüde yapıldığı için geçim kaynağı hayvancılıktır. Başlıca tarım ürünleri tahıl ve baklagillerdir. Meyveciliğin de yaygın olduğu bölgede, en çok elma yetiştirilir. İlçe topraklarında çok sayıda kurşun-çinko maden yatakları da yer almaktadır ancak bunların büyük çoğunluğu küçük boyutlu oluşumlardır¹⁶.

Çamardı ve çevresi hakkında doğrudan tarihi bilgi vermek pek mümkün gözükmemektedir. Ancak bölge, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla Niğde ve çevresinin tarihi ile paralellik göstermektedir. Tarihî süreçte Niğde ve çevresinde egemen olan erklerin Çamardı çevresine de sahip olduğu düşünülebilir. Niğde Hititler, Frigler, Persler, Makedonlar, Roma, Bizans ve en sonunda Türklerin idaresi altına girmiştir¹⁷.

Çamardı ve çevresi, İç Anadolu’dan Çukurova’ya inen yol güzergâhı üzerinde olduğundan ticari ve stratejik açıdan önemli bir konumdadır ve konumundan dolayı, zaman zaman Bizans ile Araplar arasında hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur.

Bu bölge Müslüman Araplar tarafından “Bilad-ı Dürüb (geçit beldeleri) Türkler tarafından ise

⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (çev: Metin Kıratlı), TTT Yayınları, Ankara 1984, s.91.

¹⁰ Sayım memurları din adamları arasından seçilmiştir. Din adamlarının seçilme sebebi ise; halkı bu sayımın şeriata aykırı bir uygulama olmadığına ikna etmek olmuştur. Sayımların sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Ceride Nezareti kurularak nüfusun tespiti için eyalet ve sancaklarda defter nazırlıkları oluşturulmuştur. Geniş bilgi için bkz., Musa Çadrcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK. Yayınları Ankara 1991, s.45.

¹¹ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.46.

¹² Karal, *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Nüfus Sayımı 1831*, s.10.

¹³ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, s. 62. 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi sonrasında nüfus miktar ve oranı, bulunulan bölgenin kontrol edilmesi ya da orada müstakil bir devlet kurmak konusunda son derece önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle nüfus verileri özellikle Balkanlar ve Doğu Anadolu’da azınlıklar tarafından tahrif edilerek bölgede her milletin kendisinin çoğunlukta olduğunu ileri sürmek için Osmanlı nüfus verilerini tahrif ederek kendi lehlerine değiştirmişlerdir. Geniş bilgi için bkz., Musa Şaşmaz, “Distortion of Population Data for National Causes by the Greeks, Bulgarians and Armenians in the Late 19th. and Early 20.th. Centuries”, *Journal of Ottoman Studies*, XVII, 1997.

¹⁴ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, s.62. Osmanlı imparatorluğunda modern nüfus sayımının öncüsü sayılabilecek bir sayım 1866 yılında Tuna Vilayetinde Mithat Paşa’nın yaptırmış olduğu emlak ve nüfus sayımıdır. Zira bu sayım da vergilendirme ve askere alma amacı güdülmemiş tüm vilayet nüfusunun yaşa, cinsiyete, medeni duruma, iktisadi faaliyet türlerine ve kollarına her hane de bulunan kişi sayısı hesaba katılarak kayıtlar tutulmuştur. bkz., Cem Behar, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, I, DİE Matbaası, s.69.

¹⁵ Behar, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 sonrası Modernleşmesi”, s.70.

¹⁶ https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Nigde_Madenler.pdf (18.01.2024)

¹⁷ Mehmet Özkarcı, “Niğde”, *DİA*, XXXIII, s. 92

“Şam-ı Şuğur” olarak anılmıştır. Emin Toroğlu Gülek Boğazı’ndan geçerek bölgeyi fetheden Türklerin bölgeyi “Şamardı” olarak zikretmiş olabileceklerini ifade etmiştir¹⁸. Osmanlı tahrir defterlerinde de bölge Şamardı Nahiyesi olarak geçmektedir.

Osmanlılar, bölgeye, II.Mehmet devrinin sonlarında hâkim olmuştur. Bütün Karaman ülkesini ele geçiren Osmanlılar, bölgenin bir tahririni çıkarmışlardır¹⁹. Yapılan bu tahririn tutulduğu defterin 88. sayfasında Niğde Vilayetine bağlı Şamardı (Çamardı) ve Melegübalı (Derinkuyu) mülkleri hakkında bilgiler yer almaktadır²⁰.

Çamardı, 16. yüzyılda Niğde Kazası’na bağlı bir nahiyeye konumundadır. 1507 tarihinde, Çamardı 15 köy ve 7 mezradan ibaret olup; 362 nefer ve 246 haneden oluşmaktadır. 1518 tarihinde ise, 19 köy ve 16 mezra, 543 nefer ve 356 haneden oluşmaktadır. Bu kadar kısa sürede nahiyenin nüfusu yaklaşık olarak %50 oranında artmıştır²¹. 1530 tarihinde ise 16 köyü ve 26 mezrası bulunan bir nahiyeye merkezidir²². Verilerden de anlaşıldığı üzere nahiyenin 16. yüzyıl boyunca hızla büyüdüğü ve geliştiği görülmektedir. 1584 tarihinde 40 köy, 42 mezrası bulunan bir nahiyeye merkezi olup, 3023 nefer ve 1450 hanelik bir yerleşim yeri haline gelmiştir²³. Çamardı’da görülen bu büyüme, konar-göçerlerin iskân edilmesinden kaynaklı olabilir. Çamardı Kasabası’nda Türk aşiretlerin yerleşmesinden öncesine ait henüz herhangi bir ize rastlanmamıştır. Mevcut yerleşim, Bereketli ve Maden köylerinin birleşmesinden teşekkül etmiştir. 1530 tarihli Muhasebe defterine göre, Maden 15 hane ve 23 neferden, Bereketli ise 107 hane ve 155 neferden ibarettir²⁴.

Yerleşim biriminin adı, Ulukışla Kazası’nın bir dönem idarî merkezliğini üstlenmiş olan Maden (Bulgarmadeni) kasabasından ayırt edilmesi için, birbirlerine çok yakın olan Bereketli ve Maden köyleri birleştirilerek “Bereketli Madeni” olarak değiştirilmiştir. Nahiyeye 19. yüzyıl ortalarından itibaren, merkezin adına isnatla, “*Nahiyeye-i Bereketlü nam-ı diğer Çamardı*” adıyla anılmaya başlanmıştır²⁵ ve günümüzde de hâlâ aynı isim ile bir yerleşim birimi olarak varlığını sürdürmektedir.

Çamardı kazasına ait nüfus defterlerinden olan ve Müslüman nüfusa ait bilgilerin tutulduğu 3573 numaralı defter 1261 tarihli olup ciltsiz ve ebrusuz olarak 306 sayfadan oluşmaktadır. 25x69 ölçülerinde olan defterin numaralı toplam 7 sayfasında²⁶ herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Gayrimüslim nüfusun kaydının tutulduğu 3574 numaralı defter ise ciltli ve ebrulu olup 15.5x46 ölçülerindedir. Defter 360 sayfadır ve defterin 26 sayfası²⁷ boştur. Her iki defter de aynı kayıt usulüne esas alınmıştır. Genellikle sayfalar iki sütün ve beş satırdan oluşmakta ve her satırda 3-4 isim bulunmaktadır. 1845 tarihli Çamardı Kazası nüfus kayıtları hane esaslı temel alınarak tutulmuştur. Sadece hanede yaşayan erkeklerin kaydının yer aldığı bu defterlerde sayıma öncelikle yerleşim biriminin önde gelen kişisinden yani imam, muhtar, papaz ve kocabaş gibi köyün ileri gelenlerinden sayıma başlanmıştır. İlk sırada hane reisinin ismi yazıldıktan sonra hanedeki diğer bireyler yaş sırasına göre büyükten küçüğe doğru akrabalık derecesi belirtilerek kaydedilmiştir. Aynı şekilde Gayrimüslim nüfusun kaydının tutulduğu defterde de sayıma ilk olarak birinci papazdan başlanmıştır. Her iki defterde de kişilerin isimleri, fiziki özellikleri; uzun, kısa, ak, kara, meslekleri; çiftçi, tüccar, vesaire ve varsa bedensel bir engelleri mutlaka not düşülmüştür. Örneğin; görmeyenler için “âmâ”, tek gözü görmeyen için “yekçeşm”, kolu sakat olanlar için “çolak”, ayağı sakat olanlar için “topal”, zihinsel sorunları olanlar için “mecnun”, iş göremez durumda olanlar için ise “alil” ifadeleri kullanılmıştır. Aynı özelliklere sahip ve art arda yazılan şahıslar için “bu dahi” ifadesi kullanılmıştır. Bireylerin yaşını belirtmek için “sin” ibaresi kullanılmıştır. Kaydı tutulan 1 yaşından küçük erkek çocuklar, kaç

¹⁸ Emin Toroğlu, “*Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması*” (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara 2006, s.322.

¹⁹ Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Tahrir Defteri, Nr. 564.

²⁰ Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 64-65.

²¹ Mustafa Oflaz, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992, s. 98-99; Toroğlu, “Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması”, s. 322.

²² Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Ankara 1996.

²³ Oflaz, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, s. 100; Toroğlu, *Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması*, s.322.

²⁴ Oflaz, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, s.100.

²⁵ Toroğlu, “Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması”, s.323; Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988, s. 241.

²⁶ 1,20, 21, 57, 58, 303, 306.

²⁷ 38, 40, 79, 80, 110, 10, 130, 131, 134, 141, 177, 180, 121, 220, 229, 237, 247, 261, 271, 285, 306, 309, 232, 332, 357, 260.

aylık ise üzerine not düşülmüş ve yeni doğan ve kaç günlük olduğu tam olarak bilinmeyen çocuklar için yaş kısmına üç nokta konmuştur. Yaşları 14-17 arasında olanlar için çoğunlukla şâbb emred" (sakalı bıyığı çıkmamış), 17-25 yaş aralığında olanlar için "ter bıyık" (sakalı bıyığı yeni çıkmış) gibi nitelermeler kullanılmıştır. Fizikî özellikler dışında kişi başka bir yerleşim biriminden geldiyse geldiği yer ve gelme nedeni mutlaka not edilmiştir²⁸. Kaydın tutulduğu tarihte askerde olanların hangi tarihte askere gittiği belirtilmiştir.15-25 yaş aralığında olup askerliğe elverişli olanların ismi üzerine "mim" (Matlub-ı Âliye-i Muvafık)²⁹ harfi ile not düşülmüştür. Ayrıca defterin başında askerliğe elverişli olanlar için "iş bu mim isminde bulunanların kaffe-i tüvana bulunmuş oldukları" şeklinde bir bilgi not düşülmüştür. Askerlikten muaf olan gayrimüslimler için ise verebilecekleri vergi miktarını belirtmek için "âlâ (iyi) evsat (orta), edna (kötü)" diye not düşülmüştür. Müslüman bireyler için oğlu manasına gelen "bin, ibni", gayrimüslim bireyler içinse "veled-i" ibaresi kullanılmıştır

3573-3574 numaralı Çamardı nüfus defterine göre; Çamardı Kazasına bağlı, kaza merkezi dahil 35 yerleşim birimi bulunmaktadır. Defterdeki ilk kayıt Çamardı kaza merkezi olan Bereketli Maden'e en son kayıt ise Alaylı köyüne aittir. Defterin 303 sayfasında kaydın Asakir-i Nizamiye-i Hassa-i Şahane Miraylarından Mehmet Faik Bey'in yerleşim yerlerini bizzat dolaşp kişileri kendi gözleriyle görerek kaydı tuttuğu notu düşülmüştür. Aynı zamanda sayıma kaza müdürü ve muhtarların da eşlik ettiği defteri damgalarıyla mühürledikleri görülmektedir. Defterdeki kayıtlar yerleşim birimlerindeki son kaydın da yazılması ile toplam hane ve toplam erkek sayısı girilerek mühürlenmiştir.

I. Çamardı Kazası'nın Demografik Yapısı

A) Kent Merkezi ve Kırsal Nüfus

1831 yılı nüfus sayımında Çamardı Kazası 56 köy 2.911 haneden ibaret olup nüfusa kayıtlı kişi sayısı 8129'dur³⁰.1845 yılı nüfus sayımında ise Çamardı'nda merkez dâhil 35 yerleşim birimi bulunmakta ve bu yerleşim yerlerinde 5634 kişi ikamet etmektedir³¹. Kısa bir süre içinde nüfusta böylesi bir artış olması Çamardı Kazası'nın idarî taksimatında olan değişimlerden kaynaklandığı düşünülebilir. Zira ilk sayımın yapıldığı 1831 yılında Çamardı Kazası Niğde Sancağına bağlı iken 1845 yılında idarî taksimat değişikliği ile Nevşehir Sancağına bağlanmıştır. Köy sayısındaki değişimin ise bazı köylerin başka kazalara bağlanmasından kaynaklı olabilir. Günümüzde, Çamardı Kazası'na bağlı, sayımın yapıldığı tarihten bu yana, hala yerleşimin devam ettiği köyler bulunmaktadır. Bu köyler; Bekçili, Celaller, Eynelli köyleridir. Ayrıca sayımın yapıldığı tarihte köy durumunda olan Bademdere ve Burç köyleri günümüzde kaza merkezine bağlı belde durumundadırlar.

Kazanın, kadın-erkek toplam tahmini nüfusu hesaplanacak olursa iki metot kullanılabilir. Bunlardan ilki hane reisi sayısının kabaca 5 ile çarpılması, ikinci ise tarih boyunca büyük afet ve savaşların söz konusu olmadığı durumlarda kadın, erkek nüfusunun birbirine eşit olacağı düşüncesiyle kişi sayısının 2 ile çarpılarak elde edilmesidir. Elbette her iki metot da kesin sonuca ulaşmak için yeterli değildir; fakat tahmini nüfus sayısını bulmak için başvurulacak yöntemlerdir. Bu çalışmada kadın erkek-nüfusunu eşit tutulmuş yani ikinci metot uygulanmıştır. Bu hesaplama sonunda kazanın tahmini toplam Müslüman nüfusu 12.204³² tahmini toplam gayrimüslim nüfusu ise 11.040 kişidir³³.

Müslüman reayanın en kalabalık olduğu yerleşim yeri Adirmason Köyüdür. Bu yerleşim biriminin toplam nüfusa oranı %13.4'tür. Bu yerleşim birimini %8.6'lık oranla Bereketli izlemektedir. Nüfus yoğunluğu ve birey sayısının en az olduğu yerleşim birimi ise %0.42'lik oran ile Yarhisar

²⁸ Örneğin; "an asıl ticaretiyle gelüp teehül (evlenmek) eylemiştir" gibi.

²⁹ Askerliğe uygun manasında şifreli bir kısaltması olma ihtimali vardır. bkz., Hava Selçuk, "Niğde'de İlk Nüfus Sayımı (23 Şevval 1246/6Nisan 1831)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, VI/ II, p 1263-1294, Kayseri February 2013, s.1266.

³⁰ Selçuk, "Niğde'de İlk Nüfus Sayımı", s.1266.

³¹ 1868 tarihli salnamelerde Çamardı Kazasının müslim ve gayrimüslim nüfusu 11616 ve kazaya bağlı köy ve mahalle sayısı da 62'ye yükselmiştir. Aradan geçen 20 yıla rağmen kaza nüfusunda kayda değer bir artış veya azalma olmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Öztürk, *Niğde Sancağı (İdari ve Demografik Yapı), 1868-1923*, Kömen Yayınları, Konya 2008, s.113-138.

³² Çamardı Kazası'nın kadın-erkek tahmini Müslüman nüfusu için Tablo 4'e bakılabilir.

³³ Çamardı Kazası'nın kadın-erkek tahmini gayrimüslim nüfusu için Tablo 5'e bakılabilir.

köyüdür³⁴.

Gayrimüslim reayaya ait bilgilerinin yer aldığı defter incelendiğinde Çamardı kaza merkezi ve köylerinde 13 gayrimüslim yerleşkesi olduğu tespit edilmiştir. Bu yerleşim birimlerinde ikamet eden erkek sayısı 5520'dir. Kaza merkezi ve diğer yerleşim birimlerinde Müslim ve gayrimüslimlerin bir arada ikamet ettiği 8 yerleşke mevcuttur. Bunlar; Çamardı kaza merkezi, Fertek, Su vermez, Semendire, Uluğağaç, Kıçığağaç, Dirmason, Gölcük ve sadece gayrimüslimlerin ikamet ettiği yerleşim birimleri Andaval, Tarhan, Kordonos Aravan ve Deneği köyleridir.

Çamardı kaza merkezi gayrimüslim nüfusun en kalabalık olduğu yerleşim birimidir. Kaza merkezindeki gayrimüslim nüfusun toplam gayrimüslim nüfusa oranı %18.49'dur. Dirmason köyü takip etmektedir. En az kişinin yaşadığı yerleşim birimi ise Kıçığağaç Köyü'dür³⁵.

Defterde gayrimüslim reayanın dini veya milliyeti (Rum, Ermeni, Hristiyan, Yahudi gibi) ayrı olarak belirtilmemiş, tek bir başlık altında kaydedilmişlerdir.

B) Nüfus Hareketleri

1845 tarihli Çamardı Kazası nüfus defterlerinde isim, eşkâl ve meslek bilgileri verildikten sonra sayımın yapıldığı esnada şehir dışında olan kişinin ismi üzerine nerede olduğu ve oraya ne amaçla gittiği mutlaka not düşülmüştür.

Sayımın yapıldığı tarihte Çamardı merkez ve köylerine başka yerlerden gelen kişi sayısı 31'dir. Gelenler çoğunlukla ticari amaçla gelip, sonrasında evlenip bölgeye yerleşmişlerdir. Gelenlerin büyük kısmı Kızılören köyüne yerleşmişlerdir.³⁶ Aynı tarihte Çamardı Kaza merkezi ve köylerinden, 46 kişinin başka şehire göç ettiğini görmekteyiz. En fazla göç edilen yer İstanbul'dur. İstanbul'a gidenlerin samancılık, hamallık ve manavlık gibi işlerde çalıştığı tespit edilmiştir. Semendire ve Fertek köylerinden ise 2 kişinin tahsil amacı ile Kırşehir'e gittiği, Adana'ya gidenlerin kiracılık ve çerçilik yaptığı, bir kişinin de nereye gittiği bilinmediği not edilmiştir³⁷. Kayıt esnasında yerleşim biriminde bulunmayan 167 kişinin ise askerde olduğu bilgisine yer verilmiştir.

Müslüman reayanın nüfus hareketi böyleyken gayrimüslim reaya da çok daha fazla bir hareketlilik söz konusudur ve 1170 kişinin yani gayrimüslim nüfusun %20,2'sinin geçimini sağlamak için başka şehirlere gittiği tespit edilmiştir. Bu oran yetişkin nüfus içinde oldukça alan kaplamaktadır. Yaşam şartlarının ağır olması, kırsalda yaşayan gayrimüslimlerin zanaat ve ticaret faaliyetlerini yapacak imkânlardan yoksun olmaları, büyük şehirlere göç etmelerinde etken olabileceği gibi; kırsal kesimde tarımsal faaliyetlerle hayatlarını idame etmek zorunda kalacakları özellikle de rençberlik yapacakları düşünülünce ödeyecekleri cizye miktarından dolayı da göç etmiş olma ihtimalleri mevcuttur.

Gayrimüslimlerin en fazla göç ettiği şehir İstanbul'dur. En fazla göçün yapıldığı ikinci şehir ise Adana'dır. En fazla göç veren yer Dirmason köyüdür. En çok göç veren ikinci yerleşim birimi Fertek köyüdür. En az göçün verildiği yerleşim yeri ise Kıçığağaç köyüdür³⁸.

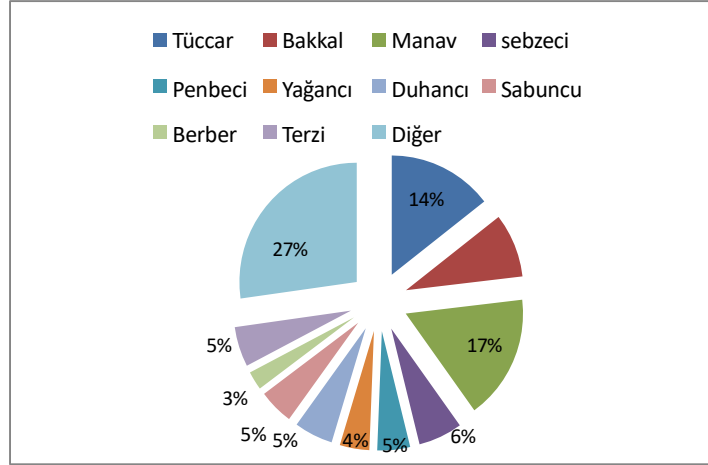
³⁴ Çamardı Kazasında yerleşim birimlerine göre hane sayısı, nüfusun kaza ve köylere dağılımı ve tahmini nüfus için ekler bölümünde Tablo 2'e bakılabilir

³⁵ Çamardı Kazasındaki gayrimüslimlerin kaza ve köylere dağılımı ve tahmini nüfus oranı için ekler bölümünde Tablo 3'e bakılabilir.

³⁶ Çamardı Kaza merkezi ve köylerine yerleşenlerin geldikleri yerler hakkında bilgi için ekler bölümünde tablo 6'a bakılabilir.

³⁷ Çamardı Kaza merkezi ve köylerinden göç edenlerin gittikleri yerler hakkında bilgi için ekler bölümünde tablo 7'e bakılabilir.

³⁸ Deftere kayıtlı olup sayım sırasında dışarıdaki gayrimüslim ve buldukları şehirlerin bilgisi için Tablo 8'e bakılabilir.

Başka Yere Giden gayrimüslimlerin İcra Ettikleri Meslekler.

C) Yaş Dağılımı

Temel amacın vergi ve asker ihtiyacını tespit etmek olduğu bu sayımda, kolay bir istatistikî veri oluşturmak kişiler çeşitli kategoriler altında değerlendirilmiştir. Örneğin kişinin askere elverişli olduğunu vurgulamak için “*tüvânâ* (güçlü, askerliğe elverişli) veya *alil* (iş göremez)”, gibi ifadeler kullanılmıştır. Yine kişilerin sakal-bıyık, boy gibi fizikî özellikleri belirtilmiş ve 14-17 yaş arası erkekler “şâbb emred”, 18-25 yaş arası erkekler “ter bıyık” olarak nitelendirilmiştir. Yaş konusunda bazı zamanlar kişilerin yaşından ziyade fiziki gelişimleri göz önünde bulundurularak yaşların yazıldığı düşünülebilir. Çünkü kişinin yaşı 21 olarak yazılmasına rağmen “şâbb emred” olarak tarif edilmiş kimi zaman da 16-25 yaş arasındakiler de “ter bıyık” olarak yazılmıştır.

Toplam Müslüman nüfusun %71,25’i, 26 yaşından küçüktür³⁹. Bu bilgi de, kazanın genç bir nüfus potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Erkek nüfus doğumdan itibaren eksiksiz olarak deftere kaydedildiği söylenebilir. Zira defterlerde kişiler 1 yaşından küçükse kaç aylık veya günlük olduğu yazılmıştır. Bir yaşından küçük bebek sayısının en fazla olduğu yerleşim birimi Değirmen Köyü’dür. Kazanın ortalama yaşam süresinin pek uzun olmadığı söylenebilir; çünkü kazada 90 yaşında olan sadece 2 kişinin (Şeyhler köyünde hane 43, orta boylu aksakallı Hasan, hane 44 orta boylu aksakallı rençper Mehmet) ve 100 yaşında 1 kişinin (Adırmason Köyü hane 4 orta boylu aksakallı Ebubekir) kaydına rastlanmıştır.

Çamardı kaza merkezi ve köylerindeki gayrimüslim nüfusun %37,75’i 14 yaş altındaki çocuklardan oluşmaktadır. Çamardı kaza merkezi çocuk sayısının en çok olduğu yerleşim birimidir ve en az çocuk kaydının bulunduğu yer ise Uluagaç Köyü’dür. Gayrimüslim reyanın da genç ve üretken potansiyele sahip olduğu yaşlı nüfusun %3,58’lik⁴⁰ bir dilimde olmasından çıkarılabilir.

II. Aile Yapısı ve Çocuk Sayısı

Çamardı Kazası Müslüman nüfusun yapısı incelendiğinde geleneksel Osmanlı aile yapısına paralel bir yaşantı olduğu görülmektedir. Genellikle hanelerde, anne-baba ve çocukların bir arada olduğu çekirdek aile modelinin söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Tabii bazı hanelerde de geniş aile denilen anne-baba ve çocukların dışında aynı hanede yaşayan evli oğullar, torunlar, damatlar, amcalar, enişterler, kayınlar ve hatta kayınpederlerin de kaydının tutulduğu görülmüştür. Aynı zamanda hane içerisindeki eşin (kadın) önceki evliliğinden olan üvey çocukların da kaydı mevcuttur.

Baba evinde ikamet eden tek erkek evlat oranı %27,96’dır. Ancak bu durum tek oğlu gözüken hanelerin tek erkek evladı olduğu, diğer bir ifadeyle başka bir çocuğu olmadığı anlamı taşımamaktadır. Çünkü evli olup baba evinden ayrılan kendi hanesinde ikamet eden erkek evlatlar da olabilir. Adırmason köyü baba evinde yaşayan erkek evlatların en fazla olduğu yerleşim yeridir. Bunu Fertek köyü takip etmektedir.

³⁹ Müslüman nüfusun yaş dağılımı için Ekler bölümünde tablo 9’a bakılabilir.

⁴⁰ Gayrimüslim nüfusun yaş dağılımı için Ekler tablo 10’a bakılabilir.

4 erkek evlattan fazla evlada sahip olan hane sayısı çok azdır. 7 erkek evladın olduğu tek hane Yoları köyündedir. Bu da 46 numaralı hanede ikamet eden 45 yaşındaki Çiftçi Ömer'dir. Ayrıca tek bir hanede 9 erkek evladın bir arada yaşadığı tek yer de Bereketli Köyü'dür. Kaza merkezi ve köylerde 448 hanede hiç erkek evlat kaydına rastlanmamıştır. Bu durum, hane reisinin çocuğunun ölmüş olmasından, evlenen çocuğun kendi hanesinde ikamet ediyor olmasından veya hane reisinin gerçekten de erkek çocuğunun olmamasından kaynaklanabilir. Örneğin Bereketli köyünde 50 ve Adirmason köyünde 47 hanede hiç erkek çocuk kaydı tutulmamıştır.

Bazı hanelerde baba hayatta olmamasına rağmen aynı hanede yaşamaya devam eden kardeşler babalarının adı ile kaydedilmişlerdir. Hane reisi olarak babanın yazılmadığı durumlarda ise en büyük evlat hane reisi olarak yazılmış ve diğer çocuklar da ağabeyin altında sırasıyla yazılmışlardır. Oğulların bir arada yaşadığı hane sayısı kardeşlerin bir arada yaşadığı hane sayısından fazladır.

Yukarıda da değinildiği gibi, aynı hanede ikamet eden baba, oğullar ve kardeşlerin dışında diğer akrabaların da ikamet ettiği görülmüştür. Kardeşlerden sonra aynı hanede ikamet eden, bireyleri torunlar ve yeğenler takip etmektedir. Çamardı Kaza ve köylerinde kalabalık aile sayısı çok fazla değildir. Dirmason köyü oğul ve kardeş dışında akrabalık bağı taşımayan hiç kimsenin bir arada yaşamadığı tek yerleşim yeridir.

Gayrimüslim reyanın aile yapısı değerlendirilecek olunursa yine Osmanlıda görülen çekirdek aile yapısının izlerine rastlanmıştır. Bazı hanelerde anne-baba ve çocukların dışında evli çocukların, kardeşlerin, yeğenlerin, kayın- kayınpederlerin ve bazen de damatların aynı hanede yaşadığı görülmektedir. Yine aynı şekilde hane reisi olan babanın hayatta olmadığı durumlarda hane reisi olarak en büyük erkek kardeş temel alınmış diğer kardeşler de ağabey hanesi altında yazılmıştır. Toplam 857 hanede, hane reisinin çatısı altında ikamet eden herhangi bir erkek evlat kaydına rastlanmamıştır.

Gayrimüslim reaya içinde en fazla alan kaplayan bireyler baba hanesinde ikamet eden oğullardır. Oğullardan sonra torunlar ve kardeşler gibi diğer bireyler gelmektedir. 347 hanede hane reisinden başka bir erkeğin kaydına rastlanmamıştır. Çocuk yaşta hane reisi olanlarda vardır. Çocuk yaşta hane reislerinin hanedeki tek erkek olmasının bazı nedenleri olabilir. Örneğin; Hanedeki tek erkek evlat olması, başka erkek evlat varsa bile evlendiği için ayrı hanede yaşıyor olması veya hane reisi öldükten sonra, annenin ikinci bir evlilik yapmaması gibi.

III. Şahısların Fiziki Özellikleri, İsim ve Lâkapları

A) Tipoloji

Kayıt sırasında kişilerin öncelikle, boy ve sakal özelliğine değinilmiş varsa lâkabı veya engeli ve son olarak mesleği yazılmıştır. Şahısların boyu; "uzun, orta ve kısa" olarak üç kategori altında değerlendirilmiştir. Toplam nüfusun %45'inin boy özelliği kayıt edilmiştir. %60'lık oranla en fazla paya sahip olan grup orta boylulardır.

Eşkâl belirten özelliklerden bir diğeri de sakaldır. Sakalı olan kişinin bıyığı da olacağı için bıyık özelliği yazılmamıştır. Kaydı yapılan kişiler ak, kır, kara, sarı ve köse sakal olmak üzere 6 sınıfta değerlendirilmiştir. Toplam nüfusun %40'ının sakallı olduğunu ve sakal renginin %39 oranla kara olduğu anlaşılmaktadır. Eldeki verilerden hareketle 19.yüzyılda Çamardı kazasında yaşayan kişilerin tipolojisi çıkarılacak olsa orta boylu kara sakallı olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Yüzdelik dilim içinde en az sayı ve orana sahip olan grubu ise köseler oluşturmaktadır.

Gayrimüslim reyanın boy özelliğine bakıldığında ise Müslimlerle neredeyse aynı boy özelliklerine sahip oldukları görülmektedir. Zira toplam gayrimüslim nüfusun %64'ü orta boyludur. Gayrimüslim nüfusun %38'i sakallıdır ve köse olan herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

B) Lâkaplar ve Unvanlar

Günümüz toplumunda hala özellikle kırsalda geçmişten gelen kültürel bir miras olan kişilerin lakap ve unvanları ile anılması durumu devam etmektedir. İşte geçmişten gelen bu özelliğin ispatı gibi 1845 yılı Çamardı nüfus defteri incelendiğinde merkez ve köylerde yaşayan erkeklerin büyük çoğunluğunun çeşitli lakaplarla anıldığı görülmektedir. Lâkaplar genellikle şahsın fizikî özelliği, mesleği, kökeni veya sosyal statüsü hakkında bilgi verecek şekildedir.

Fizikî Durum Belirten Lâkaplar: Fizikler özellikler göre ten, saç, göz rengi, zayıflık, uzunluk gibi nitelikler dikkate alınmıştır. Örneğin; “sarı, köse, kambur”, gibi. Ayrıca herhangi bir anlam taşımayan bazı lâkaplara da rastlanmıştır. “tutak, akış, ahak” gibi.

İcra Edilen Meslekten Dolayı Verilen Lâkaplar: “Bağcıoğlu, Eskicioğlu, Eğercioğlu, Devocioğlu, Çarıkçioğlu, Çörekçioğlu, Çulhaoğlu, Çobanoğlu, Kapıcıoğlu, Kepçecioğlu, Kiziroğlu, Köçekoğlu, Kethüdaoğlu, Kûlahçığı, Koyuncuoğlu, Küttükçüoğlu, Sipahi, Tamircioğlu, Torbacioğlu”.

Mevki veya Sosyal Durum Belirten Lâkaplar: Mevki veya sosyal durum belirten lâkaplar ise “ağa, efendi, molla, hacı, hafız” gibi lâkaplardır.

Gayrimüslimlerin taktıkları lâkaplara bakıldığında yine fizikî özelliğinden ve yaptığı meslekten dolayı lâkaplar takıldığı görülmektedir. Fizikî özellik belirten bu lâkaplar ise genellikle; “uzun, kör, kara, köse, çapaklı, kavruk, kambur, topal”, gibi lâkaplardır. Meslek belirten lâkaplar ise; “Tarakçı, berber, erikçi, çakmakçı, kabakçı”, gibi lâkaplardır. Ayrıca “yalnız, geyik, altıkulaç, karayılan, ayaksız, küpesiz” gibi meslekî veya fizikî özellik belirtmeyen lâkaplar da vardır. “Berber oğlu, Sarraf oğlu, Sebzeci oğlu, Taşçı oğlu, Pembeci oğlu, Bahçıvan oğlu” gibi meslek belirten aile isimleri de bulunmaktadır.

C) Şahıs İsimleri

Türklerin İslam dinini seçmeleri ile birlikte inançların yanında kültürel değişimler de yaşadıkları bilinmektedir. Bu süreçte Orta Asya menşeli isimlerin yanında belki biraz daha fazla Farsça ve Arapça kökenli isimleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Çamardı Kazası nüfus defteri incelendiğinde bu duruma örnek olarak çok fazla Arapça ve Farsça kökenli isimlerin olduğu tespit edilmiştir. Bunun ispatı olarak da “Ali, Hasan, Hüseyin, Osman” gibi isimlere sık rastlanmasıdır. Özellikle “Ali, Hasan ve Hüseyin” isimlerine çok rastlanması “Ehl-i Beyt’e” verilen önem ve sevgisinin oldukça derin olduğunu gösterir. Kaza genelinde en çok kullanılan isim Mehmet’tir. Bunu sıra ile Ali ve Hasan ismi takip etmektedir.⁴¹

Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde de benzer durum söz konudur ve isimler incelendiğinde aile büyüklerinin isimlerinin, çocuklara verildiği görülmektedir. Gayrimüslimlerin en çok kullandığı isimler “Peratomoz, Yevan ve Nikola”dır.

IV. Çamardı Kazasında Meslekî Yapı

Sanayi devrimini geç yakalayan ve iktisadi faaliyetleri büyük ölçüde tarıma dayalı olan Osmanlı’da, nüfus sayımının yapıldığı yıllarda birçok yerde olduğu gibi Çamardı kazasında da nüfusun büyük bir kısmı kırsalda hayatını tarımsal faaliyetlerle idame ettirmekteydi.

Müslim ve gayrimüslim nüfus içinde 1859 kişinin icra etmiş olduğu 35 farklı meslek kolu bulunmaktadır. Ancak bu meslekler toplam nüfusa oranlandığı zaman Çamardı’nda zanaat ve ticaret kollarının son derece sınırlı olduğu, ekonomik olarak gelişmediği ve klasik bir tarım toplumu özelliği sergilediği söylenebilir. Çünkü yetişkin nüfusun büyük çoğunluğunun rençberlik ve çiftçilikle uğraşmıştır.⁴²

V. Gayrimüslim Reayadan Alınan Vergi

Osmanlı İmparatorluğu, diğer Müslüman Türk Devletleri gibi İslam Hukukunda yer alan vergilendirme usulünü kullanmıştır. Bu usulde Müslim ve gayrimüslim tebaadan alınan vergiler farklılık göstermiştir. İslam devletinin himayesine girmiş, gayrimüslimler üzerinden alınan vergiye “Cizye” vergisi denmiştir.⁴³ Cizyenin dinî dayanağı Kur’an ve Sünnettir. Cizye ödeyecek kişiler,

⁴¹ 1845 tarihinde Çamardı kazasında Müslüman erkeklerin kullandıkları şahıs isimleri için ekler bölümündeki Tablo 11’e bakılabilir.

⁴² 1845 tarihinde Çamardı kazasında gayrimüslimlerin yaptığı meslekler için ekler bölümündeki Tablo 12’e bakılabilir.

⁴³ Cizye; “yeterli gelmek: karşılığını vermek, ödemek” manasındaki ceza fiilinden türemiş bir isim olup İslam literatüründe tebaadan olan gayrimüslimlerin ödedikleri vergiye, Müslümanların ayrı tutulmaları için bu ad verilmiştir. Mehmet Erkal, “Cizye” Mad. *IA.*, TDV, C.VIII, İstanbul 1993, s. 42-45

gayrimüslim tebaanın erkekleridir⁴⁴. Ancak kocası ölmüş ve arazisi kadına intikal etmiş kadınlar cizye ödemekle yükümlüydü⁴⁵. Klasik dönem sonrası uygulanan vergi politikaları gayrimüslim reayadan tahsil edilecek cizyeyi, “âlâ (zengin), evsat (ortahalli), edna (fakir)” üç kategoriye ayırmıştır⁴⁶.

Çamardı Kaza ve köylerinde “âlâ, evsat ve edna” gelir düzeyinde vergi verebilecek 243 şahıs kaydı tutulmuştur. 5520 kişilik bir nüfusa karşılık vergi tahsil edilecek kişi sayısının bu denli az olmasının sebebi sayımın yapıldığı tarihte nüfusun büyük kısmının cizye vergisinden muaf tutulan on dört yaşının altında olmasından kaynaklanmış olabilir. Ayrıca ilk defa vergi mükellefi olacak 307 kişinin kaydı yapılmış⁴⁷ ve “*Evrakı Olmadığından Müceddid Evrak verilmiştir*” şeklinde üzerlerine not düşülmüştür. Yaşı ve şartları cizye vergisi ödemeye uygun olan bu kişilerin daha önce vergi ödememiş olmaları bir önceki sayımda yazılmamış olmalarından, sayımın yapılmış olduğu tarihte henüz vergi verecek yaşta olmamalarından kaynaklanmış olabileceği gibi, önceki sayımda vergi vermemek için sayımdan kaçmış oldukları da düşünülebilir.

VI. Çamardı Kazasında Sosyal Yapı

A) Osmanlı Ordusuna Katkı: Askerde Olanlar

Daha önce de ifade edildiği gibi sayım esansında bazı isimlerin üzerine nerede ve ne sebeple olduğu ile ilgili notlar düşülmüştür. Deftere kaydedilen kişinin isim, fiziki özellikler ve yaş bilgileri girildikten sonra, o kişinin asker veya redif olduğu veya henüz tezkeresi verilmediyse ya da firari ise üzerine not düşülmüştür. Kayıtlarda genellikle nerede askerde olduğu, hangi orduda görev yaptığı, hangi tarihten beri gittiği kaç yıldır askerde olduğu gibi bilgilere yer verilmiştir. Defterde yer alan bilgilerden hareketle Çamardı Kazası’nda Osmanlı ordusuna dahil olanların geneli ile ilgili bazı bilgiler vermek mümkündür. Bu bilgiler ışığında sayımın yapıldığı 1845 kayıtlarda o esnada askerde bulunan 167 kişi olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu kişiler 1843-1844 yılları arasında askere alınmışlar ve askerde olanların büyük kısmı redif olarak İstanbul, Rumeli ve Arabistan ordusuna nakil edilmişlerdir.

Çamardı müslim nüfusun, Osmanlı ordusu için taze bir kan olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü nüfusun neredeyse %30’u, yani her 3 kişiden biri askerlik için uygun şartları taşımaktadır.

B) Özürlü Durumu Olanlar

Nüfus sayımlarında temel amaç vergi ve asker toplamak olduğundan defterde bu duruma uygun olmayan kişilerin ne gibi özürleri olduğu not düşülmüştür.

Özürlü grupları içinde en fazla sayı tek gözlü olanlardan oluşmaktadır. Bunu ikinci sırada topallar, üçüncü sırada iki gözü görmeyenler takip etmektedir. Özürlülerin toplam Müslüman nüfusa oranı %1’dir. Aynı şekilde gayrimüslim reayanın toplam nüfusu içinde özürlüler, %0.7’lik bir oran kaplamaktadır. En fazla özürlü grubunu âmâ denilen, iki gözü de görmeyenler oluşturmuştur. Kaydı tutulan özürlüler ile ilgili altı çizilmesi gereken bir husus vardır ki o da gözleri görmeyenler arasında, 5 kişi için “kör”, diğerleri için “âmâ” ifadesi kullanılmasıdır. Bu ayırım, gözleri görmeyen kişilerin doğuştan görme özürleri olmasına, diğerlerinin ise yaşlılıktan dolayı bir görme kaybı yaşamalarıyla ilgili olabilir. Bu sonuca varılma sebebi; kör diye yazılan kişilerin yaşının 10-20, âmâ diye yazılan kişilerin yaşlarının ise 60-90 aralığında olmasıdır. Çamardı Müslim ve Gayrimüslim reayanın fiziken ve aklen askere gitme ve vergi ödeme şartları için son derece uygun oldukları söylenebilir.

⁴⁴ Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, *BELLETEN*, c. 55, Sayı. 213, Ağustos 1991, s.371.

⁴⁵ Halil İnalçık, “Cizye”, *DİA*, İstanbul 1993, s.46.

⁴⁶ İnalçık, “Cizye”, s.46.

⁴⁷ Cizye toplanması sırasında yolsuzlukların önlenmesi için devlet cizye kağıtları düzenleyerek cizye vermeye yükümlü olan kişilere bu kağıdı vermiştir. Kağıdın üzerinde cizyeyi ödeyecek kişinin hangi miktar üzerinden yani âlâ, evsat veya edna mı olduğu, toplanacağı yıl, defterin cizye muhasebecisinin ve mültezimlerin adı yazılıydı. Ayrıca mültezim, cizye ödeyecek kişinin adını, eşkâlini ve bölgenin adını bu kağıda yazardı. Cizyesini ödeyen her Zimmî bu kağıdı saklar ve gerektiği zaman onunla cizyesini ödediğini ispatlardı. bkz., Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler”, s.376.

C) Tahsilde Olanlar

Çamardı Kazası nüfus defterinde yer alan bilgiler ışığında kazanın nüfusa oranla okur-yazar oranının neredeyse yok denecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz. Zira sayımın yapıldığı sırada tahsil için başka şehirde olanların sayısı bir düzine insanı geçmeyecek kadar azdır. Bunların da Kırşehir, Niğde, Kayseri ve İstanbul'a gittikleri not edilmiştir.

Sonuç

19. yüzyıl başlarında Osmanlı imparatorluğu tahtında oturan II. Mahmud dünyada meydana gelen gelişmelere kayıtsız kalmamış ve devleti eski ihtişamlı günlerine döndürmek için pek çok sahada radikal uygulamaları hayat geçirmiştir. Bu uygulamalara paralel olarak devletin siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarına cevap vermekten çok uzak ve vadesini artık doldurmuş olan Yeniçeri ordusunu kaldırmıştır. Kaldırılan bu ordunun boşluğunu doldurmak için de Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni bir ordu tertip edilmiştir. Yeni kurulan bu ordunun finansal ve askeri ihtiyacını karşılamak için de 1831 yılında bir nüfus sayımı yapılmıştır. Fakat bu sayımdan beklenen fayda sağlanamamış ve 1844 yılında ülke genelinde ikinci bir sayım yapılmıştır.

Yapılan bu sayımlar neticesinde Osmanlı ülkesinin her bölgesi ile ilgili bir nüfus defteri ortaya çıkmıştır. Bu çalışma da o sayımların neticesinde ortaya çıkan ve Osmanlı Arşivinde Nfs.d 3573 ve Nfs.d 3574 koduyla kayıtlı Konya Eyaleti Nevşehir Sancağı Çamardı Kazası'na ait nüfus defteridir. Bu çalışma ile sadece ham sayısal verilerden elde edilen bir sonuca değil kazanın sosyo-ekonomik yapısına ait bilgilere de ulaşılmıştır.

Devletin bu sayımlardan ve kayıtlardan esas beklentisi vergi ve asker toplamaktı ve veriler o amaç doğrultusunda tutulmuştu. Nüfus memurları, sayım yapacakları bölgelere gitmek suretiyle köy köy, hane hane dolaşarak erkek nüfusu kayıt altına alma talimatı almıştır. Her ne kadar defterin sonunda memurun kayıt ettiği kişiyi bizzat gözleriyle gördüğü, muhtar ve imamların şahitliği altında mühürlenmişse de beyana dayalı kayıtların da yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü sayım sırasında orada bulunmayan kişiler ile ilgili bilgiler başkalarının verdiği beyan üzerine deftere kaydedilmiştir. Örneğin sayım esnasında Müslüman nüfustan 167 kişinin askerde ve 48 kişinin de çalışmak veya tahsil görmek için başka şehirlere gittiği not düşülmüştür. Bu da sayım memurunun kişileri bizzat gözleri ile görmediğini teyit eder niteliktedir. Aynı şekilde 1170 gayrimüslimin de çalışmak için başka şehirde olduğu kaydı düşülmüştür. Bu da gayrimüslim erkek nüfusunun %21'nin nüfus memuru tarafından bizzat görülmeyip verilen beyan üzerine kaydedildikleri manasına gelmektedir. Ancak çalışmak için şehir dışında olduğu söylenen kişilerin gerçekten söylendikleri yerde olup olmadıkları kesin değildir. Zira vergi vermekten ve askere gitmekten kaçmak için bazı kimselerin şehir dışında olduğu ifadesi verilmiş olabilir ve kişiler sayım esnasında memurdan saklanmış olabilirler. Bu sebeple bazı bölgelerdeki mükerrer kayıtlardan kuşku duymak gerekmektedir. Çünkü o kişilerin buldukları söylenen şehirlerde kayıtlarının tutulup tutulmadığı meçhuldür. Bu yönüyle nüfus defterlerindeki verilere ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Nüfus defterlerinde yer alan bu gibi şüpheli verilere rağmen nüfusun tespitinde, aile yapısının özelliklerinin ortaya çıkarılmasında, ortalama çocuk sayısı ve yaş aralıklarının tespitinde, yerleşim birimlerinin demografik yapısı ile ilgili döneme ışık tutan önemli verilere ulaşmak mümkündür.

Defterlerdeki bilgilerden yola çıkarak, Çamardı Kazası'nda Müslim ve gayrimüslim halkın bir arada yaşadığı, nüfusun genç, dinamik ve sağlıklı olduğu, kazanın dışarıdan göç alma potansiyeline sahip olmadığı hatta zorunlu göçe itebilecek ölçekte sınırlı ekonomik kaynaklara sahip olduğu tespit edilmiştir. Çekirdek aile yapısının hâkim olduğu kazada her ailede ortalama çocuk sayısının 4 civarında olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu tespit sadece erkek çocuklar temel alınarak ortaya konmuştur. Çünkü ailede kız çocukları olduğu ve onların sayıma dâhil edilmediği düşünülünce kadının doğum yapma sayısı bu oranın üzerinde çıkacaktır. Bu bilgiler klasik dönem Osmanlı ailesinin çekirdek aileden oluştuğu bilgisini teyit ve tekrar eder durumdadır. Ancak bu bilgi, devletin bu sayımdan beklentisi açısından yani asker potansiyeli için ele alınacak olunursa; Çamardı'nın bu ihtiyacı karşıladığı rahatlıkla söylenebilir. Çünkü nüfusun yarısından fazlası 26 yaşından küçüktür. Nüfusun bu denli genç ve sağlıklı olması Çamardı kazasını gelecekte Osmanlı ordusu için önemli bir kaynak haline getirmektedir.

Devletin bu sayımdan bir diğer beklentisi olan vergi gelirlerini hesaplama ve mükelleflerini tespit etmektir. Çamardı Kazasının vergi potansiyeli düşünüldüğünde gayrimüslim reayanın çoğunlukla “evsat” üzerinden vergi ödediği tespit edilmiştir. Bu durum, gayrimüslimlerin orta düzey bir gelir seviyesine sahip olduğunu göstermektedir.

Defterde yer alan şahıs adları, unvanlar ve lâkaplar kültürel ve sosyolojik olarak ele alındığında günümüz toplumunda da hâlâ geçerliğini devam ettirdiğini göstermektedir. Çamardı’da kaza genelinde en çok kullanılan isim “Mehmet’tir” ve onun ardından Ali ve Hasan isimleri gelmektedir. Bu da bize babaların çocuklarına kendi aile büyüklerinin ismini verdiklerini net bir şekilde göstermektedir.

Kişilerin fiziksel özelliklerine bakıldığında; Çamardı kazasındaki erkekler orta boyludur. Orta boyluların toplam nüfus içindeki oranı %60’tır. Sayımı yapan memurun hangi uzunluk birimini ölçüt aldığı bilinmemekle birlikte göz kararı bir değerlendirmede bulunduğu tahmin edilmektedir. Çamardı’da yaşayanlar Türk toplumunun ortalama fiziksel özelliklerini taşımaktadır. Aynı şekilde kazada yaşayan gayrimüslimler de benzer fiziksel özelliği taşımaktadır. Yani nüfusun yarısından fazlası orta boyludur.

Defterlerde kişilerle ilgili meslek kayıtlarının bulunması, bölgenin iktisadi ve mali faaliyetleri hakkında bilgilere ulaşmamıza yardımcı olmuştur. Kazada maden ocağı olmasına rağmen bu ocağın çok aktif ve büyük ölçekli olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü maden ocağında çalışan kişi sayısı 101’dir ve genç, sağlıklı bir nüfusa sahip olan Çamardı için bu sayı nüfusa oranla çok azdır. Çamardı kaza merkezi dağlık ve engebeli bir zemine sahip olduğu halde köyleri merkeze nispetle daha düz ve tarımsal faaliyetler için daha uygundur. Bu sebeple bölgede yoğunlukla çiftçilik ve rençberlik yapıldığı ve bunun da büyük kısmı Müslümanların oluşturduğu görülmüştür. Ayrıca bölgede yaşayan gayrimüslimlerin de ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetlerle meşgul olduğu tespit edilmiştir. Her iki, grup arasında da çiftçilik ve rençberlik dışında diğer meslek kolları çok kısıtlıdır. Yapılan meslek kollarına ve çalışan kişi sayısına bakılınca Çamardı’nın sınai ve ticari faaliyetlerinin orada yaşayan insanların geçimleri için yeterli olmadığı ve göçlerin de altında yatan esas nedenin kısıtlı iktisadî imkânlar olduğu söylenebilir. Çamardı nüfusunun geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlaması, sınai ve ticari faaliyetlerde bilgi ve tecrübelerinin olmaması büyük şehirlere niteliksiz bir iş gücünün göç ettiğinin ve gidilen şehirlerde vasıfsız olarak hamallık, miçoluk gibi işlerde çalışmalarının bir göstergesidir.

Çamardı nüfus defterinden elde edilen veriler doğrultusunda kazada kaydı yapılan erkek nüfusun fiziken ve zihnen sağlıklı olduğu söylenebilir. Zira hem Müslim hem Gayrimüslim nüfus içinde özürlü olan grup toplam nüfusun %1ine denk gelmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki; Çamardı Kazası XIX. yüzyılın ortalarında toplam tahmini nüfusu 22.336 olan, geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlayan, nitelikli iş gücü düşük, büyük şehirlere göç veren, düşük profilli bir kırsal yerleşim birimidir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Vesikaları

1. BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), Nüfus Defteri

NFS. d, 3573

NFS. d, 3574

2. Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi

Tahrir Defteri (TK): Nr. 564.

3. Yayınlanmış Vesikalar

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), Ankara 1996.

B. Kitap ve Makaleler

Aköz, Alaattin, Şeyda Karaca, “1831 Nüfus Sayımına Göre Doğanhisar’ın

Demografik Yapısı, *Ulusal Doğanhisar ve Çevresi Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu*, 5-7 Ekim 2012, Konya, (17-30).

Barkan, Ömer Lütfi, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, Vakıflar Dergisi, II, Ankara 1942.

Barkan, Ömer Lütfi, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988.

Behar, Cem, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 sonrası Modernleşmesi”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, I, (Derleyen Halil İncalçık-Şevket Pamuk), DİE Yay., Ankara 2000.

Bozkurt, Nebi, “Nüfus”, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK. Yayınları Ankara 1991.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın kitabevi Yayınları, Ankara 2003.

Dursun, Selçuk Dursun, “Population Policies of the Ottoman State in the Tanzimat Era: 1840-1870, *Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2001.

Ercan, Yavuz “Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, *Bellekten*, c. 55, Sayı. 213, Ağustos 1991, 371-392.

Erkal, Mehmet, “Cizye” Mad. *İA.*, TDV, C.VIII, İstanbul 1993, 42-45.

İncalçık, Halil, “Cizye”, *DİA*, İstanbul 1993, 45-48.

İncalçık, Halil, *Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi.

Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Kılıç, Ümit, XIX Yüzyılın İlk Yarısında Pasinler Köylerinin Demografik ve İskân Yapısı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2010.

Kral, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Nüfus Sayımı 1831*, DİE Matbaası, Ankara 1997.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev: Metin Kırıatlı), TTT Yayınları, Ankara 1984.

Oflaz, Mustafa, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.

Öz, Mehmet, “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, I, DİE Matbaası, Ankara 2000.

Öztürk, İbrahim, *Niğde Sancağı (İdari ve Demografik Yapı), 1868-1923*, Kömen Yayınları, Konya 2008.

Özkarıcı, Mehmet, “Niğde”, *DİA*, XXXIII, 95-98.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, MEB., Yayınları, Ankara 1983.

Selçuk, Hava, “Niğde'de İlk Nüfus Sayımı (23 Şevval 1246/6 Nisan 1831)”,

The Journal of Academic Social Science Studies, VI II, p 1263-1294, Kayseri February 2013.

Şaşmaz, Musa, “Distortion of Population Data for National Causes by the Greeks, Bulgarians and Armanians in the Late 19th. and Early 20th., *Centuries*”, *Journal of Ottoman Studies*, XVII, 1997, 137-147.

Toroğlu, Emin, “Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması” (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara 2006.

Uzluk, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958

C. Dijital Kaynaklar

https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Nigde_Madenler.pdf (18.01.2024)

Ekler

Tablo 1: Müslüman Erkek Nüfusun Kaza ve Köylere Dağılımı ve Tahmini Nüfus Oranı

Sıra No	Kaza/Köy	Erkek Nüfus	Hane Sayısı	Nüfus Oranları%
1	Çamardı Kaza	252	88	4.46
2	Adirmason	742	165	13.4
3	Ağcaşar	83	26	1.47
4	Aşlama	63	33	1.11
5	Alay	116	116	2.05
6	Bademdere	130	47	2.30
7	Basdana	83	24	1.47
8	Bekçili	90	32	1.59
9	Bereketli	488	171	8.64
10	Burç	123	48	2.17
11	Celaller	102	41	1.80
12	Değirmen	279	76	4.94
13	Dirmason	38	20	0.67
14	Dündarlı	237	93	4.19
15	Endirlos	275	96	4.87
16	Eskigümüş	96	39	3.40
17	Eynelli	89	30	1.57
18	Ferhenk	58	21	1.02
19	Fertek	387	136	6.85
20	Germiyan	198	56	3.50
21	Gölcük	106	32	1.87
22	İnbaşı	148	48	2.62
23	Karaatlı	83	34	1.47
24	Kıçiağaç	116	41	2.05
25	Kızılören	29	8	0.51
26	Lafsan	116	34	2.40
27	Yarhisar	136	5	0.42
28	Sandal	24	29	1.22
29	Semenedire	69	64	3.59

30	Su vermez	195	52	2.94
31	Şeyhler	140	48	2.48
32	Ulu ağaç	88	39	1.55
33	Velbese	196	54	3.47
34	Yoları	141	49	2.49
35	Zamzama	70	25	1.24
Toplam		5634	1917	100

Tablo 2: Gayrimüslim Erkek Nüfusun Kaza ve Köylere Dağılımı ve Tahmini Nüfus Oranı

Sıra No	Kaza/Köy	Erkek Nüfus	Nüfus Oranları%100
1	Çamardı Kaza	1021	18.49
2	Fertek	683	12.37
3	Gölcük	455	8.24
4	Uluağaç	176	3.18
5	Kiçiağaç	31	0.56
6	Dirmason	710	12.86
7	Suvermez	590	10.68
8	Semendire	200	3.62
9	Andaval	234	4.23
10	Tarhan	147	2.66
11	Kordonos	452	8.18
12	Aravan	287	5.19
13	Deneği	534	9.67
Toplam		5520	100

Tablo 3: Çamardı Kazası Kadın-Erkek Tahmini Müslüman Nüfusu

Sıra No	Kaza/Köy	Erkek	Kadın
1	Kaza Merkezi	252	504
2	Adirmason	742	1484
3	Ağcaşar	83	166
4	Aşlama	63	126
5	Alay	116	232
6	Bademdere	130	260
7	Basdana	83	166

8	Bekçili	90	180
9	Bereketli	488	976
10	Burç	123	246
11	Celaller	102	204
12	Değirmen	279	558
13	Dirmason	38	76
14	Dündarlı	237	474
15	Endirlos	275	550
16	Eskigümüş	96	192
17	Eynelli	89	178
18	Ferhenk	58	116
19	Fertek	387	774
20	Germiyan	198	396
21	Gölcük	106	212
22	İnbaşı	148	296
23	Karaatlı	83	166
24	Kıçiağaç	116	232
25	Kızılören	29	58
26	Lafsan	116	272
27	Yarhisar	136	48
28	Sandal	24	138
29	Semenedire	69	406
30	Su vermez	195	332
31	Şeyhler	140	280
32	Ulu ağaç	88	176
33	Velbese	196	392
34	Yoları	141	282
35	Zamzama	70	140
Toplam		5634	12204

Tablo 4: Çamardı Kazası Kadın-Erkek Tahmini Gayrimüslim Nüfusu

Sıra No	Kaza/Köy	Erkek	Kadın
1	Çamardı Kaza Merkezi	1021	2042
2	Fertek	683	1366
3	Gölcük	455	910

4	Uluağaç	176	352
5	Kıçiağaç	31	62
6	Dirmason	710	1420
7	Suvermez	590	1180
8	Semendire	200	400
9	Andaval	234	468
10	Tarhan	147	294
11	Kordonos	452	904
12	Aravan	287	574
13	Deneği	534	1068
Toplam		5520	11040

Tablo 5: Çamardı Kaza Merkezi ve Köylerine Yerleşenlerin Geldikleri Yerler

Sıra no	Kaza/köy	Gelen Kişi Sayısı	Gelinen Yer
1	Çamardı Kaza Merkezi	5	Ermenek, İskil, Yozgat, Gümüşhane
2	Celaller	1	Bursa
3	Şeyhler	7	Şam
4	Kızılören	11	Çamardı, Aksaray, Şam, Sarı Türkmeni
5	Aşlama	3	Sarı Türkmeni
6	Ağcaşar	1	Nevşehir
7	Eskigümüş	1	Niğde
8	Basdana	1	İskil
9	Lafsan	1	Basdana
10	Yarhisar	1	Saçlı cemaati
11	Yoları	1	Aksaray
12	Ferhenk	1	Adana
Toplam		34	

Tablo 6: Çamardı Kaza Merkezi ve Köylerinden Göç Edenlerin Gittikleri Yerler

Köy	Kişi Sayısı	Gidilen Yer
Semendire	1	Kırşehir
Fertek	12	Niğde, İstanbul
Germiyan	5	İstanbul
Lafsan	1	Bilinmiyor

Velbese	2	İstanbul, Adana
Gölcük	1	İzmir
Dirmason	2	Adana, İstanbul
Toplam	24	

Tablo 7: Sayım Sırasında Dışarıdaki Gayrimüslim ve Buldukları Şehirler

Kaza/Köy	Buldukları Şehir	Toplam
Çamardı Kaza Merkezi	Aydın (3), Beyşehir (4), Nevşehir (3), İstanbul (1)	11
Andaval	Adana (3), Kırşehir (1), İstanbul (7)	12
Aravan	İstanbul (74)	74
Deneği	Adana (2), Aksaray (2), Konya (10), Nevşehir (2), Samsun (1), Sivas (1), İstanbul (187), İzmir (1)	206
Dirmason	Adana (71), Aydın (1), Beyşehir (4), Ereğli (1), Nevşehir (23), Ürgüp (3), Söke (3), Tarsus (2), İstanbul (184), İskil (2)	294
Fertek	İstanbul (210), Konya (42), Adana (4), Kayseri (2), Nevşehir (3), Ereğli (2), Beyşehir (2), Akşehir (1), Kırşehir (1), Niğde (1), Harput (1), Denizli (1), Isparta (3), İzmir (1), Halep (1)	275
Gölcük	Arapşun (6), Kayseri (1), Karaman (1), Nevşehir (3), İstanbul (9)	20
Kıçiağaç	İstanbul (1)	1
Kordonos	İstanbul (120), İzmir (1)	121
Semendire	Adana (2), İstanbul (3)	5
Suvermez	Acı su (1), Adana (2), Aksaray (7), Akşehir (9), Dirmason (1), Ereğli (8), Ermenek (1), Karaman (1), Kayseri (22), Konya (3), Kırşehir (21), Niğde (3), Nevşehir (26), Sivas (4), Tarsus (2), Ürgüp (3)	114
Tarhan	Ankara (1), Ayaş (3), Karaman (5), Karacahisar (1), Konya (1), Nevşehir (4), İstanbul (4), Sivas (2), Ulukışla (2)	23
Uluağaç	Bursa (1), Konya (1), Nevşehir (3), İstanbul (9)	14
Toplam		1170

Tablo 8: Müslüman Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı

Kaza/Köy	Çocuk (0-14)		14-17		18-25		26-55		Yaşlı 55≤		Toplam
	ay	ran	ay	ran	ay	ran	ay	ran	ay	ran	

		100		100		100		100		100		
Kaza Merkezi	01	0.7	7	0	2	0	7	6		.02	2	25
Adir mason	30	4.4	3	.1	7	.1	9	.6	8	.1	5	74
Ağc aşar	6	1.1		.2	5	0.1	7	0.4		.6	9	83
Aşla ma	8	8.5		.3	6	4.9	4	2.2		.3	6	63
Alay	5	8.7	2	0.3	1	5.1	8	4.1		.72	1	11
Bade mdere	2	2.3	1	6.1	1	2.3	6	7.6		.53	1	13
Basd ana	7	2.5		.43	8	6.5	2	6.5		.02	6	83
Bekç ili	6	0	1	2.2	1	4.4	5	6.6		.66	6	90
Bere ketli	98	0.5	4	.09	0	9	42	9		.63	1	48
Burç	4	3.9	0	.08	0	5	5	8.4		.43	2	12
Cela ller	7	6.2	4	3.7	1	6.6	4	3.7		.98	0	10
Deği rmen	32	7.3	9	0.3	1	8.9	9	1.1		.15	2	27
Dir mason	1	8.9		.26	5	6.3	1	2.3		0.5	1	38
Dün darlı	5	5.8	1	.86	8	4.4	3	8.9	1	.86	8	23
Endi rlos	09	9.6	2		8	1	9	2.3		.18	2	27
Eski gümüş	8	7.9		.67	3	8.3	5	8.7		.20	2	96
Eyen elli	7	1.5		0.1	1	1.3	4	8.3		-		89
Ferh enk	9	2.7		.44	3	0.6	8	6.9		2.0	1	58
Ferte k	65	2.6	0	.75	7	0.9	02	1		.55	1	38
Ger miyan	7	8.8	9	.5	9	6.2	7	6.3		.52	2	19
Gölc ük	2	9.6		.49	8	5.4	6	3.7		.88	1	10

İnba şı	4	3.2	4	.40	5	3.6	2	6	4.5	2	.70	2	8	14
Kara atlı	2	8.5	3	.40	2	6.5	2	1	4.3	2	.22	7		83
Kiçi ağaç	9	2.2	4	.48	9	9.8	1	9	5.0	2	.44	3	6	11
Kızıl ören	1	7.9	3	0.3	1	0.6	2		4.1	2	.44	3		29
Lafs an	0	7	3	1.1	1	2.2	2	7	7.4	2	.22	2	6	13
Yarh isar	0	1.6	4	.16	4	2.5	1	0	1.6	4	-			24
Sand al	4	4.7	3	.69	8	1.7	2	2	1.8	3	.89	2		69
Sem endire	76	0	6	.50	7	1.9	1	4	8.4	1	.04	2	3	20
Suve rmez	0	2.1	4	.63	9	7.4	1	9	3.4	2	.62	6	6	16
Şeyh ler	9	5	3	0	1	2.8	3	4	7.1	1	.71	5	0	14
Ulua ğaç	3	7.5	3	.81	6	2.7	2	6	9.5	2	.13	1		88
Velb ese	0	0.8	4	2.2	1	2.4	2	4	2.4	2	.04	2	6	19
Yola rı	5	9.0	3	.92	9	.51	8	1	9	2	.38	6	1	14
Zam zama	4	4.2	3	.57	8	0	3	8	5.7	2	.42	1		70
Topl am	356	1.4	4	.94	8	0.5	2	290	2.8	2	.57	3	34	56

Tablo 9: Gayrimüslim Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı

Kaz a/Köy	0-14		14-17		18-25		26-55		Yaşlı 55≤		T oplam
	ay	ran %	ay	ran %	ay	ran %	ay	ran %	ay	ran %	
Kaz a Merkezi	68	6.04	08	0.57	6	.42	26	1.72	3	.23	1
Fert ek	33	4.11	1	0.39	3	2.17	76	0.40	0	.92	6
Gölc			4		1		1		3		4

ük	96	3.07	6	0.10	9	0.76	49	2.74	5	.29	55
Ulua ğaç	8	4.31	7	.65	8	0.22	6	1.81		.97	76
Kiçi ağaç	1	5.48		9.35		2.90	0	2.25		-	3
Dir mason	49	5.07	12	5.77	7	0.84	32	2.67	0	.63	10
Suv ermez	81	7.62	8	3.22	4	.15	61	7.28	6	.71	90
Sem endire	6	3.00	6	3.00	1	.5	2	6.00		.50	00
And aval	6	2.47	1	3.24	9	2.39	7	7.17	1	.67	34
Tarh an	7	8.77	1	4.28	4	.52	0	4.01		.40	47
Kor donos	71	7.83	0	3.27	8	2.83	74	2.52	6	.53	52
Ara van	7	3.79	5	9.16	5	.71	00	4.84	0	.48	87
Den eği	81	3.89	8	4.60	3	3.67	82	4.08	0	.74	34
Topl am	084	7.75	09	2.84	81	0.52	948	5.38	98	.58	520

Tablo 10: Müslüman En Çok Kullandıkları İsimler

İsim	Kişi Sayısı	Toplam Nüfusa Oranı %
Mehmet	694	12.29
Ali	568	10.06
Hasan	480	8.50
Mustafa	408	7.22
Hüseyin	363	6.43
Ahmet	338	5.98
Osman	302	5.35
İbrahim	268	4.74
Süleyman	199	3.52
İsmail	177	3.13
Halil	173	3.06
Ömer	141	2.49
Yusuf	104	1.84

Abdullah	51	0.90
Musa	46	0.81
Mahmut	45	0.79
Diğer	1160	20.25

Tablo 11: Çamardı Kazasında Gayrimüslimlerin Yaptığı Meslekler

Me slekler	Kaza/Köyler														T oplam
	Çama	Ferte	Gölcü	Uluğ	Kiçia	Dirm	Suver	Seme	Anda	Tarha	Kord	Arav	Dene		
Ast arcı							-								7
Bak kal							4								3
Çer çi							-								5
Çift çi	35		19	9			-	57	0	3	9				700
Ço ban							3								10
De ğirmenci							5								16
Du hancı							-								7
Dül ger							1								2
Kol tukçu							-								6
Ma nav							2								7
Pap az							1								26
Pen beci						5	1								16
Ren çber	1	5				3	5		1		4		7		53
Sab uncu							-								8
Sa mancı							3								7
Seb zeci							7					4			44

ç1	Taş						-								6		
nel toplam	Ge	92	5	21	1		5	9	60	8	8	8	8	3	2	153	1

NATIONAL INTELLIGENCE IN THE TURKISH WAR OF INDEPENDENCE

*Bora İYİAT**

Abstract

The concept of intelligence has been one of the subjects of great curiosity and interest. Human beings' interest in the unknown and the secrecy inherent in the activity called intelligence are undoubtedly the main reasons that increase this interest. In general terms, intelligence is a phenomenon based on learning the intentions, capabilities and weaknesses of states, groups or individuals with whom they are in competition or who are likely to be in competition, in order to protect the existence of states and to realize their goals, as well as to prevent activities directed against them. There is a need for cadres who can carry out this activity at home and abroad, analyze it, archive it for use when necessary, share it or carry out operational activities. This has led to the emergence of intelligence organizations over time. To summarize, intelligence agencies provide governments with information-analysis, especially on issues concerning national security, provide early warning information on possible crises and threats, prevent counterintelligence activities, protect state secrets and conduct covert operations to protect national interests. This study has been prepared to examine the intelligence activities carried out during the War of Independence, in which the Turkish nation fought for its existence as a whole.

Keywords: Intelligence, War of Independence, Operation, Secret Activities, Occupation

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞINDA MİLLİ İSTİHBARAT

Özet

İstihbarat kavramı, üzerinde çok fazla merak duyulan, ilgi uyandıran konulardan birisi olmuştur. İnsanoğlunun bilinmeyene olan ilgisi, istihbarat adı verilen faaliyetin özünde barındırdığı gizlilik kuşkusuz bu ilgiyi arttıran sebeplerin en başında gelir. Genel anlamıyla istihbarat, devletlerin varlıklarını korumak, hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla, rekabet halinde oldukları veya olması muhtemel devlet, gruplar veya şahısların niyet, imkân, kabiliyet ve zaaflarını öğrenmekle birlikte aynı şekilde kendisine yönelen faaliyetleri engelleme üzerine kurulu bir olgudur. İşte bu faaliyeti yurt içi ve yurt dışı yürütebilecek, analiz edebilecek ve son aşama olan gerektiğinde kullanmak üzere arşivleyecek, paylaşımı yapacak ya da operasyonel faaliyeti yürütebilecek kadrolara ihtiyaç vardır. Bu zaman içerisinde istihbarat teşkilatlarının doğmasını sağlamıştır. Özetle istihbarat kurumları; hükümetlere başta ulusal güvenliği ilgilendiren konular olmak üzere bilgi-analizler sunar, muhtemel kriz ve tehditlere yönelik erken uyarı niteliği taşıyacak bilgiler verir, karşı istihbarat faaliyetlerini önler, devletin sırlarını korur ve ulusal çıkarları korumak adına örtülü operasyonlar yürütür. İşte bu çalışma Türk milletinin top yekûn olarak var olma mücadelesi verdiği kurtuluş savaşı sürecinde yürütülen istihbarat faaliyetlerini incelemek üzere hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, Kurtuluş Savaşı, Operasyon, Gizli Faaliyetler, İşgal

* Lecturer, Amasya University, bora.iyiat@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-9656-0915

Introduction

After the great war, the Ottoman Empire wanted to be torn away from Anatolia. More than an armistice signed in Mondros, it symbolized the eternal captivity of a nation and was a document that would prepare it. With both open-ended expressions and round sentences seen in the treaty, a nation could be occupied under any pretext and, more frighteningly, a nation could be completely erased from the stage of history. This was the real intention. In fact, the basis of this intention was the same with all the treaties and wars imposed on the Ottoman Empire when it was weakened. This was a historical problem called the Eastern Question by the Western World and it had to be solved. Although the word "Orient" refers to the East, the concept of "Eastern Question" directly refers to the Ottoman Empire in the eyes of westerners. Emerging in 1815, the Eastern Question aimed at the complete disappearance of the Ottoman Empire. Even though the pronunciation of the concept points to this date, its historical and intellectual depth was much older.

According to Europeans, the beginning of the Eastern Question can be traced back to the Migration of Tribes, which led to the division of the Roman Empire into two and then to the end of the political existence of the Eastern Roman Empire. Because the Hun Turks had upset the balances of the Roman Empire where the church was active. For this reason, Europeans hated the Turks, who were foreign to them and disrupted all their affairs, and they tried to send the Turks back to where they came from from the day they set foot on the European continent. In line with this, the Eastern Question became a Turkish-European struggle rather than an Islamic-Christian conflict. The French historian Siniobos places the clearest beginning of the Eastern Question in the eighteenth century and says that it was in the nineteenth century that the issue was given a name. Albert Sorel, on the other hand, mentions that an Eastern Question emerged from the moment the Turks set foot in Europe, and that Russia, after becoming a European state, sought to resolve this issue in line with its own interests. According to Borjva, the historical and geographical boundaries of the Eastern Question are expanding even further. Borjva defines the Eastern Question as the clash between Christian and non-Christian tribes since the beginning of the Middle Ages. According to Edward Deriyo, the Eastern Question is the conflict between Muslims and non-Muslims. Soloviyef, on the other hand, emphasizes that the issue is the clash of Europe and Asia since unimaginably ancient times. Almost all sources converge on the view that the Eastern Question began when the Turks crossed from Asia to Europe. Moreover, the extermination of Turks would also mean the expulsion of Islam from Eastern Europe and Western Asia.¹ On May 15, 1919, with the encouragement and provocation of the British, the Greeks landed in Izmir and started to occupy Anatolia. This occupation developed very quickly. So much so that by the beginning of July 1919, a significant part of Anatolia, including Aydin, Manisa, Urla, Cesme, Ayvalik, Akhisar and its environs were under Greek control. Mustafa Kemal Pasha, on the other hand, started a liberation struggle in Anatolia, established a national assembly, and he and his comrades-in-arms and the last Turk would try to save his homeland. During this process, Fevzi Pasha, who was the Chief of Erkan-ı Harbiye-i Umumiye at the time, would send a communication to General Milne, the commander of the British Armies, on January 27, 1919, giving a list of the weapons he proposed the Turkish Army to keep. Pursuant to this communication, Fevzi Pasha determined the weapons to be left as 40801 infantry rifles, 756 machine guns and 632 cannons. After long negotiations, on May 29, 1919, although the number to be left in rifles was determined as 50878, the number of machine guns was reduced to 240 and the number of cannons to 256. The remaining weapons were requested to be handed over to the Entente and this order was fulfilled. A very large proportion of the ammunition left to the Turkish Army was stored in occupied Istanbul.² The number of soldiers that can be equipped with the weapons available in the troops scattered in Anatolia was at most four divisions. It was not possible to wage a long war of liberation with an army left in this situation. If a liberation struggle was to be waged, its success could only be possible by gathering enough weapons, ammunition and human resources. Therefore, the most important activity that had to be put into practice was to smuggle the huge amounts of weapons and materials held by the Entente in Istanbul to Anatolia and to ensure the passage of patriotic officers to Anatolia. Another task was undoubtedly the transfer of information

¹ Sayan Ulusan, *Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye*, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi VIII, İzmir 2009, p. 229

² Bora İyiat, *Türk Devlet Geleneğinde Milli İstihbarat*, Kripto Kitaplar, Ankara 2020, p. 148

notes from reliable sources to Anatolia urgently through intelligence gathering in occupied Istanbul. The most important condition for a country whose territory was under occupation to carry out its struggle for independence was undoubtedly to have good intelligence.³

1. Intelligence Concept and Intelligence Organizations

Mankind's interest in the unknown and the secrecy inherent in the activity called intelligence are undoubtedly the main reasons that increase this interest. Intelligence is a concept that needs to be examined at the level of information and the process of analyzing that information. As is well known, knowledge is the basis of every being. Every phenomenon and event that provides the development that gives its name to the ages in the line called history, which extends to the present day with the existence of human beings separated from other living things with the ability to think, has been shaped as a result of the existence of a single concept. That concept is the concept of "knowledge". For scientists, knowledge is expressed as a concept that is difficult to define in a nutshell, and as a general opinion, it is described as the most important element in the survival, development, shaping of people's thoughts and behaviors. For me, knowledge equals power. The most powerful weapon that has been discovered since mankind has existed in the world and will be discovered until doomsday is the weapon of "knowledge". Those who hold, develop and utilize knowledge in the most appropriate ways will be the most powerful. Realizing this, mankind has realized that the emphasis on this concept while organizing its tribal and later settled life and state relations, which are simultaneous with its own history, actually strengthens them as well as protecting their own existence, and the necessity of having accurate information, especially about competitors, has come into being. The process of transforming information from raw to processed and ready for use is actually one of the definitions of intelligence. Spies, services, information and operations exist for one thing: "Intelligence", and intelligence is the security of the state and the necessity of its continued existence.

The word intelligence is the plural form of the Arabic word, which derives from the root "news". In general terms, intelligence is a phenomenon based on learning the intentions, capabilities and weaknesses of states, groups or individuals with whom they are or are likely to be in competition in order to protect the existence of states and to realize their goals, as well as preventing activities directed against them in the same way.⁴ According to M. Herman, a British intelligence officer, intelligence represents rationality. In this sense, statesmen who reject the power called intelligence and do not use it are turning their backs on two important tools, reason and the scientific method, which have been used by mankind since Aristotle, the great philosopher of antiquity, to open the horizons of mankind forward.⁵ According to FM 2.0, the intelligence field manual prepared by the US military and a training-planning-execution resource for all NATO member states, intelligence is the support and analysis of all the information a commander or leader needs to conduct battles, agreements, and similar tasks. In a nutshell, intelligence allows us to learn about the adversary's force capacity, how it is organized, how it is equipped, how it is trained, how it is employed and how it is controlled.⁶ Intelligence, which we recognize as a science, is also an art.⁷

Owing to the close relationship between the words intelligence and information gathering, intelligence and information are often perceived to be the same. However, the difference between information and intelligence is as clear as the difference between a raw mineral and its utilized form. The total value gained as a result of all kinds of mental activities aimed at understanding human beings, the universe and values is called knowledge. However, after the focus and processing of this information, which includes the purpose determined by experts, the processed form of this information, together with the compilation that will lead to the result, is called intelligence or espionage.

³ Metin Ayrışığı, *Milli Mücadele Döneminde İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi*,

⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat*, Yayın No: 148, İstanbul 2017, p. 15

⁵ Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, Kripto Yayınları, Ankara 2008, p. 22

⁶ Headquarters Department of the Army, *Field Manuel FM 2.0 Intelligence*, Washington 2004, p. 1

⁷ Özdağ, p.11

The most important feature of the information to be used for intelligence is that it must be detailed, precise and accurate in order to reach accurate judgments. Defining intelligence and distinguishing it from raw information is not an easy task, contrary to popular belief. Intelligence can be considered as processed information that is intended to help a particular recipient make a decision. What transforms information into intelligence often lies in the perception of those who possess it. In the security context, intelligence helps the recipient to identify threats, i.e. to be aware of when to act. In addition, it supports him in planning and implementing field operations or policy activities. While one decision-maker may consider a certain piece of information as intelligence because it fulfills his or her needs, another decision-maker may consider the same as raw data and mere information. In this respect, not only the acquisition of intelligence but also its analysis is important.⁸

Fundamentally, intelligence analysis is an intellectual endeavor. No matter what data is available to an analyst, what emerges as a result of the process that leads to processed data will be shaped by the analyst's skills and intuition.⁹ Intelligence analysts must therefore be conscious of their reasoning processes. Analysts need to reconsider not only their knowledge but also the decisions they make.¹⁰

There is a need for cadres who can carry out this activity domestically and internationally, analyze it and, in the final stage, archive it for use when necessary, share it or carry out operational activities. This has led to the emergence of intelligence organizations over time.¹¹ It should not be forgotten that no matter how big and powerful a state is, it cannot survive without a well-organized intelligence agency.¹² Intelligence can only be carried out by qualified staff whose tasks and competencies are pre-determined through proper organization.¹³ The organizations established to carry out this activity have their own working principles and terminology in line with the nature of this work.¹⁴ These organizations were designed as bureaucratic structures, just like other state institutions.¹⁵

The existence and power of intelligence agencies is directly related to the existence and power of the state to which they are affiliated and on whose behalf they work. This is because intelligence prevents states from being exposed to surprise threats and attacks, provides a long-term projection and an over-the-horizon view, provides information support to decision-makers by helping them formulate policies, and protects state secrets.¹⁶

The main task and responsibility of intelligence agencies is to provide supportive, accurate, reliable and fully analyzed information to political decision-makers by using all human and technical means. To summarize, intelligence agencies provide governments with information-analysis, especially on issues concerning national security, provide early warning information on potential crises and threats, prevent counterintelligence activities, protect state secrets and conduct covert operations to protect national interests.¹⁷

2. Turkish Intelligence During the War of Independence

The most important condition for a country whose territory was under occupation to carry out its struggle for independence was undoubtedly to have good intelligence.¹⁸ Knowing this situation very well, the leading cadres of the national struggle, especially Mustafa Kemal, paid special attention to this situation simultaneously with the military organization efforts. In this process, different organizations would be established especially in the capital. Among the most important of these

⁸ İyiat, p.11

⁹ Sait Yılmaz, *Temel İstihbarat*, Kripto Kitaplar, Ankara 2018, p. 369

¹⁰ Richard J. Heuer, *Psychology of Intelligence Analysis*, Center for the Study of Intelligence CIA, Langley – Virginia 1999, p. 13

¹¹ İyiat, p. 16

¹² Aziz Yakın, *İstihbarat: Casusluk ve Casuslukla Mücadele*, Dışişleri Bakanlığı Akademisi Yayınları, Sayı: 5, Ankara 1969, p. 21

¹³ Özdağ, p. 39

¹⁴ Yılmaz, p. 413

¹⁵ Yılmaz, p. 415

¹⁶ Mark M. Lowenthal, *Intelligence: From Secrets to Policy*, 7th Edition, CQ Press, California 2016, p. 5

¹⁷ İlhan Bahar, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT ve İstihbarat Örgütleri*, Kamer Yayınları, İstanbul 2016

¹⁸ Ayışığı, p. 85

groups, secret groups such as Karakol Society, Zabitan Group, Yavuz Group and Müdafaa-i Milliye (Mim-Mim) were established and supported the Anatolian Movement with intelligence, propaganda and ammunition shipment activities.¹⁹

If we take a closer look at these groups;

The first of these groups, which in a sense can be described as the continuation of Teşkilat-ı Mahsusa, is the Karakol Society. After the Armistice of Mudros, the events organized especially by the minorities living in Istanbul and the occupation process had become a major reaction. Especially the Unionists who stayed behind established the Karakol Society in order to stay organized together and to organize against the events.²⁰ Founded under the leadership of Kara Kemal and Kara Vasıf Bey, prominent figures of the Committee of Union and Progress, the motto of the organization was to fight for the expulsion of enemies from Turkish lands until the country became a ruin and the whole nation was destroyed. The organization chose Baha Said Bey's office in the Resne photography studio on Bab-ı Âlî Street as its headquarters. The organization was structured as a cell type. Within this organization, members were registered with code names, and while the codes were usually repetitive numbers such as 55, 555, 88, there were also those registered with name codes. For example, Mr. Şevket Galatalı was known by the code name "İsa", Kara Vasıf by "Cengiz" and Ali Fuat Bey by "Musa". Mustafa Kemal's code name was designated as "Nuh".²¹ The Karakol Society recruited its officers in great secrecy by selecting them from among the young people of Istanbul and people known for their patriotism. Among these people, especially those who were known to be pious were predominant. This situation is of course part of the plan. Among the people of Istanbul, who were under pressure from the occupation forces, these people, who were assured that they would not take any action against the Caliphate and the Sultanate, were monitored less or not at all. The members of the Bektashi Tekke in Merdivenköy and the Uzbekler Tekke in Sultan Tepesi are just a few examples. These dervish lodges acted as a range for those traveling to and from Anatolia. Anyone who came to the tekkes with the motto of the center was accepted and sent to the necessary places.²² The Society's greatest service to the National Struggle was to ensure the smuggling of arms, ammunition and officers from Istanbul to Anatolia, and to inform Mustafa Kemal of the plans and activities of organizations such as the British Correspondents' Society.²³ The association in question has two different faces. The visible one was to work for the Ottoman Empire to become a protectorate of Britain through a mandate administration under British patronage, while the invisible face was to undermine the national consciousness and struggle and to accelerate the British intervention, which was its aim, by creating rebellion and disruption. All their covert activities were monitored step by step by the Karakol Society and reported to Ankara. Structurally, the Karakol Society was organized in five different sections: Department of Politics, Intelligence and Foreign Affairs - Department of National Army, Combat Gangs and Mobilization - Department of Propulsion, Transportation, Communications and Supplies - Department of Finance - Department of Public Affairs and Propaganda.²⁴

According to archival information, the directors and members of the Karakol Society are as follows:

Colonel Kara Vasıf, Galatalı Şevket, Lieutenant Colonel Kemalettin Sami Gökçe, Lieutenant Colonel Edip Servet Tör, Baha Sait, Kara Kemal, Major Ali Rıza, Major Ali Çetinkaya, Attorney Refik İsmail, Circassian Reşit, Muhiddin Bey, Sudi Bey, Captain Baki, Major Hüseyin Kadri, Colonel Arif Hikmet, Arif Bey (Mebus), Major Tolçalı Süleyman, Major İhsan İhsan from Üsküdar, Ahmet Hilmi Bey, Major Çolak İbrahim, Major Cemal Karabekir, Major Naim Cevat, Colonel Ömer Lütfi, Şükrü Oğuz from Yenibağçeli, Lieutenant Colonel Mustafa Muğlalı, a member of the Üsküdar Group, Lieutenant Colonel Hüsamettin Ertürk, President of the Topkapı Group, Mrs. Naciye Faham, President

¹⁹Kübra Kayabaşı, *Felah Grubu'nun Milli Mücadele'deki Faaliyetleri*, Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl:4 Sayı:2, Sakarya 2019, p. 603

²⁰Serdar Yurtseven, *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, p. 48

²¹Ümit Doğan, *Kurtuluş Savaşında Atatürk'ün İstihbarat Faaliyetleri Milli Ajanlarımız*, Kripto Yayınları, Ankara 2017, p. 38

²²Doğan, p.39

²³Erdal İlter, *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, Milli İstihbarat Teşkilatı Basımevi, Ankara 2002, p. 12

²⁴Mesut Aydın, *Milli Mücadelede Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, p. 31

of the Islamic Women's Union, Yahya Kaptan, Küçük Arslan, Büyük Arslan, İpsiz Recep, Bulgarian Sadık, Dayko, Captain Nail, Yalova İbo, Gebze Rifat Kaptan, Kuşçubaşı Eşref, Demir Hulusi Bey, Üsküdar Gendarmerie Battalion Commander Major Remzi, Gebze Gendarmerie Commander Nail, Kartal Gendarmerie Commander İzzet, İzmit Gendarmerie Commander Kerim, Maltepe Shooting School teachers Captain Fehmi and Hulusi, Osman Kaptan, Captain Ramiz from Adapazarı, Captain Rauf from Hopa, Doctor Raik from Trabzon, Meto Hüseyin, Mehmet Bey, Kadıköy District Commander Senior Captain Uncle Mesut, Şile District Commander Yusuf Ziya Bey, Kartal District Commander İhsan Bey, Beykoz District Commander Murat Bey.²⁵

The organization, which carried out important activities and made significant contributions, began to show some weaknesses over time. Developments such as the members of the organization acting as if they were the owners of the National Struggle, considering themselves powerful enough to make a deal with the Bolsheviks without the permission of Mustafa Kemal Pasha, and the murder of Yahya Kaptan, one of Mustafa Kemal's trusted men, would further deepen the rift between Ankara and the organization.²⁶ After a while, the head of the Karakol Organization, Galatalı Şevket Bey, was arrested and deported to Malta on March 16, 1920 and replaced by new groups.

Of these, the Hamza Group was the first intelligence group to be established with the consent of Ankara and to work under the command of the Government of the Grand National Assembly of Turkey. The Hamza Group, which constituted the first nucleus of the Felah Group that emerged later, started its activities on September 23, 1920, and its founder was Staff Lieutenant Colonel Çopur Neşet Bora Bey. Neşet Bey had previously founded another secret organization called Moltke. In addition, small cells were formed under the names Ferhat, Kerimi, Mücahit and Muharip, and it was planned that these cells would replace the Hamza Group in case of any danger, and the branch managers of the group were given code names such as Yıldız, Ay, Vefa and Güneş.²⁷ The Hamza Group carried out important activities during the national struggle and provided both information flow and operational support to the Government of the Grand National Assembly of Turkey. However, unfortunately, on August 9, 1921, an organizational boat returning to Istanbul from Inebolu as a result of an arms shipment was searched by British patrol boats on suspicion, and some documents and seals were seized and deciphered, and the Ankara Government quickly re-organized the group and named it the "Felah Group" on August 31, 1921.

Structurally, we see that the Felah Group is organized in 5 branches;

1. Intelligence and Propaganda Branch
2. Kıtaat-ı Fenniye Branch (Communication and communication equipment supply)
3. Muamelat-ı Zatiye Branch (Counter-espionage Activities)
4. Ammunition Branch (Supply of war vehicles)
5. Quartermaster Department (Supply of officer needs)²⁸

According to Ergun Hiçyılmaz, who has conducted important research on this subject, the personnel who served in the organization were; Major (Ragıp son) Ekrem, Major (Mehmet son) Aziz Hüdâi, Captain (Süleyman son) Kerim, Captain (Sadık son) İsmail Hakkı, Captain (İbrahim son) Kemal, First Lieutenant (Nezir son) Bedii, Captain (Ahmet son) Fehmi, Captain (Yusuf Ziya son) Cevdet, Captain (Yahya son) Rasim, Lieutenant Colonel (Arif son) Eyüp, Captain (Hüseyin son) Mehmet Emin, First Lieutenant (Osman son) Ahmet Ağa, Captain (Kazım son) Captain Hüseyin Hüsni, Captain (İbrahim son) Mehmet Ali, Svl. Me. (Edip son) Ali Saip, Captain (Mehmet Aziz son) Vasfi, Captain (Osman son) Seyfettin, First Lieutenant (Saim son) Saffet, First Lieutenant (Hüseyin son) Ziya and Lieutenant (Ahmet son) İbrahim Ethem.²⁹

Felah, whose main field of activity was mainly the shipment of arms, ammunition and officers to Anatolia, successfully continued its propaganda (psychological operation) activities simultaneously. According to Ümit Doğan, who meticulously compiled archives and sources and conducted important studies on this subject; Felah Group transmitted news about the situation of the Greek army to Ankara, especially in terms of intelligence. The Felah Group also captured the list of agents sent to Anatolia by the pro-British Damat Ferit Pasha and sent it to Ankara, to the General Staff. During the period in

²⁵ Kaya Karan, *Geçmişten Günümüze Türk İstihbaratı*, Kripto Yayınları, Ankara 2016, p. 169

²⁶ Doğan, p. 50

²⁷ Karan, p. 80

²⁸ Kayabaşı, p. 607

²⁹ Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Kurtuluş Savaşında Casusluk Örgütleri*, Yüce Yayınları, İstanbul 1981, p. 110

which the group was conducting its intelligence gathering activities, Captain Kemal, who had previously been in France, was able to infiltrate the French headquarters through Hamit Bey, the President of the Hilal-i Ahmer Society in Istanbul. Realizing that it was not possible to meet the Ankara Government's request for arms and supplies with light sea vessels such as engines and taxis, the Felah Group, as a result of systematic, planned and intensive intelligence work, reached an agreement with French and Italian shipping companies and started to provide arms and supplies through Hüsnü Bey, the owner of the Turkiyat warehouse and the Istanbul representative of the Llyod Trieste Italian Steamship Company. One of the ways of providing arms and supplies in Istanbul was to participate in auctions organized by the Ottoman State Liquidation Commission. This commission consisted of the representatives of the Entente States, one Ottoman and one Duyunü Umumiye representative. The Felah Group obtained arms and ammunition from this commission, which auctioned the materials in Istanbul warehouses, by intermediating foreigners, and sent them to Anatolia. Chief Commissars Salih and Saffet Beys were assigned by the Felah Group as couriers in their communications with Ankara. Istanbul Post and Telegraph Director İhsan Bey and Line Sergeant Hacı Mümtaz provided telegraph communication with Ankara via secret line. The group also established a "Radio Listening Center" by installing two crystal detector receivers stolen from the communications battalion in Orhaniye Barracks in the Beylerbeyi house of Osman Nuri Bey, a communications first lieutenant. Another success of the group was to obtain the list of agents sent to Anatolia by Damat Ferit Pasha and deliver it to the General Staff. In addition to news gathering activities, they also ensured that the newspapers "Yenigün" and "Hâkimiyet-i Milliye", which were being published in Ankara, and the magazines, declarations and books brought from Ankara were distributed among all classes of people as much as possible, and the propaganda in favor of the National Struggle was made in Istanbul.³⁰

Similarly, one of the important intelligence groups operating during the period of the national struggle was the organization called Müsellah Müdafaa-i Milliye, commonly known as "Mim Mim". This organization was initiated by Fevzi Pasha with the approval of Mustafa Kemal Pasha, considering the need for intelligence structures in the national struggle, and continued as a result of consultations with Hüsametdin Ertürk, the former head of Teşkilat-ı Mahsusa, and was made official by the Turkish Grand National Assembly on May 3, 1921. İhsan Pasha was appointed as the head of the organization, the foundation of which was formed by former organizers. In this way, the organization, which was composed of experienced names, established an important network of news personnel in the occupied capital Istanbul in a short period of time and carried out successful activities. Mim Mim, which carried out all of its activities under a single umbrella, would continue its activities in two special sections over time. Among these sections, the Müdafaa-i Milliye Group (National Defense) worked on providing intelligence, identifying members of separatist societies, supplying weapons, ammunition and materials and sending them to Anatolia, while the Musellah Müdafaa-i Milliye (Armed National Defense) worked on propaganda, protecting Muslim Turks in Istanbul against minority gangs, and organizing teams to carry out raids and destructions according to orders.³¹ Based in Ankara, the Mim Mim Group was organized under the command of the Government of the Grand National Assembly of Turkey, with a central board in Istanbul and 54 cells in different places in Anatolia. In addition to its own activities, the Mim Mim Group cooperated with the Hamza Group, Felah Group, Muavenet-i Bahriye Group, Yavuz Group, İmalat-ı Harbiye Group, Berzenci Group, Namık Group, which were formed against enemy activities during the National Struggle, and even acted as a coordination group. Due to its important mission and its active style of action, Mim Mim was the organization most closely monitored by British intelligence.

The activities carried out by the aforementioned groups before and during the War of Independence were crucial in winning the war. In the light of the experience of the Turkish state mind for more than a thousand years and the developments in the last period of the Ottoman Empire and the national struggle process, after the establishment of the Republic of Turkey, which is the last Turkish State, the need for an official and strong intelligence organization will be studied with the instructions of Mustafa Kemal himself, successful examples in the world will be examined and today's modern intelligence organization, MIT, will be established in the light of the aforementioned experiences.

³⁰ Doğan, p. 65

³¹ Karan, p. 96

Conclusion

One of the conditions of statehood is the existence of main arteries such as administration, judiciary and legislature in transparent motion, as well as defense reflexes established on the plane below this surface. The main vein that feeds this reflex is the information and the processing of this information, which is dependent on receiving news from everything. Realizing this, mankind has grasped that the emphasis on this concept while organizing the relations of the state with the tribe and later the settled life and the state, which is synchronous with its own history, actually strengthens them as well as protecting their own existence, and the concept of "Intelligence" has come into existence. The total value of what we have gained as a result of all kinds of mental activities collected to understand human beings, the universe and values is called information; however, after the focus and processing of this information, which includes the purpose determined by the experts, the processed form it receives together with the compilation that will lead to the result is called intelligence or espionage. The most important feature of the information to be used for intelligence is that the information received must be absolutely detailed, precise and accurate in order to reach definitive judgments. There is a need for cadres who can carry out this activity at home and abroad, analyze it as mentioned above, archive it for use when necessary, share it or carry out operational activities. This has led to the emergence of intelligence organizations over time. In its simplest definition, intelligence can be considered as processed information that is intended to help a specific recipient make a decision. What transforms information into intelligence lies mostly in the perspective of those who possess it. In the security context, intelligence helps the recipient to identify threats, i.e. to be aware of when to act. In addition, it supports him in the planning and implementation of field operations or policy activities. States do not think like people. Nor do they have feelings or preferences. They look at the whole world as an area of "curiosity" or "threat". As the threat area expands and the vital risk increases accordingly, the need for intelligence increases at the same rate. For Turks, a nation with 2500 years of state experience, intelligence activities in parallel with the state tradition have made it possible to collect information about adversaries, analyze and develop measures. During the liberation struggle of a homeland under occupation after the First World War, Turkish Intelligence, which was organized in different organizations reflecting this tradition, successfully continued its important information gathering, operation and psychological operation activities behind and on the front lines.

REFERENCES

- Aydın, Mesut, Milli Mücadelede Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992
- Ayışığı, Metin, Milli Mücadele Döneminde İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi, Selçuk Üniversitesi ATA Dergisi, Konya 1992
- Ayışığı, Metin, Milli Mücadele Döneminde İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi, Selçuk Üniversitesi ATA Dergisi, Konya 1992
- Bahar, İlhan, Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT ve İstihbarat Örgütleri, Kamer Yayınları, İstanbul 2016
- Doğan, Ümit, Kurtuluş Savaşında Atatürk'ün İstihbarat Faaliyetleri Milli Ajanlarımız, Kripto Yayınları, Ankara 2017
- Headquartes Department of the Army, Field Manuel FM 2.0 İntelligence, Washington 2004
- Heuer, Richard J, Psychology of Intelligence Analysis, Center for the Study of Intelligence CIA, Langley – Virginia 1999
- Hiçyılmaz, Ergun, Belgelerle Kurtuluş Savaşında Casusluk Örgütleri, Yüce Yayınları, İstanbul 1981
- İlter, Erdal, Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi, Milli İstihbarat Teşkilatı Basımevi, Ankara 2002
- İyiat, Bora, Hunlardan Günümüze Türk Derin Devleti, Kripto Yayınları, Ankara 2008
- Karan, Kaya, Geçmişten Günümüze Türk İstihbaratı, Kripto Yayınları, Ankara 2016

Kayabaşı, Kübra, Felah Grubu'nun Milli Mücadele'deki Faaliyetleri, Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl:4 Sayı:2, Sakarya 2019

Lowenthal, Mark M, Intelligence: From Secrets to Policy, 7th Edition, CQ Press, California 2016

Özdağ, Ümit, İstihbarat Teorisi, Kripto Yayınları, Ankara 2008

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat, Yayın No: 148, İstanbul 2017

Uluslan, Şayan, Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi VIII, İzmir 2009

Yakın, Aziz, İstihbarat: Casusluk ve Casuslukla Mücadele, Dışişleri Bakanlığı Akademisi Yayınları, Sayı: 5, Ankara 1969

Yılmaz, Sait, Temel İstihbarat (Toplama – Analiz ve Operasyonlar), Kripto Yayınları, Ankara 2018

Yurtseven, Serdar, Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA 20 KUR'A NAFİA ASKERLERİ KARARI

*Hakan ALKAN**

Özet

Lozan antlaşmasından sonra; Türkiye Cumhuriyeti'nin Rum, Ermeni ve Yahudi azınlık cemaatleri oluşmuştur. Bu cemaatlerden birisi olan Rum azınlık cemaati Yunanistan'daki Türk azınlık cemaati ile "mütekabiliyet ilkesi" çerçindedir. Bu cemaatler iki ülkenin ilişkilerinin durumundan doğrudan etkilenmektedirler. Bu çalışmamızda ele aldığımız konu; üç cemaatin üyelerine ve Müslüman Türk kökenli vatandaşlara da yönelik olarak yapılmış olmasına rağmen, uygulamadaki farklılıklar yüzünden, bazı yazarlarca "ayırıcı" bir uygulama olarak değerlendirilmiş bir olay üzerinedir. İkinci dünya savaşı yıllarında alınmış olan Nafia askerleri kararı. Konu üzerine çalışan bazı akademisyenler ve yazarlar, genel olarak Türk hükümetlerinin azınlıklarla ilgili olumsuz bir tavırları olduğu yönünde kanaatlere varmaktadırlar. Çalışmamızda hükümetin aldığı kararların tespiti için Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararları, Resmi gazete, güncel gazeteler ve konu ile ilgili yayınlanmış eserler kullanılacaktır. Çalışmamızı objektif olarak yaparak alınan kararların amaçlarının tespit edilmesine çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan; İkinci Dünya Savaşı; 20 Kur'a Nafia Askerleri; Azınlık

20 KUR'A NAFIA SOLDIERS DECISION IN THE CONTEXT OF TURKISH-GREEK RELATIONS IN THE SECOND WORLD WAR

Abstract

The Second World War, which started with Germany's invasion of Poland on September 1. 1939, and the United Kingdom and France declaring war on Germany on September 3. 1939, quickly spread first to Europe and then to the whole world. By signing it on May 22, 1939, the foundations of the Axis alliance were laid, and Italy began to act together with Germany. Greece, which was occupied by the Italians on October 28, 1940 and the Germans on April 24, 1941, was on the point of losing its independence. Again in the same year, harsh cold that had not been experienced in many years, hunger and the misery brought by the war followed each other and increased the destruction. The Greek people, who could not be self-sufficient in terms of food before the war, were in a very difficult situation. Türkiye, on the other hand, was a young Republic that had not even been twenty years since it emerged from the War of Independence. He was trying to make a big move socially. In addition, he was making great strides in economy and industry. However, the start of the Second World War heralded very difficult days for Turkey. It was trying not to become one of the warring parties by keeping its international relations in balance, and was also trying to solve its internal problems. Wealth tax, 20 Kur'a Nafia soldiers decisions have been discussed by many writers academically or from a popular perspective. The studies carried out to date do not seem to be sufficient to understand the subject. Studies generally indicate that the governments of the period had a negative perspective towards Turkish citizens with minority status. Our aim is to re-examine the documents in the official

* AHBVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Doktora öğrencisi alkanhakan2001@gmail.com

archives and evaluate the studies related to the period from a different perspective in order to look at the subject from a different perspective.

Keywords: Türkiye; Greece; Second World War; 20 Kur'a Nafia Soldiers, Minority

Giriş

1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgale başlaması¹ ve 3 Eylül 1939 tarihinde de Birleşik Krallık ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi ile başlayan İkinci Dünya savaşı önce Avrupa'ya sonra tüm dünyaya hızla yayılmıştır. 22 Mayıs 1939'da imzalayarak Mihver ittifakının temelini atılması sağlanmış ve İtalya'da Almanya ile birlikte hareket etmeye başlamıştır.²

28 Ekim 1940'da İtalyan, 24 Nisan 1941'de de Alman işgaline uğrayan Yunanistan bağımsızlığını yitirme noktasına gelmişti.³ Yine aynı yıl uzunca yıllardır yaşamadığı kadar sert soğuk, açlık ve savaşın getirdiği sefalet de birbirini takip ederek tahribatı arttırıyordu. Savaş öncesinde de gıda açısından kendi kendine yetemeyen Yunan halkı çok zor durumda kalmıştı.⁴

Türkiye ise Milli mücadeleden çıkalı yirmi yıl dahi olmamış genç bir Cumhuriyetti. Toplumsal olarak büyük bir hamle yapmak gayreti içerisindeydi. Bunun yanında ekonomide, sanayide büyük atılımlar yapıyordu. Ancak, ikinci dünya savaşının başlaması Türkiye için de çok zor günlerin habercisi olmuştur. Hem uluslararası ilişkilerini dengede götürerek savaşan taraflardan biri olmamaya çaba gösteriyor hem de iç sorunlarını çözmeye çalışıyordu.

Varlık vergisi, 20 Kur'a Nafia askerleri kararları akademik olarak veya popüler bir bakış açısıyla birçok yazar tarafından ele alınmıştır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar konunun anlaşılması için yeterli görünmemektedir. Çalışmalar genel olarak devrin hükümetlerinin, azınlık statüsündeki Türk vatandaşlara karşı, olumsuz bir bakış açısı taşıdığını belirten bir yaklaşım içerisindedir. Bizim amacımız konuya farklı bir açıdan bakmayı sağlamak adına resmi arşivlerdeki belgeleri yeniden incelemek ve dönemle ilgili çalışmaları bir başka bakış açısı ile değerlendirmektir.

1. İşgale Uğramış Yunanistan'ın Zor Günleri ve “Kurtuluş Vapuru”

İşgal ile birlikte Yunan halkı çok zor bir durumda kalmıştı. Büyük bir sıkıntı içerisindeydi. İkinci Dünya savaşı sırasında 1941'de kısa bir süre Başbakanlık yapan Tsouderos'a göre bu sıkıntı beş temel sebepten doğmuştur: Birinci neden, ülke yabancı askeri kuvvetlerin işgali altındaydı ve hem işgal askerlerinin ihtiyaçları hem de Yunan halkının direnişini kırmak adına gıda maddelerine el konulmuştu. İkinci neden, gıda dâhil ülkedeki tüm kaynaklar Nazilerin kontrolüne geçmişti. Üçüncü neden, tarımsal üretimin yapıldığı kırsal kesimde ve adalarda yaşayan nüfusun büyük kısmı, Atina-Selanik gibi büyük kentlere göç etmişti. Bu da gıda sıkıntısını arttırıyordu. Dördüncüsü, Yunanistan içi haberleşme ve taşımacılıkta büyük engeller vardı. Beşincisi, müttefik devletlerden yapılan ithalatın, İngiltere'nin Almanlar savaş sırasında zor durumda kalsınlar diye uyguladığı ablukayla engellenmesi nedeniyle yeterli gıda maddelerinin tedarik edilememesidir. . Hepsi bir araya gelince Yunanistan'da “büyük açlık dönemini” yarattı.

Türkiye, savaş dışında kalmıştı. Buna rağmen II. Dünya Savaşının tüm etkilerini, sıkıntılarını hissetmeye başlamıştı. Ama hemen yanı başında komşularında yaşanan felakete seyirci kalmadı.

İki yıl önce, Türkiye'de Erzincan'da 29 Aralık 1939 tarihinde, Richter ölçeğine göre 7,2 büyüklüğünde, 32.962 kişinin hayatını kaybettiği, 116.720 binanın yıkıldığı, büyük bir deprem meydana gelmişti.⁵ Yunanlılar, Erzincan'da yaşanan büyük deprem felaketine kayıtsız kalmamışlar ve

1 Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara, 1983,1.bs, s. 361
2,Oral Sander,“ Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1973”, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları ,Ankara, 1977, s. 137-190
3 Sander, Siyasi tarih (1914-1994), Ankara, İmge Yayınları,Ankara,2023, 32.bs.s77
4 Basil Liddel Hart, II Dünya Savaşı Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları,1.bs, Ankara,2015, s.677
5 Cumhuriyet Gazetesi,23 Mayıs 1942

büyük bir yardım kampanyası düzenlemişlerdi. Şimdi sıra Türkiye'ye gelmişti ve Türk hükümeti, Türk Kızılay'ı eliyle gıda, ilaç yardımı kampanyası başlatmak için karar aldı.⁶

Yunan halkına yardım konusunda sebze, meyve kabzımalları, balıkçılar, gümrükçüler, Devlet Demir Yolları görevlileri, belediye çalışanları, PTT personeli, gazeteciler, TBMM ve milletvekilleri, Üniversiteler ve Türkiye'nin her yerinden vatandaşlar destek oluyordular.

İlk vapurun, 22.09.1941 tarihinde Başbakanlık tarafından Hariciye vekâletine yazılan yazı ile acele notu düşülerek Yunanistan'a gönderilmesine izin verilmiştir. Savaşın askeri kuvvet açısından değerlendirildiğinde envantere dahi giremeyecek Kurtuluş vapuru, dostluk, yaşam ve simgesel "Kurtuluş umudu" taşıyarak, 13 Ekim 1941'de: 10 ton pirinç, 5 ton şeker, 5 ton çeşitli gıda maddesi, 403 kilo nohut, 1.650 kilo mercimek, 404 kilo fasulye, 253 kilo soğan, 300 kilo süt tozu, 500 koli yumurta, 45 çuval tuzlanmış balık ve çok çeşitli gıda maddelerinden oluşan 50 ton gıda ile hareket etti.⁷ Kurtuluş, Kızılay'ın Yunanlı çocuklar için hazırladığı, 25 ton gıda maddesini, İstanbullu Rum kökenli Türk vatandaşlarının hazırladığı, 5'er kg'lık 1.000 koli ile İngiliz ve Amerikan Kızıllıhaçlarının göndermiş olduğu yardımları da Pire'ye ulaştırdı.⁸

Kurtuluş vapuru Yunanistan'ın Pire limanına dört kez yardım götürmüş son seferinde ise kötü hava şartları nedeniyle batmıştır.⁹

1930'lu yılların başında, Atatürk ile Venizelos arasında kurulan barış bağı ile başlayan iyi ilişkilerin dostluğu ve yakınlaşmayı geliştirdiği bir iklimin devamı olarak değerlendirdiğimiz bu destekler, Yunan milletinde de derin yankı uyandırmıştı. Aynı dönemde ne Avrupa ne de Amerika Birleşik Devletlerinden somut yardım gelmiştir. Türkiye ise Kurtuluş vapurunun batmasından sonra Dumlupınar, Tunç, Konya ve Arslan isimli gemilerle yardımlara devam etmiştir. Ayrıca, Yunanistan'a bağlı Ege Adalarındaki halka da yardım yapmıştır.

Türk basınında "İki komşu memleket iki kardeş evi", "ölen kardeş bir milletin ıstırabı karşısında", "Dost", "Dost ve Müttefikimiz" gibi başlıklar atılmıştır.¹⁰

Bu yaklaşma o kadar sıcak bir hal almıştı ki, uluslararası Kızıllıhaç aracılığıyla seçilecek, 13-16 yaş aralığında 1000 Yunanlı çocuğun Türkiye'de barınması ve eğitimleri için yoğun görüşmeler ve barınacakları yerlerin tespitine, şartlarının iyi olmasına dikkat edilerek, hazırlıklar yapılmıştır. Ancak bu projeden, Yunan Kızıllıhaç başkanının Türk Kızılay Cemiyeti'ne müracaatı ile milli anane ve terbiye sistemlerine, lisan, muhit ve aileden ayrılmalarının uygun olmadığı gerekçesiyle çocukların yurt dışına çıkarılmamasını istemesi üzerine, vazgeçilmiştir.¹¹

Türkiye'nin savaş esnasında Yunanistan'a yaptığı yardımlara; İtalya'nın Yunanistan'a saldırmasından hemen sonra, İstanbul Rum Cemaatinin organizasyonu ile İstanbul'da yaşayan Yunan tebaası Rumların ve gönüllülerin Yunanistan'a savaşa gitmelerine izin verilmesini, Rum, Ermeni ve Yahudilerin aralarında toplayarak Yunanistan'a gönderdikleri maddi yardımların Kızıllıhaç aracılığıyla ulaştırılmasına imkân sağlanmasını, başta askeri personel olmak üzere, Kahire'de kurulan Yunanistan'ın sürgündeki hükümetinin yanına gitmeye çalışan Yunanların Türkiye'den geçmesine müsaade edilmesini ve savaş sırasında Ege sahillerine gelen sığınmacı Yunan vatandaşlarına sağlanan olanakları da eklememiz gerekir.

2. Savaşın Türkiye Sınırlarına Gelmesi ve İçte Alınan Bazı Tedbirler

Savaş devam ederken Bulgaristan orduları da Almanya'nın yanında savaşa katılmış ve Batı Trakya'yı işgal etmişlerdi. Artık savaşın Türkiye'nin sınırlarına, Edirne'ye yakın Yunanistan topraklarına kadar gelmiş olması Türk halkını da hükümetini de ciddi derecede endişelendirmekteydi.

6 BCA,030.10.179.235.12.BT12.11.1941

7 Cumhuriyet Gazetesi,4 Ekim(Birinciteşrin) 1941

8 Ulvi Keser, Kızılay Belgeleri Işığında Yunanistan'da Ölüm, Açlık, İşgal,1939-1949, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2010, 1.bs, s.221-306,

9 Cumhuriyet Gazetesi,21 Ocak 1942

10 Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ocak(ikincikanun)1941

11 Cumhuriyet Gazzetesi, 23 Mayıs 1942

Almanya'nın bir sonraki hedefinin, savaşa katılmayı kabul etmeyen ve tarafsız kalan, Türkiye olabilir düşüncesi ile geniş tedbirler alınıyordu.

Askeri, ekonomik, sosyal birçok yeni uygulama yapılmaktaydı. Trakya'da bulunan bazı devlet kurumları hizmetlerine devam etmek üzere ülkenin iç bölgelerine intikal ettiriliyordu. Örneğin Cumhuriyet Savcılıkları iç bölgelere getiriliyordu. Başvekalet Kararlar Dairesi'nin 2/15879 sayılı kararı ile *"Trakya'da bulunan Müddeiumumiler ile birlikte dahile getirilmesi icabeden evrak ve eşyanın nakilleri için Adliye Vekilliğince lüzum gösterilecek meblağın tahsisatının verilmesine...İcra Vekilleri heyetince 26 Mayıs 1941 Tarihinde karar verilmiştir"* diyerek Gizliliği 20.06.1994 tarihinde kaldırılmış kararname yayımlanmıştı.¹²

23 Kasım 1940 tarihinde İstanbul, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale, Kırklareli ve Kocaeli sınırları içerisinde siyasi durum gerekçesiyle bir ay süreli Örfi İdare (Sıkıyönetim) ilan edildi.¹³ Örfi İdare uygulaması savaşın sonuna kadar belirli sürelerle uzatılarak devam etti.¹⁴

Türkiye'nin, askere alma konusunda Osmanlı devleti döneminde başlayan ve milli mücadele döneminde aksamadan işlemiş güçlü bir geleneği vardır. Askere alım işlemleri hızlandırılmıştı. 1939-1941 yılları arasında bir milyonun üzerinde yeni askere alım işlemi yapılmıştır.¹⁵

15 Kanunisanı 1941 tarih-4708 Sayılı Resmi gazetede "Askerlik Kanununun beşinci maddesine muvakkat bir fıkra ilavesi hakkında kanun" başlığı altında yeni bir kanun yayımlandı.

Kanun No 1397 Kabul Tarihi 6/1/1941

Madde 1 –1111 maddesine ; "Muvakkat fıkra Halen silahaltında bulunan 1335 ve daha evvelki doğumlulardan muvazzaf hizmete tabi eratin müddetleri birer sene uzatılmıştır."

Madde 2- Bu kanun neşri tarihinden müteberdir.

*Madde 3- Bu kanunun hükümlerini İcra İcra Vekilleri Heyeti memurdur.*¹⁶

Askerlik kanununa yapılan bu ekleme Ocak 1941 tarihinde olmuştur. 1919 yılı yani o zaman Yirmi iki yaşında ve yirmi iki yaşından büyük, halen silahaltında olan, tüm askerlerin askerlik süresi bir yıl uzatılmıştır.

Yine 25 Nisan 1941 tarihli resmi gazetede de yayımlanan Kararname ile;

Madde 1,

a-Askerlik hizmetini yapmakta olan milli müdafaya aid olan iş yerlerinde tavzifi.

b-Yol mükellefiyetini bedenen ifa eden kimselerin nafıa işlerinde istihdamı.

*c- Meslek veya san'at mekteplerinde talebeye tatbiki mahiyette bazı imalat yaptırılması, kararları yayımlanmıştır. Madde daha da uzarak savaş dönemi gereklerine göre geniş kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır.*¹⁷ Askere alımlar da dönem içerisinde sürekli olarak yapılmıştır.

Bu dönem hakkında yapılan çalışmalarda verilen ayrıntılar konuyu daha anlaşılır hale getirmektedir.

Tüm Dünyada savaş devam ederken ülke içerisindeki ekonomik sıkıntının arttığı görmekteyiz. Askere alımla ilgili kararların mali anlamda da önemli bir yük yarattığının da belirtilmesi gerekmektedir. Nitekim bir erin teçhizatlı donatım masrafları 111 lira 70 kuruşa ulaşmaktaydı.¹⁸ Bu gerçeklik içinde 1939-1941 yılları arasında bir milyonun üzerinde mükellef silahaltına alınmıştı. Bazı önemli askere alım tarih ve şartları şöyleydi: 7'nci Ordu bölgesinde hiç talim görmeden silahaltına alınan 1318 (1902) doğumlu 5.200 er altı ay talim görmek üzere silahaltına alınmıştı. Yine, II. ve IV. Kolordu bölgesindeki beş tümen ile bazı birliklerin sefer durumundaki askeri ihtiyaçlarını takviye etmek için 1328 (1912) doğumlulardan başlamak üzere daha gençlere doğru silahaltına alımlar başlamıştı. Kararnameye 22 Temmuz 1940 tarihli ekleme ile VI, VIII. Kolordu birliklerinin harekât

12 BCA, 26.05.1941, 30.18.1-2 yer:95-45-4

13 Resmi Gazete, 28.11.1940 sayı 4672, kanun no:1196

14 Vakıf Gazetesi, 23 Kasım 1940

15 Resmi Gazete,28.11.1940, sayı 4672 Kanun No:1196

16 Resmi Gazete, 15 Kanunisanı,1941, Sayı:4702

17 Resmi Gazete, 25.Nisan.1941, Sayı:4793

18 BCA: Fon 30.10 Kutu: 50 Dosya:322 Sıra: 4

durumuna göre tertiplenmeleri IX. Kolordu bölgeleri için de 1328 (1912) doğumlulardan başlayarak askerî alımların yapılması kararlaştırılmıştı. Aynı yıl içerisinde yedek subayların askere alınması için de düzenleme yapılmıştı. Buna göre, 05.06.1940 tarihli İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile barış zamanında teşkiline ihtiyaç duyulan 1327 (1911) doğumlu ve Altıncı Kolordu bölgesindeki yedek subayların silahaltına alınmaları kararlaştırılmıştı. II ve IV. Kolordu bünyesinde 14.000 kişi silahaltına alınmış ancak bu sayı yetersiz görülmüştü. Bu nedenle takviye için 1941 yılı Mart ayında 8.000 ihtiyat erinin daha silahaltına alınması kararlaştırılmıştı. Bazı bölgelerde ise yaş haddini aşmış yedek subaylar haber verme teşkilatında görevlendirilmek için silahaltına alınmıştı. Bu amaçla Amasra-Söke bölgesindeki hava haber verme teşkilatı için yaş haddini aşmış yedek subaylar ile mükellefiyet haricinde kalan er ve erbaşlar üç ay süre ile seferberlik kapsamında silahaltına alınmıştır.”¹⁹

Gayrimüslim azınlıklardan olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bu dönemde aynı tarihlere denk gelen şekilde, genelde bilinen ismiyle, “20 Kur'a Nafia askerleri”(Rumlar “İkosi İlikeis” diyorlar) olarak adlandırılan askere alma işlemi de bu kapsamda olmuştur. Sıkıyönetimin olduğu 1941 yılı Mayıs ayında başlayan uygulamanın “gizli bir karar ile” yapıldığını iddia eden yazarlar vardır.²⁰ Arşiv araştırmalarımda elde ettiğimiz, aynı dönemde 1994 tarih ve 03371 sayılı onayla alınan kararla gizliliği kaldırılmış, 25.02.1941 tarihli kararnamede, “Talim ve terbiye maksadile emsalleri celbedilerek talim gördükten sonra terhis edilmiş olan 1327,1328,1329 (1911-1912-1913) doğumlu ihtiyatlardan bakiyye kalan bu doğumlu eratin da silah altına celbedilmesi ve Milli Müdafâ vekilliğinin 25/2/1941 tarih ve 31518 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine icra vekilleri Heyetinin 25/2/1941 tarihli içtimasında kabul olunmuştur” kararı vardır.²¹ Yine gizliliği 20.06.1994 tarih 03371 sayılı onay ile kalkmış olan, 16 Nisan 1941 tarih ve 15604 sayı ile “...Erzurum, Kars, Selim hattı kenderek tahkimatı ile Demirkapı tahkimatı na devam için yeter miktarda er temin etmek maksadıyla, Trakya bölgesindeki ihtiyat erattan 1317'den 1322'ye doğumlu olanların celbi ve lüzumlu hayvan nakil vasıtası mübayaası kararı alınmıştır.”²² Kanaatimiz gayrimüslim vatandaşlarımızın askere alınmaları da 1941 tarihli alınan bu gizli kararlara göre yapılmış olduğu yönündedir. Bu kararlarda herhangi bir cemaat için ayrıma gidilmemiştir. Yıllar içerisinde Türkiye'deki azınlıklar üzerine yapılan çalışmaların çoğunda, askere alınma işlemi bizzat yaşayanlar ve aile fertleri yaşayan azınlık mensupları ile yapılan röportajlarda, askere alma işlemi gayrimüslimlere yapılan bir ayrımcılık olarak anlatılmıştır.²³ Bazı araştırmacılara göre, 20 Kur'a askerlik azınlıkların kolektif benliğinde, 1942 yılında uygulanan Varlık vergisi uygulamasından daha “onur kırıcı” olarak yer alacaktır.²⁴ “Daha onur kırıcı” olarak anlatılması her ikisinin de onur kırıcı olduğu şeklinde olduğu bir kabulü göstermektedir. Halbuki nafia askerleri olarak adlandırılan kararın kanununun metninden, alınan gizli kararlardan bu yorumu çıkartmak mümkün değildir. Varlık vergisi ise, dünya savaşı ortamında alınmış ekonomik bir karardır ve yalnızca gayrimüslimlere değil kategoriye ayrılarak uygulanmıştır. Bu tür vergilerin savaşa katılmayan Avrupa ülkelerinde de alındığını biliyoruz.

Yine Amerikan Büyükelçiliği'nin 30 Eylül 1941 tarihli ve "Gizli" raporunda, Nafia Askerlerinin, askere alınış nedenleri ve kararın etkileri, başlığı ile;

10 Nisan 1941 tarihinde yayınlanan resmi seferberlik ilanını takiben İstanbul vilayetinde ikamet eden yirmi kur'a gayrimüslimler silahaltına alındılar; askeri veya yarı askeri inşaatlarda çalıştırılmak üzere Anadolu'nun muhtelif yerlerine sevk edildiler. Bu hususi seferberlik emriyle askere alınanların sayısı her ne kadar açıklanmadıysa da, güvenilir bir tahminle bu rakamın 30 bin civarında olduğunu göstermekte. Bedeni engelli olmalarını mazeret olarak gösteren askerler, şayet yürümelerine mazeret olacak bir engelleri yoksa seferberlikten muaf sayılmadılar. İstanbul bölgesinde ikamet eden 25 ila 45 yaş arasındaki Rum, Ermeni, Yahudi erkeklerin tamamının aniden askere alınmalarının ve bu kararın bugün itibarıyla halen meriyette olmasının, bu bölgenin iktisadi hayatı üzerindeki fark edilebilir bir

19 BCA, Fon: 30.18 Kutu: 86 Dosya: 39 Sıra: 9, BCA, Fon: 30.18.12 Kutu: 91 Dosya: 56 Sıra: 7, BCA, Fon: 30.18.12 Kutu: 92 Dosya: 73 Sıra: 12., BCA, Fon: 30.10. Kutu: 40 Dosya: 239 Sıra: 13., BCA, Fon: 30.18.12 Kutu: 94 Dosya: 26 Sıra: 4

20 Rifat N. Bali, 20 Kur'a Nafia Askerleri, 2008, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, 1.bs s.174

21 BCA, 30-18-1-2 yer: 94-14-6

22 BCA, 30-18-1-2, yer: 94-31-19 16.04.1941

23 Bali, R. age, Rıdvan Akar, Aşkale Yolcuları, Bilge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 1999, 1.bs, s.19, Samim Akgönül, Türkiye Rumları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, 4.bs, s.99

24 Özgür Kaymak, İstanbulda Azınlık Olmak, Gündelik Hayatta Rumlar, Yahudiler, Ermeniler Libra Kitapçılık, İstanbul, 2018, 2.bs, s.49

*etkisi olduğu aşikârdır. Harp sebebiyle zaten durgun olan piyasa gayrimüslimlerin ticari faaliyetlerden çekilmeleri neticesinde daha da durgunlaştı. Gayrimüslim askerlerin maruz kaldıkları davranışlar hakkındaki raporlar muhtelif. Çoğunun meşakkatlerle karşılaştıkları şüphesiz, zira bazıları çeşitli sebeplerden dolayı hiç askerlik yapmamıştı; çoğu da Türk askeri için tabii olan zor hayata alışık değildi. Şehrin rahat hayatından gelenler arasından birçoğu hastalandı ve bazıları hayat şartlarından dolayı vefat etti."*²⁵ yazılmıştır.

Bu notta dikkat çeken nokta, "...çoğu da Türk askeri için tabii olan zor hayata alışık değildi" cümlesidir. Buradan açıkça anlaşılan şey; askerlik Türkler içindi ve Türklere daha kolay geliyordu, gelmeliydi. Gayrimüslimler için asker olmak sıra dışı bir şeydir. Onlar "şehrin rahat hayatına alıştılar." Ama o yıllar tüm dünya ve dolayısıyla Türkiye için de zor yıllardır. Her vatandaş taşın altına elini koymalıydı. Hükümette bu şekilde düşünülmüş ve karar almıştır.

Yine bu askere alım işleminin Avrupa'daki Yahudilerin Almanların temerküz kamplarına alınması ile benzeştirip faşist bir uygulama olduğu iddiaları da dile getirilmiştir.²⁶ Ancak askere alınanlar arasında Yahudi kökenlilerden başka Rum ve Ermeni kökenli vatandaşların da olması bu iddialarda ısrarcı olamamaları sonucunu doğurmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti bir kısım vatandaşına farklı davranarak, eşit vatandaş olan gayrimüslim vatandaşlarını askere almasaydı o zaman ayrımcı davranmış olurdu düşüncesindeyiz.

Askere alma şeklinin eleştirildiğini de görüyoruz. Önceden celp yazısı olmadan, haber verilmeden, ailelerinden habersiz olarak, yolda yürürken ya da iş yerlerine gelerek askere alındıklarını hatıratlarında, röportajlarda anlatmışlardır. Sıkıyönetim döneminde kanuna dayanarak yapılan bu sert uygulamaya Müslüman Türklerin de maruz kaldığını biliyoruz. Aslında tamamen habersiz ve hazırlıksız oldukları iddiası tutarlı görülmemektedir. Örneğin; Genelkurmay Başkanlığı tarafından, 1940 yılında okutulmak üzere müfredata eklenen, "Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatname" hazırlanmıştı. Amacı gençliğin vatan savunması için savaşa hazırlanması olarak anlatılmış ve okul çağındaki gençlerin seferberlik durumunda ve öncesinde askerî bilgilere sahip olması için verilmesi düşünülen eğitim hakkında ayrıntılı bilgiye yer verilmişti. Bu konuda basın yoluyla yapılan çağrılar yapılmıştı. Akşam gazetesinin 14 Nisan 1941 tarihinde baş sayfasında "Vatandaş yarın harbe mecbur olacakmış gibi hazır ve metin olmak; sulh devam edecekmiş gibi soğukkanlı ve sakin bulunmak; bedbinlerin ve bozguncuların telaşına kapılmamak. Vazifemiz budur."²⁷

Bu uygulama kapsamında; gayrimüslim ihtiyat askerlerine genel olarak yol yapımı hizmetlerinde, baraj inşaatlarında, (örneğin Ankara'da şimdiki Gençlik Parkının bataklık olan zeminini ağaçlandırmak gibi), Afyon, Karabük, Konya, Kütahya gibi Anadolu şehirlerinde görev verilmiştir.²⁸ Askere alınanlar kendilerine silah verilmediğini bu nedenle kendilerine güvenilmediğini hissettiklerini anlatmışlardır. Bir askerin silahaltına alınmasının maliyeti Yüz on bir (111) TL olarak hesaplanmıştı ki ekonomik olarak zor durumda olan Türkiye'nin bütçesine büyük maliyetler yüklediği aşikârdır. Bununla birlikte yüzyıllardır savaşan yani savaş tecrübesine sahip Müslüman Türk kökenli askerlere, kısıtlı imkânlara sahip Devletin, silah vermesinin çok daha etkin, verimli olacağı düşünülürse, muharip tecrübelerine sahip olmayan gayrimüslimlerden silahlı asker olarak değil de yapabilecekleri diğer işlerde yararlanmak ayrımcı tavır olarak değerlendirilemez. Alman ordusu Türkiye'ye saldırsaydı onlara da temel silah eğitimi ve silah verileceği kesindir. Osmanlı ordusunda da subay veya er olarak askere alınan gayrimüslimlerin neredeyse tamamı yardımcı hizmetlerde görev yapmışlardı. Ayrıca konu ile ilgili çıkarılan kanunlarda bütün mesleklerle ilgili tedbirleri de görüyoruz. Yani silah verilmeden devletin verdiği görevleri yapan askere alınmış Müslüman Türk kökenli askerler mevcuttur.²⁹

Sıkıyönetim ilanından da anlıyoruz ki, Trakya'da ve Sovyetler Birliği sınırlarımızda teyakkuzda olmayı gerektiren bir durum vardı. Bazı yatılı okullar ve devlet daireleri Trakya'dan iç bölgelere gönderilmişlerdi. Alman saldırısı olursa bu bölgede veya yakın yerlerde yaşamakta olan Yahudi kökenli Türk vatandaşlarının, özellikle erkeklerin, ilk hedef olarak görülecekleri de Almanların Avrupa'daki ölüm kamplarından gelen haberlerden, uygulamalarından da anlaşılabilirdi. En

25 Bali, age,s.44

26 Bali, age, s.45

27 Akşam Gazetesi, 14 Nisan 1941

28 Cumhuriyet Dergisi, Pazar eki "20 Sınıf İhtiyat Olayı" Aralık,1999

29 BCA, Fon: 30.10. Kutu: 25 Dosya:141 Sıra: 10

azından 20-45 yaşlarındaki vatandaşların ülkenin iç kısımlarına gönderilmelerinin Almanlarla denge politikası gütmeye çalışan hükümetin, muhtemel saldırı durumunda, söze dökülmemiş bir tedbiri olması olasılığının da düşünülmesi gereklidir. Böyle üstü kapalı bir korumanın Fevzi Çakmak paşa tarafından yapılmış olduğunu düşünen gayrimüslim vatandaşlarımız da vardır.³⁰

Türkiye'nin savaş sırasında uyguladığı "varlık vergisi" hem Müslüman hem de gayrimüslimlere uygulanmış olmasına rağmen Yunanistan tarafından İstanbul'daki Rumlara uygulanan baskı olarak değerlendirilmiş ve Yunanistan'ın tepkisine yol açmıştır. Yunanistan'ın tavır azınlıklar arasında sermaye birikimi açısından en güçlü grup olduğu iddiasını da besleyen bir durumdur.

Sonuç

Türk hükümetleri tarafından, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan gayrimüslim vatandaşlar hakkında alınan kararlar ve yaşanan kabul edilemez, talihsiz olaylar yıllardır tartışılan konulardan olagelmıştır. 1934 Trakya olayları, Nafia askerleri, varlık vergisi kararı, 6/7 Eylül olayları, 1964 Yunan uyrukluları sınır dışı etme kararı gibi. Bir kısım aydın ve yazarlar, azınlıklarla ilgili konuları Türkiye Cumhuriyeti devletine karşı bir hesaplaşma alanı olarak görmektedirler. Bahsedilen kararların, hiç bir somut delil gösterilemese de, yarattığı etkiler üzerinden değerlendirilerek, "ulus devlet" yaratılması için bir proje olduğu ve "sermaye transferi" yapılma kastını taşıdığı iddia edilmektedir. 20 Kur'a nafia askerleri kararı da aynı kategoridedir.

İkinci dünya savaşında işgale uğrayan Yunanistan'a insani gerekçelerle ve yaşamak için gerekli temel malzemelerin tedariki yoluyla, yardımına koşan ilk ülke Türkiye'dir. Savaşa girmemek için devrin süper güçlerine karşı büyük bir mücadele veren Türkiye'nin, aynı dönemde, genelde tüm gayrimüslimler ama özelde Rum kökenli Türk vatandaşlarına karşı planlı bir ayrımcılığa gitmiş olduğu iddiaları, temelsiz iddialar olmaktan ileri gitmemektedir. İkinci Büyük Dünya savaşına fiilen girmemeyi başarsa da her an saldırıya uğramak tehdidini yaşayan, büyük ekonomik zorluklarla mücadele ederken, resmi gazetede yayımlanan kanun ve kararlarla yaklaşık Bir milyon Üç yüz bin askeri silahlı almak zorunda kalmış bir hükümetin, 20-45 yaş arasındaki Müslüman Türk vatandaşlarını orduya aldığı düşünülürse, gayrimüslim olup yine 20-45 yaş arasındaki erkekleri ihtiyat kuvveti olarak askere alması ayrımcılık sayılamaz. Gayrimüslim Türk vatandaşı olup askerlik yapabilecek olanları askere almasaydı ayrımcı davranmış olurdu. Silah verilmediği gerçeği ise; "aşağılayıcı" bir durumu değil, ülkenin ekonomik zorluklar içerisindeyken, bin yıllardır savaşma yeteneğini haiz unsuruna silah vermeyi tercih ettiği, bir öncelik olduğunu gösterir.

KAYNAKÇA

Akşam Gazetesi, 14 Nisan 1941.

Armaoğlu, F. (1983), *20. Yüzyıl Siyasi tarihi 1914-1980*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bali, R. & Akar, R. (1999), *Aşkale Yolcuları*, İstanbul, Belge Yayınları

Bali, R. (2008), *Yirmi Kur'a Nafia Askerleri: II. Dünya Savaşında Gayri müslimlerin Askerlik Serüveni*. İstanbul, Kitabevi Yayınları

BCA,30-18-1-2 yer:94-14-6.

BCA, 26.05.1941, 30.18.1-2 yer:95-45-4.

BCA, Fon: 30.10. Kutu: 25 Dosya:141 Sıra: 10.

BCA, Fon: 30.18 Kutu: 86 Dosya: 39 Sıra: 9,

BCA, Fon: 30.18.12 Kutu: 91 Dosya: 56 Sıra: 7,

BCA, Fon: 30.18.12 Kutu: 92 Dosya: 73 Sıra: 12.

BCA, Fon: 30.10. Kutu: 40 Dosya: 239 Sıra: 13.

30 Cumhuriyet Dergi,agm,1999

BCA, Fon: 30.18.12 Kutu:94 Dosya:26 Sıra:4

BCA,030.10.179.235.12.BT12.11.1941.

BCA,30-18-1-2,yer:94-31-19 16.04.1941.

BCA: Fon 30.10 Kutu: 50 Dosya:322 Sıra: 4.

Cumhuriyet Dergi,agm,1999.

Cumhuriyet Dergisi, Pazar eki "20 Sınıf İhtiyat Olayı" Aralık,1999.

Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ocak(ikincikanun)1941.

Cumhuriyet Gazetesi,21 Ocak 1942.

Cumhuriyet Gazetesi,23 Mayıs 1942.

Cumhuriyet Gazetesi,4 Ekim(Birinciteşrin) 1941

Cumhuriyet Gazzetesi, 23 Mayıs 1942.

Hart, B. L. (2015), II Dünya Savaşı Tarihi s.667, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Kaymak, Ö. (2017), İstanbulda Azınlık Olmak, Gündelik Hayatta Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, İstanbul, Libra Kitapçılık

Keser, U. (2010), Kızılay Belgeleri Işığında Yunanistan'da Ölüm, Açlık, İşgal,1939-1949, Ankara, Kızılay Yayınları

Resmi Gazete, 15 Kanunisani,1941, sayı:4702.

Resmi Gazete, 25.Nisan.1941, sayı:4793.

Resmi Gazete, 28.11.1940 sayı 4672, kanun no:1196.

Resmi Gazete,28.11.1940, sayı 4672 Kanun No:1196.

Sander, O. (1973), Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1973, Ankara, Siyasal Kitabevi

Sander, O.(2001), Siyasi tarih (1914-1994), Ankara, Siyasal Kitabevi

Vakit Gazetesi, 23 Kasım 1940.

ANKARA ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Yayınlanması istenen makalenin Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imla ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu, hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayınlama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede dönüş yapmayan yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.
5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dahilinde düzeltilmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulunca yayınlanması onaylanan makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır.

YAZIM KURALLARI

1. Derginin yazım dili Türkçedir. Ancak İngilizce yazılmış çalışmalar da yayınlanabilir. Yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. İmlâ Kılavuzu ve Türkçe sözlüğe, <http://www.tdk.gov.tr> adresinden de ulaşmak mümkündür.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özetler ve kaynakça dâhil 25 sayfadan fazla olmamalıdır.
3. Makalenin başlangıç kısmında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 250 kelimeyi aşmayan özet ile Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime bulunmalıdır.
4. Yazar adı, ortaya, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.
5. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar tek aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.
6. Makalelerde sayfa numarası kullanılmamalıdır.
7. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'ne uygun olarak düzenlenmeyen makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN ESASLAR

1. Paragraf yazısı, ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır.
2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, sol 2,5 cm, sağ 2,5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1,25 cm. alt bilgi 1,25 cm olmalıdır.
3. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıkla aynı hizada olmalıdır. Alt başlıkların yalnızca ilk harfleri büyük harfle başlamalıdır.

DİPNOT YAZIMINDA KULLANILACAK KAYNAKLARIN YAZIMI İLE İLGİLİ ESASLAR

1. Göndermeler (referanslar), Ankara Sosyal Bilimler Dergisi'nde dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilecektir.
2. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.
3. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için aynı yer kısaltmaları kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Kaynakçada yazar soyadı başta, adı ise sonda verilmelidir.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.
3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Atıf İçin Örnekler:

Kitap:

Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İnalçık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda: İnalçık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Sonraki atıflarda: Uzunçarşılı, a.g.m., s. 101.

Kaynakça İçin Örnekler:

Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında yeni bir sayfadan başlamalı ve 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

Kitap:

İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Makale:

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.